

ZUZANA PROFANTOVÁ*

**O jednej možnosti komparatívneho štúdia
(K otázke logicko-semiotických invariantov
folklórneho žánru)**

PROFANTOVÁ, Z.: On one possibility of comparative study (To the question of logic-semiotic invariants of folklore genre). *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 1, pp. 3–17. (Bratislava)

The intensive development of mathematical-logical semiotic means gave birth to the illusion that mathematical logic, in particular, is the only representative and lawful inheritor of a thousand years logical tradition. The fact that mathematical logic expressed ancient logical relationships in symbolic form does not yet mean that it has replaced them with its typical sign relationships or semantic interpretations. To conclude we want to add that our effort was to reveal the invariant structures of particularly heterogeneous materials as the weather lore is, and our attempt to logically verify the knowledge, many a time merely illustrating, ways of statement on the material examined.

Ethnology. Weather proverbs. Semiotics. Invariant. Folkloristics. Genres.

O expanzii a užitočnosti rozvoja formalizovaných metód výskumu v posledných desaťročiach niet pochýb. Tieto metódy prenikli nielen do oblasti exaktných vied, ale aj do spoločenskovedného bádania. Rozvoj kybernetiky, teórie informácie, využívanie počítačovej techniky umožňujú adekvátnejšie vyjadriť bohatú štruktúru existujúcich poznatkov o skutočnosti. Konštruujú sa nové jazyky ako prostriedky vyjadrenia myšlienkovvej činnosti človeka. Použitie umelých, formalizovaných jazykov, ako aj aplikácia matematických metód, nastoľujú špecifické gnozeologické otázky.

Intenzívny rozvoj matematicko-logických semiotických prostriedkov zrodil ilúziu, že práve matematická logika je jediným predstaviteľom a zákonným dedičom tisícročnej logickej tradície. Z toho, že matematická logika vyjadřila symbolickou formou pradávne logické vzťahy, ešte nevyplýva, že ich nahradila pre ňu charakteristickými znakovými vzťahmi alebo sémantickými interpretáciami. „Matematická logika vypracováva semiotické prostriedky, ktorých prostredníctvom sa vyjadřujú logické relácie” (Dejkov, 1980, s. 228).

Ak by sme chceli charakterizovať náš prístup v termínoch semiotiky, t. j. z hľadiska jazykových procesov, na ktorých rozlišujeme pragmatický, syntaktický a sémantický aspekt, môžeme povedať, že rozumné myslenie je predovšetkým sémantický proces, ku ktorého ujasneniu musíme brať do úvahy aj jazykový aspekt syntaktický a jazykový

---

* PhDr. Zuzana Profantová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 11, 813 64 Bratislava.

a mimojazykový aspekt pragmatický. Ide nám o medzné problémy empirickej a čistej (logickej) semiotiky, kde pracujeme nie iba s významami bez ohľadu na designáty, ale s významami ako s myšlienkovým odrazom designátov, a kde pragmatický aspekt chápeme materialisticky ako ľudskú komunikáciu v dejinne sa vyvíjajúcej spoločenskej praxi.

V doterajšej svetovej literatúre pomerne bohato spracovaná oblasť matematicko-logickej semiotiky sa nám javí ako podoblasť širšej empirickej a dialekticko-logickej semiotiky. Zdá sa nám, že najzávažnejšie súčasné logické (dialekticko-logické) problémy vznikajú práve nad vzťahom medzi obyčajnou rečou a vedeckou rečou vrátane metareči v umelých jazykoch. Ich skúmanie vyžaduje, aby úzke hranice materialisticko-logickej semiotiky, danej priznávanými a implikovanými abstrakčnými predpokladmi, boli prekročené s programovou ideou budovania širšej dialekticko-logickej semiotiky s ontopraxeologickou metódou (Zelený, 1974).

Našou prácou sa nám pravdepodobne žiadny z týchto náročných cieľov nepodarí vyčerpávajúco dosiahnuť, no pokúsime sa aspoň o čiastočné uplatnenie stanovených východísk.

V protiklade k niektorým snahám prehlásiť príslavný výrok za výraz iracionálneho, magického (Petsch, 1932, s. 338), poverčného, vyrástla tradícia, ktorej korene siahajú až do časov scholastiky, a ktorá sa i dnes usiluje objasňovať všeobecné a abstraktné logické súvislosti, resp. operácie práve na príkladoch príslavných výrokov.

Tento prístup vychádza zo základného predpokladu, že príslavné výroky, resp. ich určité žánre a typy, majú logicky presne definovateľnú štruktúru. Logicko-gnostický charakter príslavných výrokov je vo väčšine paremiologických prác považovaný za ich základnú črtu.

Z tohto zorného uhla pristupoval k príslavným výrokom aj český autor O. Zich. Vzhľadom na ich zjavný logický charakter chápal O. Zich príslovia ako určitý corpus, ktorý zosobňuje ľudovú filozofiu a má podstatný podiel na vývoji logického myslenia ľudstva.

Túto myšlienku je potrebné upresniť a hneď na úvod musíme uviesť na pravú mieru mylne generáciami autorov tradovaný názor, že ľudové príslovia = ľudová filozofia či filozofia vôbec.

Ľudovému filozofovi ide tiež o to, aby si generácie mohli vedomosti odovzdávať pokiaľ možno spoľahlivo a zhustene, tvrdí O. Zich. „Preto si vytvára zvláštnu techniku zhustených súdov o skutočnosti. V nich analyzuje mnohonásobne opakované situácie, robí závery a prenáša ich z generácie na ďalšiu generáciu vo forme nanajvýš úspornej, akoby stenografickej” (Zich, 1956, s. 8).

V týchto slovách je nepochybne veľký kus pravdy, no útržkovité, torzovité názory a výpovede, hoci sa i vyjadrujú k veľkej časti ľudskej existencie, nemôžeme rozhodne považovať za nejaký ucelený filozofický systém.

Pri konštatovaniach „filozofického“ obsahu príslovných výrokov je dôležité si uvedomiť, že sa stretávame s prejavom živelného materializmu. Ignorovanie tejto okolnosti prívádza často k nasledujúcim omylom:

a) tvrdeniam, ktoré predstavujú príslovné výroky, sa priznáva kvalita seriózných filozofických výrokov, ktoré sú skúmané ako virtuálne „veci sami o sebe“, hoci v skutočnosti je otázne, či možno prisúdiť niektorému konkrétnemu príslovnému textu istý obsah okrem toho, ktorý mal v existujúcich aktualizáciách;

b) zostáva nejasné, čo v spomenutých interpretáciách vyplýva zo samotného opisovaného objektu (t. j. príslovného výroku) a čo z osobitostí poznania opisujúceho a používaného metajazyka;

c) stráca sa špecifika príslovného výroku ako živelno-materialistického fenoménu; pri takomto druhu opisov zostáva bezvýznamným, či je opisovaný objekt príslovným výrokom, alebo ľubovoľným jazykovým výrokom typu *Ivan je človek* (Krikmann, 1975, s. 4–55).

Ale na druhej strane presvedčenie o materiálnosti sveta, živelno-materialistický svetonázor ľudu odráža zároveň v príslovných výrokoch nasledujúce tézy:

- svet je objektívny a nie je stvorený bohom, mení sa;
- ľud verí, že svet je poznateľný, vysoko si cení praktický význam poznania, vzťah zmyslového a logického poznania;
- podčiarkuje sa význam praxe v poznaní, význam jazyka ako prostriedku styku;
- príslovné výroky sa zaoberajú otázkami protirečenia (dobro – zlo, šťastie – nešťastie, bohatstvo – chudoba...), predstavujú myšlienku boja a jednoty protikladov...;
- príslovné výroky priznávajú existenciu objektívneho zväzku medzi javmi skutočnosti, konštatujú nekonečnú mnohotvárnosť vecí...;
- materialistické vysvetlenie dostávajú otázky vzťahu podstaty a zdanlivosti, všeobecného a jedinečného, a taktiež otázky objektívneho charakteru príčinnosti zväzku s tým, že dosahujú poznanie univerzálneho charakteru príčinnosti a nevyhnutnosti;
- príslovné výroky hovoria o mnohorakosti života (Krikmann, 1975, s. 50).

Takýmto spôsobom sa prírodný materializmus ľudu, vyjadrený aj v príslovných výrokoch, javí ako prvotná etapa a jeden z prameňov teoretického materializmu.

Obdobne je to aj s logickými prostriedkami ľudového myslenia. O. Zich hovorí, že „ľudová filozofia“ pracuje presne s tými istými prostriedkami ako „normálna“ filozofia, a preto aj jej základom je systém logiky. **Príslovný výrok** je tu potom chápaný ako všeobecne, formálne-logicky štruktúrované vyjadrenie skúseností.

Svoju prácu označuje autor ako pokus, rozoberajúci funkciu a vzájomné vzťahy niektorých logických prostriedkov, ktoré sa objavujú v ľudovom myslení niekoľkých storočí. Formy a prostriedky, ktoré nájdeme, si vynútil obsah situácií, ktoré zákonite vznikajú v určitých spoločenských štruktúrach, takže majú tiež onú stabilitu

mnohonásobne opakovaných skúsenostných obsahov, spájaných tou istou formou (Zich, 1956, s. 10).

Autor dokazuje v príslovných výrokoch (prevažne na príkladoch prísloví, menej porekadiel a pranostík vôbec nie) prítomnosť niektorých formálno-logických foriem a vzťahov ako: negácia, kvantifikácia, typy kategoriálneho súdu, hypotetický súd, súdy o jednoduchých závislostiach a i.

Práca je pozoruhodná a objavná, hoci, ako píše maďarský autor Z. Kanyó, „metodologicky Zichovo dielo trpí tým, že pod formálnou logikou rozumie tradičnú aristotelovskú logiku” (Kanyó, 1981, s. 86). Na jej teoreticko-metodologické nedostatky v porovnaní s matematickou logikou poukazuje zasa on vo svojej knihe o prísloviach.

V paremiologických bádaniach logicko-semiotickú líniu sledujú predovšetkým autori A. Szemerényiová, V. Voigt, S. Golopencia-Eretescová, F. Kováč, G. L. Permiakov, Z. Kanyó a i.

Prínosná a formálno-logicky rozpracovanejšia je práca S. Golopencia-Eretescovej, ktorá skúma logicko-sémantickú hĺbkovú štruktúru v rozsahu troch základných skupín.¹ Z jej práce vyplýva, že nie A. Dundesom navrhovaná rovnica $A = A$ zodpovedá základnej formule hĺbkovej štruktúry, a že teda z nej zjavne nie je možné vychádzať pri riešení klasifikácie prísloví, ale že na vysvetľovanie hĺbkovej štruktúry prísloví sa oveľa lepšie hodí schéma implikácie, ktorá dokáže zahrnúť identitu ($A = A$) ako špecifický prípad. Autorka však nezohľadňuje existenciu rôznych logických operátorov, čo sa podarilo už spomínanému Z. Kanyó.

Najzávažnejší, najobsiahlejší a domnievame sa, že i najprínosnejší (hoci dnes už čiastočne zrevidovaný i rozpracovaný) pokus v riešení príslovných výrokov na princípoch semiotiky uskutočnil G. L. Permiakov. Vychádzal z troch aspektov. Okrem aspektu reálií, je to jazykovo-syntaktický aspekt, ktorý sme už v predchádzajúcej časti našej práce spomenuli, a logicko-semiotický aspekt, na ktorý upriamime našu pozornosť teraz.

G. L. Permiakov formuloval svoju základnú tézu tak, že príslovné výroky chápe ako znaky určitých situácií alebo určitých vzťahov medzi vecami. Keďže sú teda znakmi, za dôležité nepovažuje ich vonkajšiu obraznosť, ale to, čo ony znamenajú,

---

¹ A/1/ X je X/.../
čo je X, je X/.../
X,X/.../
/2/ X je X /a/ Y je Y
X je X-ové /a/ Y je Y-ové
B/3/ nie je ne-X
ne-X nie je X
C/4/ X nie je Y/.../
/5/ X nie je Y /a/ Z nie je W, citované podľa Kanyó, 1981, s. 86.

teda aká je podstata nimi odovzdávanej životnej alebo myšlienkovej situácie. G. L. Permiakov stanovuje štyri logicko-semiotické invarianty, ktoré modelujú štyri základné typy situácií.² Na základe konkrétneho výskumu príslovných repertoárov mnohých národov dospel k názoru, že zhodnosť druhu, resp. žánrov ako aj totožnosť rôznych formulácií, nemožno vo všeobecnosti vysvetľovať geneticky, a vyslovuje názor, že táto jednota spočíva v tom, že situácie, ktorých znakom je príslovie, sú si svojou podstatou podobné.

K tomu, o akej situácii vlastne Permiakov hovorí, sa kriticky vyjadruje A. Krikmann, estónsky folklorista – paremiológ. Čo sa pod situáciou vlastne rozumie?

1) „Pod situáciou sa chápu sémantické vzťahy slovesných komponentov samotného príslovného textu opísané na takej úrovni všeobecnosti, ktoré obsiahnu aj priamy význam textu aj všetky možné prenesené významy.

2) Pod situáciou sa rozumejú tie životné (zmyslovo vnímané, alebo odovzdávané v reči) situácie, ktoré provokujú aktualizácie výroku.

3) Nepovažuje sa za celkovo nevyhnutné odlišovať situácie odovzdávané v obsahu samotného textu od situácií, ktoré aktualizujú texty: tak ako sa predpokladá, že príslovný text možno považovať za jednoducho označujúci opis „poetickú kópiu” jeho aktualizujúcej situácie” (Krikmann, 1975, s. 30).

K tejto otázke sa vo svojom príspevku vyjadrila aj A. A. Bykovová, ktorá hovorí, že spätosť medzi príslovným výrokom a aktualizovanou situáciou je *logická* (podčiarkla Z. P.): situácia vyplýva z príslovia, alebo príslovie vyplýva zo situácie. Inými slovami, príslovie obsahuje alebo príčinu, alebo následok situácie, alebo to i to naraz. Podľa autorky názor G. L. Permiakova, že príslovie je znakom situácie alebo triedy situácií, v menšej miere nie je presný, ono sa vzťahuje k situácii ako *implikatívny znak*, ako časť k celku, pričom za celok autorka nepovažuje situáciu, ale *velerému*³ (Bykova, 1984, s. 274–293).

Obsah príslovia sa nerovná obsahu situácie, sú to *dve rovnako veľké semiotické jednotky späté príčinnno-následkovým zväzkom*. No nakoniec autorka v podstate priznáva to, čo je myšlienka i G. L. Permiakova, Z. Kanyó, a ktorú

---

² Schémy stanovené na základe ontologickej štruktúry situácií sú tieto:

a) $P \rightarrow Q$, t. j. „ak P, potom Q”;

b) $P/x/ \rightarrow P/y/$, t. j. „ak P má vlastnosť x, tak má i vlastnosť y”;

c) $P \rightarrow Q/ \rightarrow [P/x/ \rightarrow Q/x/]$, t. j. ak Q závisí od P a pritom P má vlastnosť x, potom bude mať aj Q tú istú vlastnosť x”;

d) $[P \rightarrow x/ / Q \rightarrow X] \rightarrow /P > Q/$ t. j. “ak P má istú (nie negatívnu vlastnosť) x a Q túto vlastnosť nemá, potom je P lepšie ako Q”.

³ Na s. 276 autorka charakterizuje pojem *v e l e r é m a* : ...znakový vzťah k situácii u prísloví a porekadiel je iný ako u iných jazykových znakov. Denotátmi parémii sú nie samotné aktualizujúce situácie, ale niečo také v ich scenári a na plnení (podaní) medzi čím a príslovím existuje stabilný zväzok. Takým spôsobom sú druhotné velerizmy vytvorené podľa obrazu a podoby nejakého modelu rečového konania (správania), ktorý možno nazvať velerémou.

sme v podstate vyslovili i my vo svojej predchádzajúcej práci (Profantová, 1981, s. 535), že na to, aby sa správne a slobodne použilo príslovie, nositeľ jazyka musí, hoci je to paradoxné, z a b u d n ú t' predmetné naplnenie a konkrétny scenár situácií zrodiaci príslovie, no osvojiť si jej logicko-semiotickú štruktúru, držať v hlave jej zhustenú schému, **formulu**, ktorá dovoľuje uskutočniť prenos vzťahov odkrytých v konkrétnom na abstraktné.

Zástancom predikatívno-logického skúmania, ktoré zodpovedá logicko-semiotickému v G. L. Permiakovom systéme, je Z. Kanyó, ktorý ho chápe ako organickú súčasť lingvistickej analýzy a spája ho s metodologickým aparátom generatívnej gramatiky. Z. Kanyó obracia pozornosť na hĺbkovú logickú štruktúru, ale dotýka sa aj konkrétnej rečovej realizácie, t. j. povrchovej štruktúry. Autor sa snaží vo svojej práci špecifikovať aj poetický aspekt príslovného výroku, no ako sám konštatuje spomínanými dvoma spôsobmi sa nedá úplne postihnúť. Hovorí, že poetické štruktúrovanie textu sa dá dokázať v povrchovej štruktúre, ale nie je možné ho odvodiť transformačnými pravidlami z hĺbkovej štruktúry, resp. takýto pokus naráža na neprekonateľné ťažkosti, preto vyslovuje požiadavku zavedenia určitého poetického kódu, ktorý funguje aj v bežnom jazyku. O základnej vrstve hĺbkovej štruktúry sa vyjadruje, že je tvorená predikátovologickými štruktúrami.

Formalizovaný spôsob analýzy, ktorú preferuje Z. Kanyó a G. L. Permiakov je do istej miery ohraničený, pretože základným jazykovým systémom, ktorý môže vypovedať o objektívnej skutočnosti a ktorého prostredníctvom dospejeme k novým aj vedeckým poznatkom, je prirodzený jazyk. No na druhej strane, ako hovorí, sila formálnych systémov je práve v tom, že na súčasnej úrovni vedeckého poznania sú schopné svojimi špecifickými prostriedkami riešiť konkrétne problémy poznania, získavať v rámci sféry svojho použitia nové poznatky o štruktúre, vlastnostiach, vzťahoch a vývoji materiálnych štruktúr objektívnej skutočnosti. Táto vlastnosť formálnych systémov je podmienená práve špecifikou dialektiky formálneho a obsahového v týchto systémoch (Dubnička, 1984, s. 551–559).

Tradičné chápanie vzťahu formálneho a obsahového vychádzalo z určenia vzťahu formálneho a prirodzeného jazyka. Ich vzťah vyjadroval v lineárnom usporiadaní:

Objekt – prirodzený jazyk (obsah) – formálny jazyk (forma)

No takéto oddeľovanie formy od obsahu nemôže byť správne, pretože každý jazykový systém má aj obsahový aj formálny aspekt a musíme ho chápať ako ich jednotu. Potom vzťah prirodzeného a formálneho jazyka tvorí nelineárny vzťah (Dubnička, 1984, s. 557).

$$\left(\begin{array}{c} \text{situácia} \\ \text{príslovný výrok} \\ \text{situácia} \end{array} \right) = \text{Objekt} \left\{ \begin{array}{l} \text{prirodzený jazyk} \\ \text{formálny jazyk} \end{array} \right.$$

Na základe povedaného s akceptovaním dosiahnutých výsledkov jednotlivých bádateľov pri výskume logickej štruktúry príslovných výrokov sa domnievame, že za základnú formulu hĺbkovej štruktúry v nami analyzovanom materiáli pranostík môžeme považovať implikáciu.

O implikácii v príslovných výrokoch sa vyjadruje Z. Kanyó, ktorý hovorí, že vyjadruje syntetický úsudok, t. j. jeho pravdivostná hodnota nie je logicky rozhodnuteľná. Vzťah, určený štruktúrou tejto implikácie, možno porovnať s istým druhom úsudku, ktorý B. Russel nazýva „probable inference” a odvodzuje ho od tzv. „animal inference”. Animálnym úsudkom (odvodením) myslí autor to, ku čomu dochádza, keď výskyt A vyvolá názov B bez akéhokoľvek vedomého medzistupňa. Tento druh úsudku hrá tak v každodennom živote ako i vo vede mimoriadne dôležitú úlohu.

Najdôležitejšie úsudky vo vede, v protiklade ku čisto matematickým úsudkom, vznikajú v prvom rade analýzou animálnych úsudkov... Praktické porozumenie jazyka spadá do kategórie animálnych úsudkov (Russel, 1984, s. 198), t. j. samotný znak, resp. semiozis sa zakladá podľa B. Russela na takomto analogickom spojení.

Skôr ako vznikne určitý sformulovaný výrok – pranostika, prejde niekoľkými štádiami. Najprv musí existovať opakovaná skúsenosť výskytu dvoch javov, či už súbežne alebo v krátkej časovej následnosti, neskôr i dlhšej. V prvom rade dôjde k uvedomeniu si jedného javu a vzniká zároveň určitá návyková reakcia, neskôr, následne v súvislosti s oboma, B. Russel analyzuje tento proces na vzniku výroku *Niet dymu bez ohňa*.

V našom materiáli je možné túto skutočnosť najmarkantnejšie demonštrovať v prvom rade veľkou časťou množiny výrokov, ktoré nazývame symptomatickými pranostikami (Profantová, 1986). Symptomatickými sme ich nazvali, vychádzajúc z ich principiálnej charakteristiky, keď určitý jav je symptómom, signálom, príznakom či znakom, ktorý indikuje iný jav v krátkom alebo dlhšom časovom rozpätí. Vypovedajú o tom, že napr. započatiu dažďa predchádza v krátkom časovom odstupe množina javov bezprostredne zmyslami vnímateľných – zmena v chovaní zvierat, rastlín, tvar oblakov, smer vetra atď.

V kalendárnych pranostikách je vyjadrené, že sa určitý jav viaže ku konkrétnemu dňu, alebo sa vypovedá o súvislosti, resp. časovej následnosti dvoch javov v dlhšom časovom rozpätí v závislosti na kalendárnom cykle.

B. Russel hovorí o termíne subjektívny znak, ktorý sa vyskytuje vtedy, keď „A vyvolá myšlienku B”. Naproti tomu A je „objektívnym znakom” B, keď A je skutočne nasledované alebo sprevádzané B.

Skúsenostné konštatovanie takéhoto súvisu medzi A a B formuluje nasledovne: „Vo viac ako nadpolovičnej väčšine prípadov, v ktorých sa vyskytuje A, B sa vyskytne

súčasne alebo onedlho potom. Toto robí B pravdepodobným kedykoľvek po výskyte A” (Russel, 1984, s. 199; citované podľa Kanyó, 1981, s. 160).

Tento úsudok vyjadrujúci všeobecne platný vzťah nevyhnutnosti a súvislosti medzi dvomi vecami, resp. javmi či udalosťami A a B vo forme „keď A, potom B”, môžeme považovať za logickú formulu pranostík.

To, čo platí o fungovaní logickej formuly v príslovných výrokoch všeobecne, platí obzvlášť dôrazne pre pranostiky.

“Syntetickému charakteru logickej formuly potom zodpovedá pravdepodobnostná hodnota pravdivostnej relácie, t. j. formuláciou zamýšľaná všeobecná platnosť má v skutočnosti len relatívne vysokú pravdepodobnú hodnotu. Spôsob použitia princípu analógie ako úsudku i protirečenia medzi všeobecnou platnosťou jazykovej formulácie a aleatorickou pravdivostnou hodnotou robí takéto výpovede v B. Russelovom zmysle predvedeckými” (Kanyó, 1981, s. 161). Tento názor by sme chceli upresniť odcitovaním myšlienok C. Lévi-Straussa, ktorý hovorí o jednoduchých formách vytvorených princípom analógie, že „primitívny spôsob myslenia – la pensée sauvage – na jednej strane s ohľadom na koherenciu a postihnutie konkrétneho nezaostáva v podstatnom za moderným vedeckým myslením a v žiadnom prípade nemôže byť považovaný za jeho iracionálny, mystický protipól, ale ho treba chápať ako špecifické použitie princípu analógie, ktorý hrá významnú úlohu aj vo vedeckom myslení (Lévi-Strauss, 1962, s. 31), a že na druhej strane do veľkej miery určuje vnútorný mechanizmus prirodzenej reči a hlavne literárnej tvorby, resp. je úzko spriaznený so spôsobom myslenia, prejavujúcim sa v umeleckých dielach” (Lévi-Strauss, 1962, s. 31; citované podľa Kanyó, 1981, s. 161).

Na základe už vyslovených myšlienok, ktoré vyjadrujú charakter nami skúmaného materiálu a analýzou konkrétnych výrokov, sme dospeli k ďalším nasledovným poznatkom.

Pranostiky vyjadrujú určité vzťahy, tak ako to vyjadruje ich základná logická implikačná štruktúra. Vyjadrujú závislosť medzi javmi, javmi a ich vlastnosťami. Pri konkrétnej analýze sme vychádzali z príznakovej charakteristiky týchto výrokov a tou je jasná tematická viazanosť na javy v prírode, konkrétne na počasie, úrodu a termínované poľnohospodárske práce.

V zmysle prehľadného znázornenia závislosti dvoch javov, ktoré znázorňujú pranostiky, sme vypracovali nasledovnú tabuľku. V intenciách matematicko-logickej interpretácie táto tabuľka zároveň vyjadruje závislosť predikátov a ich pravdivostnej hodnoty tromi funkciami.

$f_1 = A$	$f/p/ \longrightarrow \{T, F\}$
$f_2 = B$	$A/p/ \longrightarrow \{T, F\}$
$f_3 = C$	$B/a/ \longrightarrow \{T, F\}$
$p = p_1, p_2, p_3, p_4 \dots p_{10}$	$C/a/ \longrightarrow \{T, F\}^4$

⁴ f = funkcia, p = príznak, T = Truth (pravda), F = False (nepravda), A = počasie, B = úroda,

		NÁSLEDOK		
		A	B	C
PRÍZNAK	Z	+	-	-
	R	+	-	+
	rÚ	-	+	+
	Č	+	-	-
	AÚ	+	+	-
	NT	+	+	+
	I	+	-	-
	P	+	+	+
	T	+	+	+
AKCIA	Pr	-	+	+
		REAKCIA		

5

Vyjadrenie implikačnej závislosti dvoch predikátov čítame „ak A, potom B“.

Uvedeným spôsobom sme dospeli k 19 možným vzťahom, do ktorých vstupujú vždy dvaja členovia tematického páru konkrétneho výroku. Jednotlivých členov týchto kombinácií sme nazvali obrazno-predmetnými tematickými elementami pranostík.

V zmysle semiotickej interpretácie G. L. Permiakova, ktorý hovorí, že témou ľubovoľného príslovia nie je to alebo iné slovo, alebo tá či iná myšlienka či oblasť ľudskej skutočnosti, ale určitý invariantný pár abstraktných protistojacich podstát, sme sa i my rozhodli stanoviť takéto invariantné páry stojace nad obrazno-predmetnými tematickými elementami pranostík. Pre zjednodušenie veci sme určili iba dva takéto páry vyjadrujúce vzťah súvislosti, resp. logickej závislosti. Sú to dvojice príznak – následok a akcia – reakcia, ako sme ich vyznačili aj v tabuľke.

Takmer celý skúmaný materiál tvoria výroky vyjadrujúce závislosť všeobecne označovanú príčina – následok. Zámerne sme nezvolili výraz príčina, ale príznak, pretože príčinu v tomto prípade treba hľadať kdesi hlbšie (časovo skôr) a je ňou opäť

C = poľnohospodárska práca, $p_1 = Z$ (chovanie zvierat), $p_2 = R$ (chovanie rastlín), $p_3 = rÚ$ (úroda určitého druhu plodov), $p_4 = Č$ (človek, ľudské pocity), $p_5 = AÚ$ (atmosferické telesá), $p_6 = NT$ (nebeské telesá), $p_7 = I$ (iné), $p_8 = P$ (počasie), $p_9 = T$ (konkrétny termín), $p_{10} = Pr$ (práca)

⁵ + = existujúca kombinácia, - = neexistujúca kombinácia, +! = existujúca kombinácia iba v niekoľkých ojedinelých prípadoch

v podstate zmena v atmosfére (tlaku, hustote vzduchu atď.), konkrétne v povetrí, stave času, v počasí, a preto by sme aj príznaky 1–7 mohli nazvať P (počasie), ale naše triedenie by sa potom stalo neúčelným, stratilo by prehľadnosť a došlo by ku kríženiu a prekryvaniu jednotlivých súborov výrokov. Iba menšiu časť materiálu tvoria výroky viažuce sa k poľnohospodárskej práci a úrode, ktoré sa svojou znakovou podstatou odlišujú, preto sme ich vyčlenili a označujeme ich invariantným párom akcia – reakcia.

Tak ako spomínaní autori, i my sme sa pokúsili o vyjadrenie vzťahov medzi objektami a ich vlastnosťami s použitím niektorých matematicko-logických postupov v snahe dospieť k určitým invariantným štruktúram, ktoré by vystihovali logický charakter a základné odlišnosti pranostík.

Za rozhodujúci a určujúci moment pri stanovení logického invariantu sme sa rozhodli považovať zavedenie časového argumentu za použitia univerzálneho operátora – časového argumentu, a to z toho dôvodu, že kategóriu času považujeme v pranostikách za ich kľúčový determinant.

V našej knižnej práci, ktorá mala populárno-vedecké zameranie a z tohto aspektu sme pristupovali aj ku klasifikácii a rozdeleniu materiálu, sme časový argument zohľadnili čiastočne v tom zmysle, že sme výroky rozdělili na kalendárne a symptomatické. Kategória času bola zdôraznená vo výrokoch viažucich sa ku konkrétnym dňom, ako aj v meteorologickej terminológii nazývaných singularitných a korelačných pranostikách.

Účelné sa ukázalo rozdelenie na pranostiky v užšom slova zmysle (výroky s funkciou pranostickou, resp. ekonomickou) a v širšom slova zmysle (výroky konštatujúce, imperatívne a tie, ktoré vyjadrovali radu). Práve v tomto rozdelení sa našou analýzou prejavila závislosť časového argumentu (v zmysle logickej terminológie) a prítomnosti, resp. neprítomnosti prognostickej funkcie v súbore výrokov, ktoré nazývame pranostikami.

Na základe analyzovaného množstva výrokov, ktoré predstavovali všetky možné kombinácie spomínaných tematických elementov, sme dospeli k niekoľkým logicko-semiotickým invariantným štruktúram.

$$P \dot{E} Q$$

$$P \dot{E} P$$

Tieto dve základné formuly nám boli východiskom pri ďalších určeníach. Za univerzálny model považujeme nasledovnú štruktúrnú formuláciu:

$$" t\{P/t/ \dot{E} "d[V/d/ \dot{E} Q/t+d/]\}^6, \text{ ktorú čítame nasledovne:}$$

---

⁶ " – znak univerzálneho operátora; t – časový argument (časová určenosť); P, Q – predikáty (P – situácia v čase t; Q – situácia v čase t + d); $\dot{E}$ – znak implikácie; d – individuová premenná alebo konštanta, ktoré označujú ľubovoľné individuuum daného univerza. Individuuum zodpovedá časovému okamihu (konkrétnej určenosti).

Pre všetky časové určenosti platí:

Ak je v čase t splnená vlastnosť P ,

tak pre všetky časové diferencie d platí:

Ak časová diferencia d má vlastnosť V ,

tak v čase $t + d$ je splnená vlastnosť Q .

Z univerzálnej formuly odvodíme prípad, keď $V/d = 0$ a dostaneme logicko-semiotický invariant I.

$$\text{" } t\{P/t/ \text{ \textasciitilde } "d[V/d/ \text{ \textasciitilde } Q/t+d/]\}$$

$$\text{" } t[P/t/ \text{ \textasciitilde } Q/t/],$$

pričom za t môžeme dosadiť ľubovoľný dátum, mesiac, príp. ročné obdobie a formulu čítame:

Ak je v čase t splnená vlastnosť P ,

tak potom je splnená aj vlastnosť Q .

Túto štruktúru majú väčšinou výroky týkajúce sa kalendárnych pranostiek, tzv. lostags, t. j. termínov viažúcich sa ku dňom jednotlivých svätých, ale tiež výroky charakterizujúce počasie alebo úrodu v jednotlivom mesiaci. Menej je výrokov, ktoré sa vyjadrujú k jednotlivému ročnému obdobiu. Všetky výroky tohto invariantu sú konštatujúce, tzn. vnútrokontextovo nemajú vyjadrenú prognostickú funkciu. Sú to napr. výroky typu:

Svätá Dorota sneh alebo slota.

Na Medarda končí sejba.

Na Petra vidí oko zrna.

Druhú veľkú skupinu pranostiek, resp. najväčšiu časť, tvoria výroky, u ktorých d je individuová konštanta alebo individuová premenná. Ako logicko-semiotický invariant II. A sme charakterizovali štruktúru, kde $V/d = d$, t. j. = individuová konštanta.

Zo základnej formuly sme odvodili nasledovnú štruktúru:

$$\text{" } t\{P/t/ \text{ \textasciitilde } "d[V/d/ \text{ \textasciitilde } /t+d/]\}$$

$$\text{" } t[P/t/ \text{ \textasciitilde } "dQ/t+d/],$$

ktorú čítame (napr. v prípade pranostiky *Keď Jozef mosty stavia, potom Ďuro do poľa vyháňa* pre všetky časové určenosti platí):

Ak v čase t je splnená vlastnosť P (t. j., že je práve 19. 3. a mrzne),

tak pre všetky časové diferencie d platí:

Univerzum zodpovedá kontinuu (množine) časových argumentov. V = vlastnosť, $V/d = 0$, $V/d =$ individuová konštanta, diferencia určených termínov, konkrétny počet dní, $V/d = d > 0$, individuová premenná, (časový úsek bližšie nedefinovaný, príp. definovaný buď časom počiatku alebo ukončenia)

Ak časová diferencia má vlastnosť V (t. j. $V/d = d$ a $d = 37$ dní, t. j. 19. 3. – 24. 4.), tak v čase $t + d$ (19. 3. + 37 dní) je splnená vlastnosť Q (t. j., že je 24. 4. na Juraja je pekné počasie a začínajú sa poľnohospodárske práce).

Iné výroky s touto štruktúrou sú napr.:

Jestli príde Richard s vetrom a búrkou, vtedy Sibylla sa bude smiať.

Ak sa mačka vo februári vyhrieva na slnci, v marci sa bude vyhrievať pri peci.

Ak do svätého Pavla zima dobre vládla, aj svätý Jozef oteplie marec.

Logicko-semiotický i n v a r i a n t II. B vyjadruje prípad, keď $V/d =$ individuová premenná $V/d = d > 0 / 365 > d > 0$ vyjadruje presne neurčené časové obdobie.

Tento logicko-semiotický invariant je vlastný väčšine symptomatických pranostiek, napr. výrok *Keď kršáčlina kvitne zvrchu, bude včasná sejba.*

Logickú štruktúru odvodíme zo základnej formuly:

" t { P / t / $\hat{E}$ " d [V / d / $\hat{E}$ Q / t + d /] }

" t { P / t / $\hat{E}$ " d [d > 0 / $\hat{E}$ Q / t + d /] }

" t [P / t / $\hat{E}$ " d Q / t + d /]

a čítame ju: Pre všetky časové určenosti platí:

Ak je v čase t splnená vlastnosť P (t. j. v nejakom približnom období kvitnutia kršáčliny, táto kvitne a zvrchu),

tak pre všetky časové diferencie d platí:

Ak časová diferencia má vlastnosť V (t. j., že je premenná, $d > 0$),

tak v čase $t + d$ je splnená vlastnosť Q (t. j., že po istom presne neurčenom období dochádza ku skoršiemu, ako je pravidlom, siatiu určitých plodín, všetko následkom pekného počasia).

Pod tento invariant zaradíme všetky výroky (krátkodobé predpovede) o príchode dažďa, zmeny počasia, ale tiež mnohé predpovede na dlhšie, neurčité obdobie. Napr.:

Pinka pýta piť.

Dúha vo du pije.

Nebo sa čistí na čas.

Keď pne moc tečú, bude ešte zima.

Mráz na Petra stolovanie, znamená dlhšej zimy trvanie.

Ako dva ďalšie samostatné invarianty uvádzame nasledovné formuly, ktoré už nie sú jednoduchou implikáciou ako predchádzajúce, ale tu ide o implikačnú kvantifikáciu. Spadajú sem všetky výroky vyjadrujúce závislosť úrody jednej plodiny od množstva úrody inej plodiny. Ako i n v a r i a n t III. A formulujeme tie výroky, ktoré vypovedajú o určenej ľubovoľnej, v tomto prípade (rovnakej) vlastnosti predikátov a môžeme ju vyjadriť ako závislosť koľko – toľko. V tomto prípade je

rozhodujúca vlastnosť P a nie časový argument ako v predchádzajúcich invariantoch. Napr. vo výroku *Keď je veľa trnkov, bude aj krompakov* platí formula:

" $t[P/t, tr/ \dot{E} P/t+d, z]^7$

To platí aj pre výroky typu:

Mnoho snehu, mnoho sena.

Keď je veľa ribezlí, bude aj hrozna.

Mnoho ôs, mnoho snehu.

Obdobný prípad tvoria tie výroky, v ktorých je implikovaná vlastnosť vyjadrená opozitom, negáciou ľubovoľnej vlastnosti P . Štruktúru formulujeme nasledovne, ako invariant III. B:

Formula " $t[P/t, h/ \dot{E} \dot{U} P/t+d, q]^8$ platí napríklad pre výrok *Keď je mnoho húb, bude málo hrozna.*

K iným výrokom tohto invariantu patria napr.:

Veľa hřibov, málo zbožia.

Mnoho statku, málo sena.

Dobrá kapusta, mrcha víno.

Trochu odlišný a zložitejší je invariant IV. V tomto prípade je vyjadrená závislosť dvoch časových určení a ich ľubovoľnej, neurčenej vlastnosti. Okrem univerzálneho operátora bolo potrebné zaviesť aj existenčný operátor. Závislosť predikátov a ich vlastnosti môžeme vyjadriť slovami aký – taký.

Napr. *Aký sa ukazuje popelec, taký bude celý rok* vyjadríme formulami:

§ " $P[P/t/ \dot{U} P_1/t/ \dot{E} P/t+d]$

§ " $P[P/t/ \dot{E} P/t+d]^9$

Formulu čítame nasledovne:

Existuje dátum t taký, že pre všetky počasia P platí:

Ak je čas t (popelec) a ak je v čase t počasie P , potom aj v čase $t + d$ bude také isté počasie P .

Iné výroky tohto invariantu sú napr.:

Aký je čas na Vianočný deň, taký má byť aj budúci január.

Jak medzi Kračúnmi, tak medzi Jánami.

Aký je december, taký je jún.

Akej Božej matky, také Veľkonočné sviatky.

Všetky doteraz spomínané invarianty, v ktorých $> O$, majú prognostický charakter.

⁷ tr – trnky, z – krompaky, zemiaky

⁸ h – huby, hřiby, q – hrozno, $\dot{U}$ – znak negácie

⁹ $\dot{U}$ – znak konjunkcie, čítame -a-, § – znak existenčného operátora, P – ľubovoľná vlastnosť, P_1 – vlastnosť časovej situácie

Samostatnú skupinu výrokov, ktorá nemá prognostickú funkciu, tvoria imperatívne pranostiky, t. j. výroky, ktoré nabádajú k určitej práci; my sme ich v našej predchádzajúcej práci nazvali agrotechnickými termínmi. Sú charakteristické svojou časovou určenosťou.

V našej práci sa v podstate snažíme o čo najzjednodušenejšie rozdelenie a interpretáciu materiálu. V tomto zmysle tieto výroky zodpovedajú invariantnej štruktúre I, kam by sme ich mohli zaradiť, nebyť toho, že sú vyjadrené formou imperatívu, ktorý si v zmysle logickej interpretácie vynucuje zavedenie ďalšieho tzv. operátora nutnosti, ktorý označujeme ã. Výrok *Na Urbanov deň je zasiaty len / sadiava sa len*, by spadol pod invariant I., ale, ako sme už povedali, rozkazovací spôsob *Na Urbanov deň, utekaj siah len!* túto otázku komplikuje a necháva nami zatiaľ nedoriešenou.

Ako hovorí Filozofický slovník, „i n v a r i a n t – (lat.) je danosť (napr. veličina, systém), ktorá sa nemení pri určitých na ňu pôsobiacich alebo aplikovaných transformáciách, operáciách atď. Pojem invariantu alebo invariantnosti úzko súvisí s pojmami všeobecného alebo podstaty. Invariant pri prechode od prvku nejakej (logickej) triedy k nejakému inému prvku tej istej triedy predstavuje všeobecné týchto prvkov alebo presnejšie: abstraktné alebo numerické všeobecné.

Podstata má okrem príznaku všeobecného tiež príznak nutnosti. Podstata nejakej veci, systému atď. je súčasne ničím relatívne stabilným v tejto veci, systéme atď., je to teda invariant, ktorý sa vzťahuje na určitú skupinu transformácií alebo na skupinu vzťahových systémov... Pojem invariantnosti nadobúda vo vede stále väčší význam. Získanie invariantov je možné chápať ako jednu z hlavných úloh modernej vedy” (Filozofický slovník, 1985, s. 247).

Na záver by sme chceli uviesť, že našou snahou bolo odhaliť invariantné štruktúry obzvlášť nesúrodého materiálu, akým sú pranostiky. Náš pokus o logické verifikovanie poznatkov zároveň vyjadruje aj úsilie obohatiť doterajšie zjednodušene chápané často iba popisné spôsoby výpovede o skúmanom materiáli.

Ako sme sa mali možnosť presvedčiť, zložitý je tak samotný materiál, ako aj spôsob jeho interpretácie aparátom matematickej logiky, preto terajšie výsledky nepovažujeme ani za vyčerpávajúce, ani za ukončené. Sú našim prvým pokusom.

LITERATÚRA:

- BYKOVA, A. A.: Semiotičeskaja struktura velerizmov. In: Paremiologičeskije issledovanija. Moskva 1984.
DUBNÍČKA, J.: K dialektike formálneho a obsahového v procese formalizácie vedeckého poznania. In: Filozofia XXXIX, 1984, č. 5.
Filozofický slovník. Praha 1985.

- KANYÓ, Z.: Sprichwörter. Analyse einer einfachen Form. Ein Beitrag zur genetiven Poetik. Budapest 1981.
- KRIKMANN, A.: K problematike issledovanija sodržanija i mirovozzrenija poslovic. Avtoref. kand. diss. Tallin 1975.
- LÉVI-STRAUSS, C.: La pensée sauvage. Paris 1962.
- PETSCH, R.: Die Lehre von den „Einfachen Formen“. In: Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 2, 1932.
- PROFANTOVÁ, Z.: K poetike pranostik. In: SN XXIX, 1981, č. 4.
- PROFANTOVÁ, Z.: Dúha vodu pije. Slovenské ľudové pranostiky. Bratislava 1986.
- RUSSEL, B.: Human Knowledge. Its Scope and Limits. London 1984.
- ZELENÝ, J.: Úvod k logickoontologickým zkoumáním. In: FČ XXII, 1974, č. 2.
- ZICH, O.: Lidová přísloví z logického hlediska. Praha 1956.

On one possibility of comparative study (To the question of logic-semiotic invariants of folklore genre)

Zuzana Profantová

The intensive development of mathematical-logical semiotic means gave birth to the illusion that mathematical logic, in particular, is the only representative and lawful inheritor of a thousand years logical tradition. The fact that mathematical logic expressed ancient logical relationships in symbolic form does not yet mean that it has replaced them with its typical sign relationships or semantic interpretations.

In contrast to some attempts to view the proverbial statements as expressions of irrational, magical, and superstitious, a tradition has arisen, rooted in era of scholasticism, that still tries to clarify their general and abstract logical coherenmces or operations, particularly, through samples of proverbial statements.

In our work we virtually attempt to divide interpretation of the material as simply as possible. In this sense these statements correspond to the invariant structure. The invariant is a given fact (e.g., indicator, system) which is not being changed at certain transformations or operations that are affecting it or applied. The term of invariant or invariability is closely connected with the terms of general or the essence. At the transition from an element of some logical class to another element of the same class the invariant represents the general of these elements or more precisely: the abstract or numerical general.

To conclude we want to add that our effort was to reveal the invariant structures of particularly heterogeneous materials as the weather lore is, and our attempt to logically verify the knowledge, many a time merely illustrating, ways of statement on the material examined.

ĽUBOR KRÁLIK*

K otázke praslov. *bystřь, *бѣрѣ, *čistý a ich derivátov**

KRÁLIK, Ľ.: On Common Slavic *bystřь, *бѣрѣ, 'clear, clean' and Their Derivatives. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 1, pp. 18–23. (Bratislava)

The author deals with the semantic shift 'quick' > 'clear, clean', attested in Common Slavic *bystřŭ (in the paper, Slovak evidence for this shift is brought). The semantic-etymological analysis of some Slovak and Serbo-Croatian dialect words makes it possible to postulate an identical semantic change for Common Slavic *бѣрѣ as well.

Linguistics. Etymology. Slavonic Languages. Common Slavic *bystřŭ, *бѣрѣ. Semantic shift 'quick' > 'clear, clean'.

1. Pre praslovanské adjektívum *bystřь možno rekonštruovať východiskovú sémantiku typu 'búrlivo sa pohybujúci dopredu, rýchlo plynúci, o rieke, potoku'; v časti slovanských dialektov majú kontinuanty praslov. *bystřь aj sekundárny význam typu 'priezračný, čistý' (porov. SP I, s. 481; ESSJ III, s. 154).

Citované syntetizujúce slovníky praslovanského lexikálneho fondu uvádzajú slovenský reflex praslov. *bystřь iba s významom 'rýchly atď.'. Kontinuant praslov. *bystřь so sekundárnym významom 'čistý' však nepochybne poznala aj slovenčina: z oravských nárečí je reziduálne doložené spojenie *bystrá voda* vo význame 'čistá voda', doklady na toto spojenie možno nájsť aj vo folklórnych textoch; predpokladajúc pôvodný význam 'čistý, jasný', možno adekvátnejšie interpretovať spojenia typu *bystrý zrak* (t. j. nie 'rýchly', ale 'jasný zrak', porov. opozitný kontext *zrak sa mu zakalil*), *zbystrit' pozornost'* (porov. významovo blízke *jasná myseľ*); ďalšie doklady môžu byť zachované v toponymii (nie je vylúčené, že pri časti miestnych názvov typu *Bystrá*, *Bystré* možno predpokladať aj pôvodnú sémantiku typu *Světlá nad Sázavou*) – k problematike porov. našu štúdiu (Králík, 1994).

2. Vyššie uvedený sémantický posun typu 'rýchly' > 'čistý' sa objasňuje faktormi extralingvistického charakteru: P. Skok (I, s. 157) pokladá význam 'čistý' za rezultatívny

* PhDr. Ľubor Králík, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, SK-81364 Bratislava. — e-mail: lubork@juls.savba.sk

** Príspevok bol napísaný počas študijného pobytu na Univerzite v Bonne, umožneného nadáciou Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD).

vo vzťahu k prvotnému významu ‚rýchly, rýchlo tečúci‘, keďže „voda koja otječe postaje jasna, dok je ona koja ima polagan, spori tok mutna“. Ž. Ž. Varbotová, ktorá sa novšie zaoberala problematikou slovanských adjektív s významom ‚rýchly‘ (porov. Varbot, 1992, 1994), v uvedenej súvislosti poznamenáva: „Представленное в некоторых славянских языках изменение значения ‚быстрый‘ > ‚прозрачный, чистый‘ (в продолжениях праславянского *bystry) возможно лишь при обитании носителей языка вблизи рек с быстрым, бурным течением” (Varbot, 1993, s. 234).

Ako vyplýva z materiálu ESSJ a SP, v kontextoch vzťahujúcich sa na takéto rýchle, búrlivé vodné toky vystupovalo okrem adjektíva *bystry aj adjektívum *brzъ (porov. taktiež paralelizmus derivátov *bystrica: *brzica, *bystrina: *brzina, *bystryььь: *brzyььь a i., označujúcich aj vodné toky). Na tomto mieste si treba položiť otázku, či vyššie uvedený sémantický posun ‚rýchly‘ > ‚priehľadný, čistý‘ nastal naozaj iba v praslov. *bystry: podľa nášho názoru nie je vylúčené, že podobnú významovú zmenu možno očakávať aj pri významovo blízkom praslov. *brzъ. Citované slovníky praslovanského lexikálneho fondu (SP I, s. 427; ESSJ III, s. 137–139) však neuvádzajú reflexy tohto adjektíva, ktoré by mali posunutý význam ‚čistý‘. Aj Etymologický slovník jazyka staroslovenského (II, s. 84, s. v. *brzъ*) novšie hodnotí sémantiku kontinuantov praslov. *brzъ slovami „все ‚rychlý‘”.

3. V tejto súvislosti chceme upozorniť na slovenské dial. *nebrzota*, *neberzota* ‚výtok z nosa, z vreda, n e č i s t o t a‘, doložené v Gemerí (porov. Orlovský, 1982, s. 200): uvedené substantívum umožňuje rekonštrukciu adjektív *nebrzy ‚nečistý‘, *brzy ‚čistý‘; za predpokladu sémantického posunu typu ‚rýchly‘ > ‚čistý‘ možno takto rekonštruované adjektívum *brzy interpretovať ako kontinuant praslov. *brzъ (porov. Králik, 1994, s. 99). Vzhľadom na možnosť rekonštrukcie praslov. *brzota (porov. SP I, s. 426–427; ESSJ III, s. 137) taktiež nie je vylúčené, že gemerský výraz *nebrzota*, *neberzota* je kontinuantom prefigovaného praslov. *nebrzota, derivovaného od praslov. *nebrzъ ‚nečistý‘.

4. V kontexte úvah o praslov. *brzъ ‚čistý‘ a potenciálnych príbuzných výrazoch možno ďalej uviesť aj slovenské dial. *brzice* pl. ‚plodové lôžko kravy‘ (SSN I, s. 174: *Krávie višli brzice po oteleňi* – Brodské, Skalica); usúvzťažnenie tohto výrazu s praslov. *brzъ ‚čistý‘ si však žiada detailnejšiu argumentáciu.

Podľa údajov SSN (I, s. 266) sa v gemerských a spišských nárečiach používa na označenie plodového lôžka kravy výraz *čistisko*, južnotrenčianske nárečia poznajú v tomto význame pomenovanie *čistidlo*.¹ Uvedené výrazy po formálnej stránke nepochybne súvisia s adjektívom *čistý*, zo slovotvorného i sémantického hľadiska sa

---

¹ Dialektizmy uvádzame v podobe príslušných heslových výrazov v SSN, t. j. v hláskovej a pravopisnej podobe spisovnej slovenčiny.

však len sotva dajú interpretovať ako priame deriváty od uvedeného adjektíva (sémantická motivácia typu ‚plodové lôžko‘ < ‚niečo čisté‘ je podľa nášho názoru problematická, keďže plodové lôžko kravy – vyvrhované po otelení – možno zaradiť medzi telesné výlučky, ktoré sa u zvierat i ľudí tradične pokladajú za nečisté). Prikláňame sa k názoru, že východiskom pre vznik substantív *čistisko*, *čistidlo* sa stalo sloveso *čistiť sa*, ktoré je v slovenských dialektoch známe aj v špecializovanom význame ‚vypudzovať plodové lôžko po vrhnutí mláďaťa‘ (na území celého Slovenska, porov. SSN I, s. 266: *Krava sa čistí* – Bystrička, Martin; *Krava sa čistí, nahaj ju ležet* – Jelšava, Revúca; *Ide s nej hlóži* [lôžko – L. K.], *čisci sa* – Brestovany, Trnava; *Oŕca še čisci* – Studenec, Levoča). V takom prípade možno substantíva *čistisko*, *čistidlo* interpretovať ako deverbatíva so sémantickou motiváciou typu ‚plodové lôžko‘ < ‚to, čo bolo vyvrhnuté počas čistenia, očisťovania sa‘, resp. ‚výsledok čistenia, očisťovania sa‘.² V prospech takejto sémantickej interpretácie svedčí aj ruské dial. *очисток* (V. Daľ), *очистка* ‚plodové lôžko zvierata‘ (známe z ruských dialektov Kubáne, ako aj Litvy a Lotyšska, porov. SRNG XXV, s. 68: *Когда корова телится, глядят, чтобы очистку не съела. У скотины – очистка, у женщины – место*), ktoré už zo samotného formálneho hľadiska možno zblížovať iba s ruským prefigovaným slovesom *очиститься* ‚освободиться от детского места – послета‘ (SRNG, tamže), a nie s adjektívom *чистый*.

Je pravdepodobné, že aj výraz *brzice* pripúšťa interpretáciu na pozadí uvedeného motivačného modelu ‚čistiť sa, očisťovať sa‘ > ‚výsledok, produkt očisťovania sa‘ > ‚plodové lôžko‘. V takom prípade treba výraz *brzice* hodnotiť ako deverbatívum, ktorého východiskové sloveso možno rekonštruovať ako **brziť sa*.

Takto rekonštruované slovenské **brziť sa* je akiste kontinuantom praslov. **bъrziiti se* ako slovesa súvisiaceho s praslov. **bъrъzъ*. SP (I, s. 425) predpokladá pre praslov. **bъrziiti* veľmi konkrétny lexikálny význam ‚urýchliť, posúriť; ponáhľať sa‘, reflexívum **bъrziiti se* sa v SP uvádza s významom ‚ponáhľať sa‘; za korektnejší však pokladáme postup ESSJ, ktorý sa pri sémantickej charakteristike praslov. **bъrziiti (se)* obmedzuje iba na opis slovtvorného významu, charakterizujúc **bъrziiti (se)* ako kauzatívnu formáciu na **-iti* od adjektíva **bъrъzъ* (porov. ESSJ III, s. 136). Význam praslov. **bъrziiti (se)* teda možno zjednodušene parafrázovať ako ‚robiť (sa) b r z ý m‘: keďže slovenské **brzý* ako kontinuant praslov. **bъrъzъ* malo aj význam ‚čistý‘, možno pre slovenské **brziť sa* (< praslov. **bъrziiti se* ‚robiť sa b r z ý m‘) predpokladať aj význam ‚robiť sa č i s t ý m‘, t. j. očakávať tu slovenské **brziť sa* ‚čistiť sa‘. Takéto **brziť sa* ‚čistiť sa,

² K sémantike výsledku slovesného deja pri slovenských deverbatívach tvorených sufixami *-isko*, *-(i)-dlo* porov. slovenské dial. *krádisko* ‚krádežou získané veci‘ (SSN I, s. 860), *kupidlo* ‚drobný tovar kúpený v obchode‘ (s. 909; porov. ESSJ XIII, s. 109, s. v. **kupidlo*). — ESSJ (IV, s. 860) uvádza v hesle **čistidlo* okrem početných nomina instrumenti iba české dial. *čistidlo* ‚telesné výlučky zvierat po vrhnutí mláďaťa‘ a ukrajinské *чистило* ‚detské plodové lôžko, placenta‘: vzhľadom na slovenské *čistidlo* tu možno uvažovať o česko-slovensko-ukrajinskej izoglose.

očisťovať sa' sa podľa nášho názoru stalo východiskom pre vznik vyššie uvedeného výrazu *brzice*. Nie je vylúčené, že tento derivát existoval už v praslovanskom období: v takom prípade by tu bolo možné rekonštruovať praslov. *bъzicě (pl.), resp. *bъzica (sg.).

5. Nie je jasný vzťah výrazu *brzice* ‚plodové lôžko kravy‘ (tvoriaceho v SSN heslový výraz *brzice*₂) a jeho homonyma *brzice* pl. ‚tukom prerastané mäso z podhrdlia brava‘, ktoré sa v SSN uvádza ako *brzice*₁; ide o výraz známy z južnostredoslovenských a južnozápadoslovenských nárečí, v ktorých sa v uvedenom význame používajú aj formy *brzica*, *brzlica* (porov. SSN I, s. 173–174). Významovo blízke staročeské *brzice* ‚mäsitá predná časť krku svine‘ sa v ESSJ uvádza v hesle *bъzica (deadjektívny derivát od praslov. *bъzъ), pravda, deje sa tak so značnou opatnosťou („возм., сюда и др.-чеш. *brzice*...“): treba tu teda predpokladať významový vývin typu ‚rýchly, rýchlo tečúci‘ > ‚napúchajúci, napuchnutý‘³; tukom prerastaný? Alebo je možné vychádzať zo slovenského *brza* (A. Bernolák) vo význame ‚žilka, vlákno v dreve, mäse‘ (porov. aj Machek, 1968, s. 71, s problematickou etymológiou *brza* < nem. *Maser* ‚s přesmyky hlásek a změnou *mr/br*‘) a uvažovať o východiskovej motivácii typu ‚mäso prerastané tukovými vláknami‘? Otázku zatiaľ pokladáme za otvorenú.

Akokoľvek, domnievame sa, že je potrebné rozlišovať dve homonymné formácie v podobe praslov. *bъzica: na jednej strane praslov. **bъzica*₁, predstavujúce de a d j e k t í v n y derivát od praslov. *bъzъ (porov. SP I, s. 425; ESSJ III, s. 136), na druhej strane praslov. **bъzica*₂, ako d e v e r b a t í v n y derivát od praslov. *bъziti se (porov. vyššie). Takto rekonštruované praslov. **bъzica*₂ podľa nášho názoru umožňuje aj novú interpretáciu srbsko-chorvátskeho *brzica*, *brza* ‚dyzentéria, hnačka‘: ESSJ (III, s. 136, s. v. *bъzъ) pokladá výraz *brza* za substantivizovanú adjektívnu formu od *bъzъ, z čoho vyplýva, že pôvodná sémantika sa tu rekonštruuje ako ‚rýchla‘ (t. j. ‚rýchla choroba‘, resp. ‚choroba sprevádzaná rýchlym tečením, vylučovaním stolice‘?). Na základe vyššie uvedenej rekonštrukcie praslov. **bъziti (se)* ‚čistiť (sa)‘ je však podľa nášho názoru pravdepodobné, že aj srbsko-chorvátske *brza*, *brzica* sú deverbatívami od *bъziti se s pôvodným slovotvorným významom ‚čistenie, očisťovanie sa‘ (k sémantickej špecializácii ‚dyzentéria, hnačka‘ porov. srbsko-chorvátske *čistiti se*, ‚vyprázdnovať črevá‘ – RSHKJ VI, s. 884).

6. Po analýze niektorých slovenských nárečových pomenovaní plodového lôžka kravy (porov. bod 4.) a po rekonštrukcii dvojice homoným praslov. **bъzica*₁ – **bъzica*₂ chceme napokon uviesť i slovenské dial. *besterce* m. pomn. ‚časť kravskej matrice, ktorá po otelení niekedy vychádza z tela‘ (zaznamenané v Čataji, Modra; porov. SSN I, s. 111). Forma *besterce* je podľa nášho názoru signálom, že tento výraz treba

³ Podobnú sémantickú evolúciu (s ďalším vývinom v smere ‚napúchajúci, napuchnutý‘ > ‚opuchlina, vytrážka‘ možno azda predpokladať aj pre bulharské dial. (Ochrid) *бързица*, ‚изрив по кожата от нервно притеснение или от тревога‘ (BER I, s. 102).

posudzovať v kontexte slovensko-maďarských jazykových vzťahov: z maďarského toponomastického materiálu sú známe miestne názvy *Beszterce* (foneticky [*besterce*]), ktoré vznikli adaptáciou pôvodných slovanských názvov **Bystrica* podľa zákonitostí maďarského jazykového systému (porov. Kiss, 1978, s. 108). Z formálneho hľadiska preto pokladáme za veľmi pravdepodobné, že slovenský dialektizmus *besterce* je maďarskej proveniencie (žiaľ, zatiaľ nemáme k dispozícii doklad na existenciu predpokladaného východiskového maď. **beszterce*).

Je. A. Chelimskij (1988, s. 361) v súvislosti s vyššie uvedenými názvami *Beszterce* < **Bystrica* upozorňuje na skutočnosť, že tieto názvy boli prevzaté v rovnakej forme v rôznych oblastiach maďarského jazykového územia (porov. sedmohradské *Beszterce* s rumunským názvom *Bistrița*, ako aj (*Kis*)*beszterce* v župe Baranya či názov *Beszterce(bánya)*, vzťahujúci sa na slovenskú Banskú Bystricu), čo je podľa autora jedným z dôkazov relatívnej foneticko-fonologickej homogénnosti predmaďarského slovanského substrátu. V nadväznosti na tento záver Je. A. Chelimského pokladáme za možné vysloviť predpoklad, že aj vyššie uvedené hypotetické maď. **beszterce* (> slovenské dial. *besterce* ‚časť kravskej maternice‘) je z hľadiska svojho pôvodu slovanským prevzatím⁴, ktorého východiskovú formu možno tiež rekonštruovať ako **bystrica*.

Podobne ako vo vyššie analyzovanom prípade **bъzica₁* – **bъzica₂* (porov. body 4.–5.), aj tu máme nepochybne do činenia s dvojicou homoným **bystrica₁* – **bystrica₂*. Vyššie uvedené miestne názvy **Bystrica* (> maď. *Beszterce*) sú kontinuantmi praslov. **bystrica₁* ‚rýchlo tečúca rieka a pod.‘, ktoré je deadjektívnym derivátom od praslov. **bystrъ* (porov. SP I, s. 478; ESSJ III, s. 151); pre homonymné **bystrica₂*, vzťahujúce sa na časť kravskej maternice, možno predpokladať deverbatívny pôvod. Východiskom pre vznik derivátu **bystrica₂* sa akiste stalo sloveso **bystriti se*: toto sloveso je odvodené od praslov. **bystrъ* s prvotným významom ‚rýchly‘ a druhotným významom ‚čistý‘, takže preň možno predpokladať aj sémantiku ‚čistiť sa, očisťovať sa‘. Podobne ako vo vyššie analyzovaných prípadoch *čistiť sa*: *čistisko*, *čistidlo*; **brziti sa*: *brzice*, aj tu sa stretávame so sémantickým modelom ‚čistiť sa, očisťovať sa‘ > ‚výsledok, produkt očisťovania sa‘ (s lexikálno-sémantickými naplneniami ‚plodové lôžko kravy‘ i ‚časť kravskej maternice‘).

Slovenský dialektizmus *besterce* teda možno interpretovať ako spätné prevzatie z maďarčiny: prehistória tohto výrazu (slovanské **bystrica₂* > maď. **beszterce* > slovenské dial. *besterce*) opäť potvrdzuje význam maďarského jazykového materiálu pre etymologický výskum slovanskej lexiky.

---

⁴ V monografii I. Kniezsu (1955) o slavizmoch v maďarčine sa takýto výraz neuvádza, absentuje aj v etymologických slovníkoch maďarčiny.

LITERATÚRA

- Bälgarski etimologičen rečnik. Sofija 1962 n. (BER)
Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond. Moskva 1974 n. (ESSJ)
Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha 1989 n. (ESJS)
Historický slovník slovenského jazyka. Bratislava 1991 n. (HSSJ)
CHELIMSKIJ, Je. A.: Vengerskij jazyk kak istočnik dľa praslavianskoj rekonstrukcii i rekonstrukcii slavianskogo jazyka Pannonii. In: Slavianskoje jazykoznanije. X Meždunarodnyj sjezd slavistov. Doklady sovetsoj delegacii. Moskva 1988, s. 347–368.
KISS, L.: Földrajzi nevek etimológiái szótára. Budapest 1978.
KNIEZSA, I.: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Budapest 1955. 2 zv.
KRÁLÍK, L.: Z jazyka slovenského piesňového folklóru. In: Varia III. Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 2.–3. XII. 1993). Zost. M. Nábělková, P. Odaloš. Bratislava – Banská Bystrica 1994, s. 95–100.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1968.
ORLOVSKÝ, J.: Gemerský nářečový slovník. Martin 1982.
Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. Novi Sad 1967–1976. 6 zv. (RSHKJ)
SKOK, P.: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb 1971–1974. 4 zv.
Slovar ruskich narodnyh govorov. Moskva – Leningrad 1965 n. (SRNG)
Slovník slovenských nářečí. Zv. 1 (A–K). Bratislava 1994. (SSN)
Słownik prasłowiański. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1974 n. (SP)
VARBOT, Ž. Ž.: K etimologii slavianskich prilagatel'nyh so značenijem 'bystryj'. I (praslav. *skorъjъ, *porkъjъ). In: Etimologija 1988–1990. Red. O. N. Trubačov. Moskva 1992, s. 44–49.
VARBOT, Ž. Ž.: Sviazi značenij i semantičeskaja rekonstrukcija v etimologii. In: Wiener Slawistisches Jahrbuch. 38 (1992). Wien 1993, s. 233–241.
VARBOT, Ž. Ž.: K etimologii slavianskich prilagatel'nyh so značenijem 'bystryj'. II (prilagatel'nyje s kornem **vъ/brk-*; rus. *sverkat*). In: Etimologija 1991–1993. Red. O. N. Trubačov. Moskva 1994, s. 53–57.

Zur Frage der Reflexe von urslav. *bystřъ, *bъrъzъ und ihren Ableitungen

Lubor Králík

Die ursprüngliche Semantik von urslav. *bystřъ wird als ‚schnell, rasch‘ rekonstruiert; in einigen slavischen Sprachen sind die Reflexe von urslav. *bystřъ auch in der Bedeutung ‚durchsichtig, klar, sauber usw.‘ belegt. Diese sekundäre Bedeutung kann auch für das Slowakische rekonstruiert werden.

Der semantische Wandel ‚schnell‘ > ‚sauber, rein‘ hat auch im urslav. *bъrъzъ stattgefunden. Auf urslav. *bъrъzъ ‚sauber‘, *nebъrъzъ ‚unsauber‘ kann man slowak. dial. *nebrzota* ‚Unsauberkeit, Unreinheit‘ zurückführen. In der etymologischen Fachliteratur wird nur urslav. *bъrъzica (= **bъrъzica*₁) als Deadjektiv zu *bъrъzъ rekonstruiert; aufgrund der semantischen Analyse von slowak. dial. *brzice* (Plur.) ‚Mutterkuchen, Plazenta der Kuh‘ ist es möglich, auch ein homonymes **bъrъzica*₁ als Deverbativ zu *bъrъziti se ‚sich reinigen‘ zu rekonstruieren (zum semantischen Modell ‚sich reinigen‘ > ‚Plazenta der Kuh‘ vgl. slowak. dial. *čistisko*, *čistidlo* ‚Plazenta der Kuh‘: *čistiť sa* ‚sich reinigen‘; [von Tieren] nach dem Kalben die Plazenta ausscheiden). Als deverbative Bildung ist wahrscheinlich auch serb.-kroat. *brza*, *brzica* ‚Diarrhöe‘ zu interpretieren.

Analogische Homonymie läßt sich auch bei **bystřica*₁ (Deadjektiv zu *bystřъ) – **bystřica*₂ (Deverbativ zu *bystřiti se ‚sich reinigen‘) beobachten. Die Rekonstruktion von **bystřica*₂ basiert auf slowak. dial. *besterce* (Plur.) ‚(von Kühen) Teil der Gebärmutter, der nach dem Kalben aus dem Körper ausgeschieden wird‘, bei dem es sich um eine Rückentlehnung aus dem Ungarischen handelt (d.h. slowak. dial. *besterce* < ungar. *bészterce < slav. **bystřica*₂).

IGOR GRAUS*

Posledná valedikcia banskobystrického richtára Melchiora Smrtníka z roku 1707

GRAUS, I.: Last valediction of Melchior Smrtník, the mayor of the town Banská Bystrica, from the year 1707. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 1, pp. 24–32. (Bratislava)

This study contains the analysis of circumstances of the creation of parting speech by Melchior Smrtník, the mayor of the independent royal and mining town Banská Bystrica which was written in time of leaving his function in the year 1707. The speech was made in the period of the Uprising of Francis II. Rákóczi' s it happened shortly before the mayor' s death on meeting of the Hungarian estates in Košice held in December 1707. The speech was dedicated to topical problems of Hungarian society during the war time, it was read in the town council after the author' s death because of – the mayor' s personal merit in the town growth, his ideas and also because of the emotional context of the speech origin. The speech was registred in the administrative record. The supplement of the study contains Slovak edition of the parting speech of Melchior Smrtník from the year 1707. Its author is known in Slovak literature because of his parting speech during the time of mayor' s leaving his function in the year 1707.

History. Hungary. Slovakia. Slovak literature. Baroque prose. The parting speech of the mayor of Banská Bystrica.

S búrlivým obdobím protihabsburských stavovských povstaní a náboženských zápasov v 2. pol. 17. a na zač. 18. stor. je spätá aj postava banskobystrického richtára Melchiora Smrtníka. Osobnosť richtára slovenského pôvodu sa do obecného povedomia dostala predovšetkým zásluhou slovensky prednesenej rozlúčkovej reči¹ pri odovzdávaní richtárskeho úradu koncom r. 1687. Okrem tohto známeho prejavu však existuje ďalšia Smrtníkova valedikcia z posledných dní jeho života. Táto vznikala za veľmi dramatických udalostí a odbornej verejnosti je takmer neznáma.²

V živote každého stredovekého mestského organizmu nezastupiteľnú funkciu zastávala mestská samospráva, reprezentovaná richtárom a mestskou radou. Ani Banská Bystrica v tomto smere nebola výnimkou. S existenciou richtárskeho úradu sa tu

* Mgr. Igor Graus, Štátny okresný archív, Komenského ulica č. 26, 974 00 Banská Bystrica.

1 Štátny okresný archív v Banskej Bystrici, fond Magistrát mesta Banskej Bystrice 1255–1850 (ďalej len ŠOKA BB, MBB), Fasc. 323/2. Text valedikcie publikoval napr. MATULAY, C.: Valedikcia Melchiora Smrtníka, richtára mesta Banskej Bystrice 1687–88. Banská Bystrica (bez vročenia); MIŠIANIK, J.: Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1981, s. 823–825.

2 Na existenciu valedikcie upozornil MARKOV, J.: Odras politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16.–19. storočí. Bratislava 1973, v poznámke č. 215 na strane 186. Samotný text prejavu doteraz nebol publikovaný.

stretávame od prvopočiatkov existencie mesta. Už vo výsadnej listine Belu IV. z r. 1255 pre nemeckých hostí z „novej osady Bystrice“ je stanovené právo jej obyvateľov, aby si spomedzi seba slobodne vyvolili richtára na funkčné obdobie jedného roka.³

Richtár bol formálnou hlavou mesta a predstavoval najvyššiu výkonnú a súdnu právomoc na jeho teritóriu. Bol jediným sudcom všetkých sporov a zločinov, ktoré mohol trestať aj smrťou. Kolektívny pomocný orgán vedenia mesta predstavovala dvanásťčlenná mestská rada, ktorá je v Banskej Bystrici písomne po prvý raz doložená v r. 1282.⁴ Na správe mesta sa podieľala aj tzv. vonkajšia mestská rada s dvojnásobným počtom členov.⁵

Richtárom mesta sa pôvodne mohol stať len držiteľ meštianskych práv nemeckej národnosti, ktorý vlastnil dom na námestí.⁶ Supremácia nemeckého obyvateľstva mesta napriek silnejúcemu odporu obyvateľov domáceho pôvodu pretrvávala až do polovice 17. stor. Uznesenia uhorských stavov na košickom sneme v r. 1606 a na bratislavskom sneme o dva roky neskôr síce proklamovali rovnoprávnosť obyvateľstva domáceho pôvodu pri zastávaní úradov spojenú s právom vlastniť domy v mestách a využívať výsady mešťanov, ale nemecké obyvateľstvo Banskej Bystrice tieto uznesenia v znení zákonného článku č. XIII/1608 ante cor. (I)⁷ odmietlo rešpektovať. Národnostné zápasy v meste vrcholili v rokoch 1611 – 1614 a nedokázal ich ukončiť ani palatín Juraj Turzo.⁸ Rozsudok palatínského súdu Pavla Pálfiho zo 6. 3. 1650 akceptoval práva Slovákov, určil im paritné zastúpenie v mestskej rade a umožnil im zastávať richtársky úrad.⁹ Právo navrhovať kandidáta na richtára si však až do r. 1751 udržali nemeckí majitelia domov na námestí.¹⁰ Až do r. 1691 sa v úrade každoročne striedal richtár katolíckeho vierovyznania s richtárom evanjelického vierovyznania. Od nasledujúceho roku sa richtársky úrad obmieňal podľa schémy Slovak – katolík, Nemec – katolík, Slovak – evanjelik, Nemec – evanjelik.¹¹

Reštaurácia orgánov mestskej samosprávy mala v Banskej Bystrici tradičný priebeh, ktorý sa v zásade nemenil po celé stáročia. Niektoré odchýlky od zaužívaných zvyklostí boli zapríčinené predovšetkým účasťou a zásahmi kráľovských komisárov na reštaurácii, ku ktorým dochádzalo od r. 1692.¹²

Na Silvestra sa konalo posledné zasadanie mestskej rady, na ktorom richtár predniesol ročné vyúčtovanie a následne sa vzdal svojho úradu. Pri tejto príležitosti

---

3 ŠOKA BB, MBB Fasc. 1/1 – S.

4 ŠOKA BB, Archív mestečka Poniky 1282–1885, Fasc.1/1.

5 ŠOKA BB, MBB Protocollum judicatus 1514, s. 1.

6 ŠOKA BB, MBB Fasc. 2/13–S.

7 Magyar törvénytár 1608–1657 évi törvényzikkék. Budapest 1900, s. 18.

8 ŠOKA BB, MBB Fasc. 906/6.

9 ŠOKA BB, MBB Fasc. 906/8.

10 ŠOKA BB, MBB Fasc. 456/75.

11 ŠOKA BB, MBB Protocollum praetoriale (ďalej PP) 1692, s. 48–53.

12 ŠOKA BB, MBB PP 1692, s. 11–12.

predniesol slávnostnú rozlúčkovú reč (valedikciu). Po zasadaní sa spravidla konala hostina, ktorú platil odstupujúci richtár a táto sa predĺžila do neskorých nočných hodín. Na Nový rok sa obyvatelia mesta za zvuku zvonov zhromaždili v radnici v mestskom zámockom areáli. Tu si vypočuli zdravice do nového roka od orátorov (zástupcov národností) a mestského notára. Po odoznení prejavov a prečítaní menoslovu držiteľov volebného práva v meste majitelia domov na námestí (cirkularisti, ringbürgeri) navrhli troch kandidátov na úrad richtára. Jedným z kandidátov bol vždy aj odstupujúci richtár, ktorý však nemohol byť nanovo zvolený a automaticky zastával funkciu richtárovho zástupcu. Po sčítaní hlasov sa slova ujal mestský farár, aby oznámil meno zvoleného richtára. Koncom 17. stor. farár už len prednášal pozdravnú reč a meno nového richtára vyhlasoval mestský pisár. Po vyhlásení výsledkov volieb odoznela richtárova prisaha a následne sa konala omša vo farskom kostole.

Slávnostná rozlúčková reč s richtárskym úradom tvorila tradičnú súčasť každej rezignácie hlavy mestskej samosprávy na prelome starého a nového kalendárneho roka. Počas takmer šesťstoročnej existencie richtárskeho úradu odoznelo veľké množstvo rozlúčkových prejavov, ale len ojedinele nezapadli bez väčšieho ohlasu. Niektoré z týchto prejavov sa svojou myšlienkovou hodnotou zapísali do povedomia poslucháčov natoľko, že sa po odoznení stali predmetom zápisu do mestských protokolov. Takýto osud stihol práve posledný rozlúčkový prejav slovenského richtára z roku 1707 – Melchiora Smrtníka.¹³

Text prejavu vznikol za dramatických okolností. Melchior Smrtník bol v januári 1707 do úradu richtára Banskej Bystrice zvolený už po piatykrát. Od r. 1703 to bolo už jeho tretie volebné obdobie, ktoré vykonával v čoraz ťažších podmienkach silnejúcej rekatolizácie a negatívnych dôsledkov stavovského povstania Františka II. Rákociho. Roky 1706–1707 boli vrcholným obdobím tohto najväčšieho protihabsburského odboja, ktorý okrem vojnových hrôz, čoraz ťažšieho ekonomického a sociálneho postavenia obyvateľstva a postupného hospodárskeho úpadku celej krajiny priniesol aj násilnú smrť vyslancov Turčianskej župy na júnovom onódskom sneme, ako aj formálnu detronizáciu Habsburgovcov (Križko, 1964, s. 159).

---

¹³ Melchior Smrtník sa narodil 19. 1. 1646 v Liptovskom Mikuláši v rodine evanjelického kňaza. V decembri 1672 mu boli ako zaťovi senátora a bývalého mestského richtára Jána Restiariusa udelené práva obyvateľa Banskej Bystrice. V r. 1683 sa na štyri mesiace stal členom mestskej rady, kde nahradil Jána Burmeistera. O dva roky neskôr sa stal riadnym senátorom a v januári 1687 bol po prvýkrát zvolený za richtára mesta. V máji toho istého roku bol v súvislosti s prenasledovaním prívržencov tőköliovského povstania zatknutý a deportovaný do Prešova. Pretože po svojom návrate z väzenia generála Carafu senátorom nevedel podať dôkaz o sprostí obvinenia z urážky majestátu, v decembri sa spolu s richtárskym úradom vzdal aj členstva v mestskej rade. Smrtníkov prípad sa v rade prejednával v rokoch 1688 a 1689, ale mesto ho plne rehabilitovalo až v r. 1691, kedy sa opätovne stal členom mestskej rady. Smrtník bol po druhýkrát za richtára mesta zvolený v r. 1695. Tento úrad zastával aj v r. 1703, kedy bol na zásah kráľovského volebného komisára, grófa Löwenburga, prinútený konvertovať na katolícku vieru.

Aj obyvatelia Banskej Bystrice museli znášať čoraz viac sa zhoršujúce životné podmienky a nepriaznivé ekonomické dopady povstania. V dôsledku postupujúcej inflácie v septembri 1707 baníci v stredoslovenskej banskej oblasti vyhlásili štrajk na podporu výplaty miezd v hodnotnej striebornej minci alebo v naturáliách. Štrajk v Banskej Štiavnici skončil strelbou, pričom zahynulo jedenásť baníkov (Tibenský, 1978, s. 384).

V kontexte týchto dramatických udalostí bol na začiatok decembra 1707 zvolaný do Košíc snem uhorských stavov, ktorého sa mali už tradične zúčastniť aj zástupcovia Banskej Bystrice. Nepočetná delegácia, tvorená richtárom mesta Melchiorom Smrtníkom a notárom Danielom Sextim z Banskej Bystrice odcestovala okolo 1. decembra. Únavná cesta však už bola nad sily chorého šesťdesiatjeden ročného richtára, ktorý zomrel 8. decembra po príchode do Košíc. Magistrát Banskej Bystrice bol o smrti svojho richtára vyzozumený 12. decembra.

Vdova po richtárovi spolu so svojimi synmi spočiatku uvažovala o prevoze zosnulého domov, ale nakoniec poslúchla radu senátorov, ktorí vzhľadom na vojnovú situáciu navrhli richtára pochovať priamo v Košiciach.¹⁴ Pohreb, na ktorom sa mesto podieľalo nemalou finančnou čiastkou,¹⁵ sa konal 19. decembra (Jurovich, 1903, s. 14, 232). Zastupujúci richtár Juraj Weiss už 12. decembra vydal príkaz senátorom Gašparovi Davidovi, Benediktovi Lanserovi a Jánovi Benediktovi, aby z richtárovho domu priniesli na radnicu všetky úradné písomnosti. Tieto mali byť za prítomnosti orátorov parafované zastupujúcim richtárom a následne mali byť uložené v mestskom archíve.¹⁶ Je veľmi pravdepodobné, že medzi týmito písomnosťami sa nachádzal aj text pripravovaného rozlúčkového prejavu s richtárskym úradom, ktorý sa Melchior Smrtník chystal predniesť po svojom návrate z Košíc.

Tradičná reštaurácia začala 31. decembra rezignáciou na richtársky úrad. V súvislosti s neprítomnosťou zosnulého richtára vyvstala otázka, či zastupujúci richtár je povinný predniesť vlastnú valedikciu alebo len záverečné vyúčtovanie. Senátori v záujme dodržania tradičného postupu odhlasovali, aby Juraj Weiss predniesol vlastný rozlúčkový prejav, hoci richtársky úrad nezastával. Po odoznení prejavu sa slova ujal hlavný pokladničný administrátor Ján Šindler, ktorý prečítal slovenský text valedikcie zosnulého Melchiora Smrtníka. S ohľadom na zásluhy tohto richtára pre mesto, ale aj obsahovú hodnotu prejavu bolo rozhodnuté zapísať text valedikcie na večnú pamäť do administratívneho protokolu.¹⁷

Už súčasníci považovali slová poslednej Smrtníkovej valedikcie (odhliadnuc od vysoko emotívnych okolností jej vzniku) za výnimočné a obsahovo hodnotné. Zatiaľ

---

¹⁴ ŠOKA BB, MBB Protocollum curiale (ďalej PC) 1707, s. 414 – 415

¹⁵ ŠOKA BB, MBB PC 1708, s. 61

¹⁶ ŠOKA BB, MBB PC 1707, s. 416

¹⁷ ŠOKA BB, MBB PC 1707, s. 422

čo v texte prvej valedikcie z r. 1687 sa spoločenské pomery spomínajú len okrajovo v súvislosti s autorovým vlastným osudom a viac pozornosti sa venuje glorifikácii inštitúcie mestskej samosprávy, rozlúčkový prejav z r. 1707 je zameraný monotematicky na oslavu harmonického a pokojného života a mieru. Ako sme už uviedli, prejav vznikol v kontexte hospodárskeho a spoločenského rozvratu Uhorska v období druhého rákociovského povstania. Smrtník v prejave poukazuje na zlú situáciu svojej vlasti, ktorá od niekdajšieho rozkvetu a lesku klesla do bahna nekonečných vojen a utrpenia. V hľadaní príčin tohto úpadku je nekompromisný – na základe historických prímerov zániku starovekých civilizácií dokazuje, že práve vojny sú ničiteľmi všetkých hodnôt. V odhaľovaní príčin vojnového stavu však už nie je taký brilantný, pretože v súlade s dobovým názorom ho považuje za Boží hnev, trestajúci ľudské hriechy. Autor však napriek týmto konštatovaniám neupadá do pesimistickej skepsy, ale vyjadruje nádej, že už v priebehu budúceho roka (1708) dôjde ku zmene pomerov a vojna konečne skončí.

Smrtník vo svojom prejave vyjadril pocity všetkých obyčajných ľudí, ktorí neboli osobne zainteresovaní do nekonečných vojen spôsobujúcich utrpenie a pustošiacich všetky hodnoty. Z tohto aspektu sa jeho prejav stal nadčasovým, a preto ho môžeme smelo zaradiť medzi významné diela slovenskej barokovej príležitostnej prózy.

PRÍLOHA:*

Rozlúčkový prejav banskobystriického mestského richtára Melchiora Smrtníka, prečítaný pri príležitosti reštaurácie magistrátu mesta 31. decembra 1707¹

(Štátny okresný archív v Banskej Bystrici, Magistrát mesta Banskej Bystrice 1255–1850, Protocollum curiale 1707, str. 422–427)

Per illustres generosi, prudentes, circumspecti ac consultissimi domini mihi colendissimi observandi.

Čo v zahradach na poli rozmanite kviti, čo v mori a v jinych mistech drahe kameni, čo na obloze nebeskej jasne hvezdy, to v knihach theologických, filosofických, politických nachazeji se rozlične špruchi aneb sentecie, kteréžto čo nejaku zažnutu faklu nam prednašeji, abychom v cnostiach, v mudrosti, neb i v pobožnosti se lepej cvičili a prospivali. A jako v zahradach tulipan mezi kviti jest spanilejší, mezi drahými kamenmi karbunkuli^a aneb i adamas^b jest jasnejší, mezi hviezdami fosforus^c nejsvetlejší, tak nasledujici špruch aneb sentencia mezi jinými mnohými sentenciami jest nejpeknejší tato:

---

* Poznámky k edícii sa uvádzajú na str. 31.

Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes.

Žadna radost jest v rozbroji, rani pokoj mnohe hoji.

Tato sentencia aneb špruch ukazuje nam, jak by draho byl platny pokoj a naproti tomu neužitečni rozbroj: vedle toho nas napomina, abychom sobe radnej pokoj jako rozbroj vinšovali. A to ne bez příčiny, ponevadž pokoj bohatym jest bohaty, chudobnym pak pokoj nepreplaceny. Bohati lidé čo jineho potrebují, jedine aby v pokoji mohli pana Boha chvaliti, a čo jim velebnost Boska propujčiti ráčila v bazni Boskej uživati. Lide pak chudobnejši, aby mohli bez prekašky, škodlivej jak v domich svych, tak ven z domuv, živnost svu pocktivu slobodne vyhledavat. Než kde se nachazi v nepokoji sloboda? Zdali v domich? Avšak tie byvaji z vojakmi mnohokrat vrchovato naplnene, ba i hospodari z čím by sve hospodarstvi meli fidrovati, prostredkuv všeckych zbaveni. Zdali ven z domu a na cestach? Avšak tu lupeže, tu zbojstvo, tu mordy, tu prespolnym mnohe osidla pri vojnach se rozmnožují. A podobne neštěsti v čas rozbroje i na vyše stavy se uhrnkem toči. Kterym zamky, kaštiele, kurie a dobre zaopatrene pevnosti vojny zgruntu vyvraceji. Kde jest Troja? Kde Babylon? Kde Kartago? Kolik v krajinach pro vojenske mrakoty slunce všelikeho štesti docela zapadlo. Jak slavna jest byla monarchia asyrska, grecka? Avšak již sami se toliko jmenmi podnes chlubi. A to všetko valky, rozbroje učinili, ponevadž vojny su zežirajici ohen, který v nektorej krajine kdy znikne, nič v nej bezpečneho, nič radostneho neni, než na všetky strany strach, hruza, narikani, omdlivani, plundrovani, paleni, mordovani slychavame a spatrujeme. O dal by pan Euch aby se to čo o jinych krajinach i o našej milej vlasti Uherskem kralovstvi nemohlo poviedati! Než nelze se muž tam zakryti, kde se Mars nechce skrotiti.

Kolik vzdychani, kolik slz, kolik ohnuv, kolik rabovani, kolik mordovani etc. Z tolik jazykmi Uherska zem (: ó nešťastny orator:) svůj los zbedovany vypravuje. Slovičko zneje Mars zelene a vesele šaty a oblekol jich do truchliveho rucha. Sedi smutna (:ponevadž pro omdleni choditi nemuže:) všecka vysušena, vyhubena, z vetši částky i spustošena, tuži sobe zaklada mdle obidve sve ruce za vazy, smutnu notu horkymi slzami zmišenu vykrikujice:

Ach, ach auveh beda mne

nepritel mne tlačí

strach a hruza jest na mne

musim sedet v plači.

Pro vojenske pokriky

musim zahynuti

daremne jsu me kriky

všecka musim schnuti.

Dalej ve velikych svych tužobach sedic stale rozmyšluje jak nekdy, čo nejakova kralovna v prostred jinych mnohych krajin na prednem miste v svej slave sedela, sribrem, zlatem hojne oplyvala, k hruze a k strachu nepritelu než obzvlaste pohanovi

Turku jest byla. Již spadla koruna z hlavy její, všech sých pokladův jest zbavena a pohanum v smích a v posmech jest obracena. Kde mnohe její zamky? Kde mesta? Kde krajiny pod korunu její nekdy prisluchajici? Odtrhnute jsu, zhubene jsu, vyvracene jsu. O matko naše premila, kterak si nas nekdy bohate chovala, včil nahotu, hlad, sužení sama pokutne znašiš. Odkud i my její verni synove, mužeme se do černeho smutku spravedlive obleci a pujčujice sve hlasy v jej jmene smutnu pesničku spivati:

Kde se ma krása dela?

Kde se ma slava podela?

Kde ma sila? Me zdravi?

Buch o tom nejlepe vi.

Než ktera prosim přičina muže byt, že se naši mila vlast, v tak dluho trvanlivem valečnem ohni smaží, praží a trapi? Jina zajiste není, jedine naše těžke hrichy, hrichove jsu naši ta horici smola, keru se hnev Boží vicej a vicej proti nam roznečuje, rozpaluje, rozširuje. Hrichove jsu naši, ty povrazy z kterymi z nebe pomstvu Boží vic a vic na sobe pritahujeme. Hrichove jsu naši, te huste oblaky pres ktere milosti Boskej paprsky nemohu na nas vchazeti a proto musime v tak dluho trvanlivych tejto nynejšej vojny mrakotach upeti, vzdychati a ach auvech prebolestne i prežalostne narikati. Tak že i uprostred sna nejtuchših v našich uších, čo nejakoveho ukrutneho obora hromobitne echo Kivagy! Merdo! slyšeti musime.

Medici a lekari na to se nejvicej vynakladaji, jakoby mohli pri pacientův sých causae morbi^d poznati a od pacientův je odehnati, tak i pacientův zdravi snadnejši obnovuji i navracuji. My musime uznat, že tejto dluhotrvanlivej vojny přičina jsu naše mrske hrichy, ó obnechajme je, tak i nas nynejšie nemeci jistotne obnechaji.

Buch se sklóni zase

po tomto smutnem čase

Zbavi nas pokut i všech neresti

privede do radosti.

On zdi vojenske pro ktere pokoj k nam prispeti nemohol stroškota, rozbori a my sobe budeme moci slavný chor slobodne budovati, na kterem by sme sobe všeci v osebe prospevovali: Slava na vysostech Bohu a v uherskej zemi dobrý pokoj dobra vule všechnem. Budeme sobe moci na branach na našich domiech holubici nosici v svem pištoku veselu ratolesti² cum lemmate.^e Post nubila et imbres, po bure utišeni dat namalovati. To aby se nam všem v skutku stalo, již všem v nasledujicim roku, ja srdcem celým a vzdychaním přítomni horlivosti naležitú vinšujem, prejem a žadam obzvláste mestu Eysatrici, tak že by obyvatelé její mohli z těžkostech sých do cela odechnuti a postaveni jsuc uprostred žádostiveho pokoje panu Bohu tím horlivejšej služiti a dila sve bez prekažky všelijakej šťastlive vykonavali. Amen.

POZNÁMKY K EDÍCI

1) Text rozlúčkového prejavu je prepísaný v zmysle zásad diplomatickej transkripcie, ako ich uvádza práca Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov. Archívna správa MV SSR, Bratislava 1988, V. časť – edície prameňov. Pretože text prejavu neobsahuje označenie kvantity hlások, nerekonštruujeme ju, ale ponechávame pôvodný zápis.

2) Smrtník bol príslušníkom nižšej šľachty – armalitom. Jeho rodový erb predstavoval modrý štít s konárom, z ktorého vzlieta holubica so zelenou ratolesťou v zobáku.

a) Carbunculus – všeobecný termín pre označenie drahokamu, inak názov pre rubín alebo granát. PÁRIZ PÁPAI, F.: Dictionarium Latino – Hungaricum. Bratislava 1801, s. 98.

b) Adamas – označenie pre diamant (PARIZ PÁPAI, F.: c.d., s. 16), alebo krištál (crystallus montanus). BARTAL, A.: Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae. Budapešť 1983, s. 12.

c) Phosphorus – stredoveký názov pre zorničku, čiže planétu Venušu. PARIZ PÁPAI, F.: c.d., s. 469.

d) príčiny choroby

e) s devízou, s mottom

LITERATÚRA

BARTAL, A.: Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae. Budapešť 1983.

JURKOVICH, E.: II. Rákóczy Ferenc szabadságharcza és Besztercebánya. Banská Bystrica 1903.

KRIŽKO, P.: Dejiny banských miest v čase povstania Františka Rákoczyho II. (1703– 1711) In: Z dejín banských miest na Slovensku. Bratislava 1964.

MARKOV, J.: Odras politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16.–19. storočí. Bratislava 1973.

MATULAY, C.: Valedikcia Melchiora Smrtníka, richtára mesta Banskej Bystrice 1687–88. Banská Bystrica, bez vročenia.

MIŠIANIK, J.: Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1981.

PÁRIZ PÁPAI, F.: Dictionarium Latino – Hungaricum. Bratislava 1801.

TIBENSKÝ, J. a kol.: Slovensko I. Dejiny. Bratislava 1978.

Štátny okresný archív v Banskej Bystrici, fond Magistrát mesta Banskej Bystrice 1255–1850.

Die letzte Valediktion des Neusohler (Banská Bystrica) Stadtrichters Melchior Smrtník aus dem Jahre 1707

Igor G r a u s

Die freie königliche und Bergstadt Banská Bystrica hatte schon ab Jahre 1255 das Recht ihren Stadtrichter frei zu wählen. Dieser war formales Haupt der städtischen Kommunität und zugleich stellte den höchsten Exekutiv- und Gerichtszwang in seinem Territorium dar. Ursprünglich konnte nur der Stadtbürger (Stadtbürgerrechtsträger), der ein Haus am Ring (Stadtplatz) besaß, Stadtrichter werden. Diese Praxis dauerte bis in die Hälfte des 17. Jahrhunderts über, und zwar trotz der Beschlüsse der ungarischen Stände aus den Jahren 1606 und 1608, welche Gleichberechtigung der Einwohnerschaft heimischen Ursprungs bei Vertretung von Ämtern proklamierten.

Der Bestandteil einer feierlichen Übergabe des Stadtrichtersamts jedes Jahr in Banská Bystrica war eine Abschiedsrede – Valediktion des vorigen Stadtrichters. Melchior Smrtník gehörte seit dem Ende des 17. Jahrhunderts zu den bedeutenden Persönlichkeiten der Stadt und bekleidete fünfmal das Stadtrichteramt. Ins Bewußtsein der Zeitgenossen, aber auch der nachfolgenden Generationen trat er gerade mit seiner Abschiedsrede aus dem Jahre 1687 ein, welche auf Lob und Rühmung des Instituts städtischer Selbstverwaltung gerichtet war. Für breitere Öffentlichkeit ist aber bisher fast unbekannt seine Valediktion aus dem Jahre 1707, welche erst nach Smrtníks Tode während des Landtags der Stände in Košice öffentlich vorgelesen wurde. Diese Valediktion wurde mit Rücksicht auf die Person des Stadtrichters, seine Verdienste um die Stadt, und auch für ihren Gedankenwert und gar nicht in letzter Reihe wegen höchst emotiver Umstände ihrer Entstehung ins städtische Administrativ – Protokoll eingetragen. Der Text der Rede selbst, welcher nur knapp vor dem Stadtrichters Tode geschrieben wurde, entstand im Kontext der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Zerrüttung Ungarns während des gegenhabsburgischen Aufstandes der Stände unter Franz II. Rákóczi.

Smrtník machte in seiner Rede auf schwierige Lage der Heimat aufmerksam, welche an Folgen der Kriegereignisse litt. Auf Grund historischer Analogien mit Zivilisationen des Altertums hob er die Tatsache hervor, daß gerade Kriege alle Werte zerstören und Ursache der Zerrüttung der Gesellschaft und menschlichen Unglücks sind, aber im Einklang mit zeitgenössischer Meinung hielt er die Kriege für Folgen des Zorn Gottes, welcher die Menschen für ihre Sünden straft. Dank dem Inhalt und Gedankenwert steht seine Abschiedsrede über dem Zeitgeschehen und reiht sich zu den bedeutenden Werken der slowakischen Barock- und Gelegenheitsliteratur.

Die Anlage zum Text der Studie bildet die Edition der bisher noch nicht publizierten Abschiedsrede von Melchior Smrtník aus dem Jahre 1707.

МАРИЯ АНГЕЛОВА-АТАНАСОВА*

**Характер на промените в българския
именник през периода 1981–1990 г.**

ANGELOVA-ATANASOVA, M.: Character of Changes in Contemporary Bulgarian Forenames in the Period 1981–1990. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 1, pp. 33–42. (Bratislava)

The paper deals with the changes in the structure of 40 most used masculine and feminine forenames (first names) in the period 1981–1990. A comparison with the data for the last 90 years shows that the feminine names (75 % of them being new) underwent a more rapid evolution than the masculine names (27,5 % new names); masculine names contained in the calendar go out of use, the most frequent feminine names are disappearing; there is a tendency to re-Slavonicize and Europeanize Bulgarian names; although both systems of forenames show identical tendencies of evolution, they are not symmetrical; a tendency to consolidate the number of the most frequent forenames (given to 60–80 % of new-borns) is not a guaranty of stability of the repertory of calendar names.

Linguistics. Onomastics. Anthroponymics. Bulgarian Anthroponymics. Bulgarian forenames (first names).

Настоящият принос е част от по-цялостно изследване на състоянието и перспективите на съвременните български лични имена (ЛИ). Обект на наблюдение е честотният списък на съвременните български ЛИ през периода 1981-1990г., а база за сравнение са двата честотни речника на българските лични имена на Н. П. Ковачев (1987, 1995).

Данните за честотността на имената за период от 100 години са основание за една доста успокоителна констатация за съдбата на именника – около 80% от новородените българи са получили имена с висока честотност и само около 20% от новородените са получили нискочестотни имена, което теоретично предполага стабилност на именната система. Така ли е в действителност?

Обобщените данни за ЛИ на българите през последното изследвано десетилетие (1981–1990) илюстрират нови тенденции в разпределението на имената: около 35% от всички родени са получили едно от първите в честотния списък 41 имена (27 МЛИ и 14 ЖЛИ), а близо 42% от родените са

* Marija Angelova-Atanasova, CSc., Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

получили едно от следващите по честотност 193 имена (73 МЛИ и 120 ЖЛИ). Явно е, че при запазване на общата тенденция да се предпочитат преди всичко по-честотни имена, се е появила нова – изоставяне на част от най-честотните имена за сметка на по-нови, станали също така високочестотни имена, които в предходни десетилетия не са били в челния списък. Тази констатация мотивира по-детайлния анализ на промените в списъка на първите по честотност 40 МЛИ и 40 ЖЛИ, което е предмет на това изследване. Основната цел е да се установи характера на промените в българския именник през изследваното десетилетие и на тази основа да се формулират появилите се нови тенденции в развоя на имената, както общи, така и специфични за МЛИ и ЖЛИ. Тази цел предопределя структурата на изследването.

1. Промени в състава на най-честотните МЛИ

Наблюденията си ограничаваме до първите 40 имена, тъй като това е базата, на която можем да правим сравнения с 90-годишния период, изследван от Ковачев върху ЛИ от цяла България. В тези граници влизат имената от първите две групи, обособени от честотното разслояване, което гарантира верни изводи.

За удобство ги представяме в колона, успоредно с аналогично подредените имена у Ковачев 1987 (включва имената от 99 града за периода 1891-1970) и 1995 (включва имената от цяла България за периода 1891-1980).

Таблица № 1

пор. № 1981–1990	у Ковачев 1987 1891–1970	у Ковачев 1995 1891–1980
1. Георги	Димитър	Иван – 2 ²
2. Иван	Георги	Георги – 1³
3. Николай	Иван	Димитър – 4
4. Димитър	Петър	Петър – 6
5. Александър	Христо	Христо – 8
6. Петър	Васил	Николай – 3
7. <i>Ивайло</i> – 52 ¹	Николай	Тодор – 20
8. Христо	Тодор	Йордан – 13
9. <i>Мартин</i> – 201	Стефан	Стоян – 19

¹ В курсив и бولد са имената, които у Ковачев 1987 са извън списъка на първите 40 имена, а цифрата след тях посочва позицията им през периода 1891–1970 .

² Цифрата след имената в тази колона посочва позицията на името в подредането по честотност за периода 1981–1990.

³ В бولد са имената от третата колона, които са отишли напред в подредането по честотност през периода 1981–1990 в сравнение с 1891–1980.

10. Стефан	Никола	Васил – 14
11. Красимир	Стоян	Стефан – 10
12. Пламен	Атанас	Ангел – 15
13. Йордан	Ангел	<i>Никола</i> – 41 ⁴
14. Васил	Йордан	Атанас – 17
15. Ангел	Красимир	Илия – 38
16. Мирослав – 64	Александър	Асен – 23
17. Атанас	Кирил	Кирил – 26
18. Емил	Илия	Красимир – 11
19. Стоян	Борис	Александър – 5
20. Тодор	Валентин	Емил – 18
21. Владимир	Пламен	<i>Марин</i> – 45
22. Радослав – 57	Румен	<i>Петко</i> – 56
23. Асен	Емил	<i>Борис</i> – 44
24. Борислав	Любомир	Пламен – 12
25. Станислав – 94	Владимир	Румен – 36
26. Кирил	Костадин	<i>Костадин</i> – 51
27. Милен – 87	Петко	Валентин – 32
28. Светослав – 58	Михаил	Михаил – 29
29. Михаил	Веселин	<i>Митко</i> – 60
30. Веселин	Марин	<i>Цветан</i> – 47
31. Антон	Асен	Владимир – 21
32. Валентин	Цветан	Веселин – 30
33. Венцислав – 45	Борислав	Любомир – 35
34. Даниел – 101	Симеон	<i>Симеон</i> – 46
35. Любомир	Митко	Ивайло – 7
36. Румен	Любен	Борислав – 24
37. Илиян- 93	Павел	Антон – 31
38. Илия	Антон	<i>Любен</i> – 109
39. Росен – 51	Живко	<i>Младен</i> – 72
40. Павел	Божидар	Росен – 39

Дже и най-общият поглед към подредбата на 40-те мъжки имена ни убеждава, че на успокоителната констатация за устойчивостта на имената от основния фонд (първите 2 групи) не трябва да се предоверяваме. Морето от имена изглежда само привидно спокойно и непроменящо се във времето,

---

⁴ В курсив са имената, които отпадат от списъка на 40-те най-честотни имена за периода 1981-1990.

но под повърхността му има силни течения, които постоянно променят същността му. От приведените по-горе данни се убеждаваме, че макар броят и относителният дял на най-често употребяваните имена да са останали в същите граници през последните 100 години, именната номенклатура непрекъснато се е променяла. Променените места на основните имена свидетелстват за постоянно движение в системата, базирано на постоянната промяна преди всичко на вкусовете и предпочитанията.

Какво ни дава конкретният поглед?

1) №1 в класацията не е вече *Иван*, а *Георги* – двете имена са разменили местата си в сравнение с класирането за 90г. Тази рокада не е невинна размяна, нито пък случайна и кратковременна, защото *Георги* води класацията с над 3000 бройки. Първенството му датира още от VIII десетилетие, когато разликата е само около 1100 носители, но през IX разликата достига почти 4000 бройки, при все че получилите това име са с около 660 по-малко от предходното, защото *Иван* продължава да губи позиции. Съперничеството между двете имена е старо, но постигнатото надмощие не е победа и за победителя – той също губи позиции. Причините за това се нуждаят от специален анализ.

2) В именника от 1981–1990г. на 7, 9, 16, 22, 25, 27, 28, 33, 34, 37, 39 позиция са се настанили имена, които в предходните класации не са влизали в границите на първите 40 МЛН. Това е значителна промяна – 11 имена от 40, т.е. 27,5%. Някои от тях като *Венцислав*, *Росен*, *Ивайло*, *Радослав*, *Светослав*, *Мирослав* са били близо до тези граници (*Росен* е на 40 място в класирането на МЛН по честотност до 1980г.), но *Милен*, *Илиян*, *Станислав*, *Даниел*, *Мартин* са се придвижили неочаквано бързо напред, като особено впечатляваща е ”кариерата” на *Мартин* – 9 място от 201! Това е наистина факт, който заслужава особено внимание.

3) От списъка на 40-те най-популярни до 1980 г. мъжки имена отпадат *Никола*, *Марин*, *Петко*, *Борис*, *Костадин*, *Митко*, *Цветан*, *Симеон*, *Любен*, *Младен* (пор. № 13, 21, 22, 23, 26, 29, 30, 34, 38, 39), като заемат в новото подреждане по честотност съответно места № 41, 45, 56, 44, 51, 60, 47, 46, 109, 72. Най-значителни са промените в местата на *Любен* и *Младен*, вероятно поради факта, че и преди не са били в началото на именника – заемали са 38 и 39 място. Народното име *Никола* явно отстъпва място на *Николай*, но останалите имена отпадат по различни причини, които можем само да предпологаваме. Очевидно трябва да търсим връзка с нарастването на популярността на някои нови имена, както мъжки, така и женски, които могат да бъдат техни наследници.

4) Запазили местата си в списъка на 40-те най-популярни имена са *Иван, Георги, Димитър, Петър, Христо, Николай, Тодор, Йордан, Стоян, Васил, Стефан, Ангел, Атанас, Илия, Асен, Кирил, Красимир, Александър, Емил, Пламен, Румен, Валентин, Михаил, Владимир, Веселин, Любомир, Ивайло, Борислав, Антон, Росен*.

Изброяването им в общ списък, обаче, не означава напълно еднаква съдба. Както сочат числата в таблицата след тях, всички те са променили местата си. Имена, които до 1980г. са били в челото на колоната, през следващите 10 години са отстъпили място на други, по-харесвани, някои от които далеч не са претендирали за първенство преди това.

Докато първите 6 имена (*Иван, Георги, Димитър, Петър, Христо, Николай*) само разменят местата помежду си или отстъпват на някои по-харесвани като *Александър* и *Ивайло*, *Тодор* отстъпва от 7 на 20 позиция, *Йордан* от 8 на 13, *Стоян* от 9 на 19, *Васил* от 10 на 14, *Ангел* от 12 на 15, *Атанас* от 14 на 17, *Илия* от 15 на 38, *Асен* от 16 на 23, *Кирил* от 17 на 26, *Румен* от 25 на 36, *Валентин* от 27 на 32, *Михаил* от 28 на 29, *Любомир* от 33 на 35. Прави впечатление, че по-значително са отстъпили календарни имена, отдавна влезли в именника на българите. Това е многозначителен факт, който изисква специално внимание.

Особен интерес представляват имената, които са подобрили своята позиция: *Георги* от 2 на 1, *Николай* от 6 на 3, *Стефан* от 11 на 10, *Красимир* от 18 на 11, *Александър* от 19 на 5, *Емил* от 20 на 18, *Пламен* от 24 на 12, *Владимир* от 31 на 21, *Веселин* от 32 на 30, *Ивайло* от 35 на 7, *Борислав* от 36 на 24, *Антон* от 37 на 31, *Росен* от 40 на 39. По-голямата част от тях не са били в именника на българите преди няколко десетилетия или са били много редки. За някои имена от тази група, както свидетелстват данните, това е само леко придвижване напред, но за имена като *Ивайло* и *Александър* това е направо главоломна „кариера“ – въпрос, който също заслужава специално внимание. Докато в придвижването назад първенство имат календарните имена, в придвижването напред от 13 имена само 4 са календарни, останалите са почти изцяло стари и нови български, образувани от славянски корени и по славянски модели. Изключение правят само *Александър, Емил* и името-„фантом“ *Ивайло* (виж за неговото възникване Балкански 1982).

Обобщение:

Първо, календарните МЛИ постепенно отпадат от списъка на най-предпочитаните имена, макар че някои от тях все още водят колоната по честотност.

Второ, отпадането на МЛИ, които са имали висока честотност, става бавно и постепенно, с постепенно отстъпване на по-задна позиция, като

обичайната промяна е с по няколко пункта или в границите на 20–30. Катастрофално е спаднала само популярността на *Любен*.

Трето, новите МЛИ в списъка на най-честотните в по-голямата си част не изненадват с появата си – заемали са близки до първите 40 места. Необичайно бързо, което не е типично за МЛИ, са се придвижили напред само *Ивайло*, *Мартин*, *Станислав*, *Даниел*, *Илиян*.

Четвърто, по-предпочитани са станали имена, които допреди няколко десетилетия са липсвали в именника на българите или са били много редки.

Пето, голяма част от новите МЛИ са български по произход, създадени по стар славянски модел сложни имена с втора съставка – *слав*.

2. Промени в състава на най-честотните ЖЛИ

Таблица № 2

пор.	у Ковачев 1987	у Ковачев 1995
№ 1981–1990	1891–1970	1891–1980
1. Мария	Мария	Мария – 1
2. <i>Десислава – 190</i> ¹	Марийка	Иванка – 22 ²
3. <i>Силвия – 97</i>	Иванка	Елена – 6
4. <i>Петя – 60</i>	Елена	<i>Марийка – 285</i> ³
5. <i>Гергана – 96</i>	Надежда	Йорданка – 28
6. Елена	Пенка	Ана – 38
7. <i>Милена – 76</i>	Еленка	<i>Пенка – 89</i>
8. <i>Даниела – 43</i>	Цветанка	Надежда – 18
9. <i>Теодора – 162</i>	Маргарита	<i>Радка – 95</i>
10. <i>Анелия – 101</i>	Анка	<i>Анка – 87</i>
11. <i>Цветелина – 292</i>	Василка	<i>Стоянка – 102</i>
12. <i>Таня – 51</i>	Йорданка	<i>Станка – 132</i>
13. <i>Христина – 42</i>	Лиляна	<i>Василка – 110</i>
14. <i>Ивелина – 188</i>	Радка	Емилия – 19
15. Росица	Росица	Виолета – 30
16. Галина	Виолета	<i>Донка – 108</i>
17. Диана	Емилия	Росица – 15 ⁴
18. Надежда	Стоянка	<i>Цветанка – 168</i>
19. Емилия	Райна	<i>Маргарита – 60</i>
20. <i>Деница – след 456</i>	Тодорка	<i>Тодорка – 159</i>

¹ В курсив и bold са имената, които у Ковачев 1987 са извън списъка на първите 40 имена, а цифрата след тях посочва позицията им през периода 1891–1970.

² Цифрата след имената в тази колона посочва позицията на името в подреждането по честотност за периода 1981–1990.

³ В курсив са имената, които отпадат от списъка на 40-те най-честотни имена за периода 1981–1990.

⁴ В bold са имената от третата колона, които са отишли напред в подреждането по честотност през периода 1981–1990 в сравнение с 1891–1980.

21. Кристина – 293	Румяна	<i>Райна</i> – 120
22. Иванка	Донка	<i>Стефка</i> – 49
23. Ралица – 332	Катя	<i>Лиляна</i> – 98
24. Мая – 69	Красимира	Христина – 13
25. Ваня – 59	Милка	<i>Румяна</i> – 51
26. Нели – 55	Станка	<i>Милка</i> – 150
27. Галя – 100	Стефка	<i>Златка</i> – 84
28. Йорданка	Антоанета	Силвия – 3
29. Миглена – 191	Стефанка	<i>Янка</i> – 126
30. Виолета	Валентина	<i>Еленка</i> – 255
31. Красимира	Екатерина	Катя – 33
32. Виктория – 117	Светла	<i>Николина</i> – 99
33. Катя	Диана	<i>Величка</i> – 100
34. Надя – 118	Галина	Даниела – 8
35. Валентина	Златка	Галина – 16
36. Наталия – 115	Татяна	<i>Цветана</i> – 178
37. Ася – 245	Янка	<i>Светла</i> – 45
38. Ана – 81	Величка	Милена – 7
39. Марияна	Марияна	<i>Севда</i> – 73
40. Нина – 95	Мариана	<i>Минка</i> – 133

Дори бегъл поглед към списъка на най-честотните ЖЛИ с графично отбелязване на отпадналите и преместили се напред имена е достатъчен, за да заключим, че промените стъписват с мащаба и темпа си. При направените по-горе констатации, че и при ЖЛИ най-много са носителите на най-честотните и средночестотните имена, което предполага наличието на един доста стабилен поне в първата си част именник, документираната тук динамика е твърде голяма изненада. Докато сред 40-те най-честотни мъжки имена 10 (25%) са нови (всъщност придвижили са се в повечето случаи с няколко позиции напред), то в списъка на 40-те най-честотни ЖЛИ само 14 (33%) са успели да устоят на наплива от нови, по-предпочитани имена.

Какви са промените в детайли?

1) От списъка на 40-те най-честотни ЖЛИ за предходните 90 г. (1891–1980) са отпаднали следните имена: *Марийка, Пенка, Радка, Анка, Стоянка, Станка, Василка, Донка, Цветанка, Маргарита, Тодорка, Райна, Стефка, Лиляна, Румяна, Милка, Златка, Янка, Еленка, Николина, Величка, Цветана, Светла, Севда, Минка* – общо 25 (62,5%). По-голямата част от тях (13) са заели места, означени с трицифрено число, докато при МЛИ най-далечен път надолу е извървял *Любен* (поз. 109), то ЖЛИ стигат до 285 позиция (*Марийка*), 255 (*Еленка*), 178 (*Цветана*), 168 (*Цветанка*), 159 (*Тодорка*), 150 (*Милка*) и т.н. Дори само този факт достатъчно красноречиво илюстрира различната динамика на промените в двете подсистеми, както и специфичния

им характер. При ЖЛИ отпадат имена с умалителна наставка – *ка*, единодушно смятана от анкетираните за отживелица, но заедно с това и *Цветана* (178), *Румяна* (51), *Светла* (45), при които различието в новите позиции подчертава различната оценка за тях и ни насочва към търсене на различни причини за нееднаквата им съдба.

2) От списъка на най-честотните имена до 1980 г. са останали 16 ЖЛИ, като от тях *Мария* е запазило първата си позиция, а още 6 имена са подобрили позицията си – *Росица* от 17 на 15, *Христина* от 24 на 13, *Силвия* от 28 на 3, *Даниела* от 34 на 8, *Галина* от 35 на 16, *Милена* от 38 на 7. Както виждаме, ”кариерата” на *Милена*, *Даниела* и *Силвия* е впечатляваща и причините за този престиж заслужават специално внимание.

Освен тях в списъка остават още *Иванка*, *Елена*, *Йорданка*, *Ана*, *Надежда*, *Емилия*, *Виолета*, *Катя* – 8 имена, от които само *Елена*, *Емилия* и *Катя* запазват близки до старите си позиции – с около 3 пункта надолу. Тъй като е явно, че сходна съдба тук са имали различни по езиков произход и традиции в именника на българите имена, особено важно е да се реши има ли някаква закономерност, която обуславя промените в позициите им.

3) Календарните имена, традиционно първи в именника на българката през предходни периоди, сега са представени само от *Мария* (позиция №1), *Елена* (6), *Надежда* (18), *Иванка* (22), *Йорданка* (28). При бурните промени в списъка на най-честотните ЖЛИ първото място на *Мария* естествено предизвиква въпроса защо именно това име устоява, при толкова различна съдба за останалите. Наистина ли има имунитет срещу промените?

4) Именникът на жените е обновен почти из основи – 26 нови имена в списъка на 40-те най-популярни, т.е. 65%, към които трябва да добавим още 6, защото също са били извън класацията до 1980г., но не са маркирани като останалите, защото в подреждането до 1970 г. са заемали по-предни места: *Диана* (позиция 17) до 1970г. е било на 33 позиция; *Красимира* (31) е било на 24; *Валентина* (35) е било на 30; *Марияна* (39) е запазило съвсем точно старата си позиция. Това са необходими уточнения, които ни помагат да осъзнаем по-точно размера на промените – не 26, а 30 ЖЛИ са нови, т. е. не 65%, а 75 % от първите 40 имена! Това е наистина революционна промяна, която в никоя друга езикова подсистема не е възможна, нито на теория, нито на практика.

Новият облик на именника е повече от любопитен. Формират го ЖЛИ, които в именника от 1970г. са били близо до 40-те като *Христина* (имало пореден № 42), *Даниела* (43), *Таня* (51), *Ваня* (59), *Нели* (55), *Петя* (60), *Мая* (69) и следващите близо до тях по позиция *Милена* (76), *Ана* (81), *Нина* (95), *Гергана* (96), *Силвия* (97), *Галя* (100), *Анелия* (101), но което е особено

впечатляващо, и от имена като *Наталия* (от позиция 115), *Виктория* (117), *Надя* (118), *Теодора* (162), *Ивелина* (188), *Десислава* (190), *Цветелина* (292), *Кристина* (293), *Ралица* (332), *Деница* (456). Темповете на промяна направо шокират. Става съвсем очевидно, че за стабилност на именната система при ЖЛИ можем да говорим само условно, поне що се отнася до последните десетилетия. Тъй като тези темпове не са ни познати от предходни периоди (поне не са анализирани), налага се да се опитаме зад конкретните факти да потърсим общите закономерности, обуславящи този развой.

С бърз темп са се придвижвали напред по-кратките ЖЛИ като *Петя*, *Таня*, *Мая*, *Ваня*, *Нели*, *Галя*, но най-значително през периода 1981–1990 е нарастнал престижът на по-дълги имена като *Десислава*, *Силвия*, *Гергана*, *Теодора*, *Цветелина*, *Ивелина*, *Кристина*, *Деница*, *Ралица*, *Виктория*. Резултат на модна тенденция ли е това или има и други причини? Има ли закономерности в модните увлечения?

Обобщение:

Първо, ЖЛИ са се променили почти три пъти повече от МЛИ през изследвания 10-годишен период. Нови са 75% от ЖЛИ и 27, 5% от МЛИ.

Второ, промените при ЖЛИ имат не само по-голям обхват, но и много по-висок темп. Промяната в позицията при МЛИ е в рамките на десетици, а при почти половината от ЖЛИ – от порядъка на стотици.

Трето, календарните имена са в отстъпление при най-честотните МЛИ, а при ЖЛИ са вече на изчезване. Тази тенденция все още не е засегнала чувствително МЛИ *Иван* и *Георги* и ЖЛИ *Мария*.

Четвърто, изгубилите популярност и отпаднали от списъка на 40-те най-честотни имена са преди всичко умалителни имена на – ка при ЖЛИ и – ко при МЛИ, като в най-висока степен са засегнати ЖЛИ и преди всичко тия, които са били преди това най-честотни. Изключение прави само ЛИ *Йорданка*, което малко губи от популярността си (от № 5 става № 28), но не споделя съдбата на повечето от останалите имена на – ка, напр. на *Марийка*.

Пето, очертава се тенденция за славянизация и европеизация на българския именник. По езиков произход новите имена в него са преди всичко български, както наследени, така и образувани по стари домашни (общо-славянски и специфично български) модели (*Мирослав*, *Станислав*, *Светослав*, *Венцислав*, *Милен/Милена*, *Десислава*, *Деница*, *Ралица*, *Цветелина*, *Мая*), в някои случаи на базата на календарни имена (*Ивайло*, *Илиян*, *Гергана*, *Ивелина*, *Христина*), но и заети (*Силвия*, *Виктория*, *Кристина*, *Мартин*), които бързо подобряват позицията си в именника.

Шесто, общата за МЛИ и ЖЛИ тенденция към утвърждаване на определен брой високочестотни имена, с които се именуват 60–80% от родените, не

гарантира в никой случай **устойчивост на именника**, т.е. не е предпоставка за съхраняването му в някакъв традиционен вид.

Седмо, макар че развитието на двете именни подсистеми следва общи тенденции, те не са симетрични по отношение на езиковата специфика на най-честотните имена в състава им.

Осмо, периодът 1981–1990 г. е време, когато именникът на българите губи предишните си очертания на календарен именник и в него се утвърждават все повече напълно нови имена. При липсата на нормативни ограничения, в него се включват както заети имена, така и нови домашни формации, които по същество са обновени домашни имена чрез суфиксация и композиция. Предпочитани суфикси са *-ин/-ина*, *-ен/-ена*, *-ан/-ана*, *-ян/-яна*, *-ета*, *-ия*, а корени – *-слав*, *-мил*, *-люб*, *-мир*. Наличието на тези елементи в състава на чужди имена е една от причините за бързото им вписване в българския именник. При тези условия своеобразен филтър пред чуждите имена и неудачните домашни нововъведения е общественият вкус, който се реализира чрез напълно свободния личен избор на име за новороденото дете.

ЛИТЕРАТУРА

- БАЛКАНСКИ, Т.: Имената на Ивайло. Български език, XXXII, 1982, 4, 344–349.
КОВАЧЕВ, Н. П.: Честотно-тълковен речник на личните имена у българите. София 1987.
КОВАЧЕВ, Н. П.: Честотно-etimологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия. Велико Търново 1995.

Charakter zmien v súčasných bulharských menách v bulharskom kalendári v období rokov 1981–1990

Marija Angelova-Atanasova

V štúdií sa analyzujú zmeny v štruktúre 40 najfrekventovanejších mužských a 40 najfrekventovanejších ženských krstných mien v období rokov 1981–1990. Na základe porovnania údajov za posledných 90 rokov, autorka dospela k záveru, že ženské krstné mená sa zmenili trikrát viac (75 % je nových) ako mužské (nových je 27,5%); mužské krstné mená uvedené v kalendári sú na ústupe a takmer úplne miznú najfrekventovanejšie ženské krstné mená. Objavuje sa tendencia opäť slovanizovať a europeizovať bulharské krstné mená. Obidva podsystémy mien majú rovnakú tendenciu, avšak nie sú symetrické. Tendencia upevňovať extrémny počet najfrekventovanejších krstných mien, ktoré nosí 60–80% novorodencov, nezaručuje stabilitu krstných mien v kalendári.

ROZHĽADY

DEZIDER KOLLÁR*

Koniec etapy, či koniec pretekov?

KOLLAR, D.: End of the stage, or end of the race? *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No.1, pp. 43–47. (Bratislava)

In his article the author reflects on the present situation of Russian studies in Slovakia afflicted partly by the late 80s – early 90s social changes and their impact on the overall social and academic climate as well as on the conditions for scientific work in our country, and partly affected also by approaching the end of a specific stage of research by completing large research projects, followed by disintegration of teams of authors.

This happened in the period when the objective language situation (rapid changes in the developments of both Russian and Slovak languages) calls for an intense and concentrated research of the vocabularies of the two above mentioned languages and for developing new or reviewing and amending the existing basic research work done in this area – big bilingual, general and special terminology dictionaries – using the existing professional resource potential.

Vocabulary research is a permanent task that does not know any breaks.

The author expresses his hope that the present situation is only an incidental short term intermezzo, a breath after the completion of a stage, and not the finish of the whole race – not the annihilation of the Slovak Russian studies in the Slovak Academy of Sciences.

Linguistics. Lexicology. Lexicography. Russian and Slovak language relations.

Koncom minulého roka vyšiel šiesty, záverečný zväzok *Veľkého slovensko-ruského slovníka*.¹ Diela, ktorého vedecký a spoločenský význam, všeobecne priznávaný nielen domácimi a zahraničnými odborníkmi, ale aj širokou laickou verejnosťou, spočíva v tom, že sa v ňom na vedeckých základoch a v širokom rozsahu konfrontuje slovná zásoba slovenského jazyka s ďalším slovanským jazykom – ruštinou. Vo vedeckej rovine to umožňuje robiť závery tak pre širšie koncipovaný slavistický výskum (či už ide o aspekt historický, typologický alebo jazykovokontaktový), ako aj pre hlbšie poznanie systémových vzťahov v rámci každého z týchto jazykov; v spoločenskej rovine znamená veľký prínos pre pedagogickú prax, prekladateľskú a tlmočnickú činnosť, a vôbec pre širokú oblasť spoločenských a medzinárodných kontaktov.

* Doc. PhDr. Dezider Kollár, CSc., Záhradnícka 59, 821 08 Bratislava.

¹ E. Balážová – J. Benkovičová – P. Ďurčo – T. Grigorjanová – A. Jarošová – M. Masárová – M. Petrufová – K. Sakanová – A. Šebestová: *Veľký slovensko-ruský slovník VI*. Hl. red. E. Sekaninová. Bratislava, Veda 1995. 704 s.

Slovník bol od samého začiatku koncipovaný ako reprezentatívne lexikografické dielo (je to najväčší slovensko-inojazyčný slovník), ktoré si kladie za cieľ podať komplexný opis slovnej zásoby slovenčiny a konfrontovať ho so slovnou zásobou iného jazyka, a ktoré popri základnej konfrontačnej funkcii chce plniť aj ďalšie, a to prekladateľskú (z toho vyplýva dôraz na presnosť a výstižnosť ruských ekvivalentov, ako aj na ilustráciu kontextových možností heslového slova) a sprostredkovateľskú (cez ruštinu sprostredkovať širokej slavistickej verejnosti reprezentatívnu podobu súčasnej spisovnej slovenčiny – slovník v mnohých ohľadoch prevyšuje dokumentačnú hodnotu Slovníka slovenského jazyka i Krátkeho slovníka slovenského jazyka). Ohlas, s akým sa stretávali jednotlivé zväzky po ich vyjdení (treba povedať, že v priebehu prác na jednotlivých zväzkoch sa pri zachovaní celkovej koncepcie diela postupne spresňovali a prehlbovali zásady ich spracovania tak v teoretickej, ako aj aplikačnej časti) svedčí nielen o dosiahnutí vytýčených cieľov, ale aj o výnimočnom význame tohto diela. Výstižne o tom hovoria dva krátke úryvky z posudkov renomovaných odborníkov v oblasti lexikografie a lexikológie, uvádzané aj v autorskom úvode k poslednému zväzku: „Doterajšie zväzky Veľkého slovensko-ruského slovníka predstavujú rozsiahlu a na slovenské pomery v lexikografickej praxi priam nevídanú vedeckú slovníkovú tvorbu v oblasti dvojjazyčných čiže prekladových slovníkov. Práca na tomto porovnávacom lexikograficko-lexikologickom veľdiele má hlboké korene v dlhoročnej tradícii tvorby rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov na Slovensku. Vo svojej teoretickej zložke dosahuje svetové parametre nielen z hľadiska veľkorysého lexikografického projektu, ale aj v precíznom lexikografickom spracovaní slovenského a ruského jazyka v oblasti slovnej zásoby” (F. Kočiš); „Veľký slovensko-ruský slovník je jedinečným slovensko-inojazyčným slovníkom, ktorý je založený na vedeckom prístupe k lexikálnej konfrontácii, na rešpektovaní príslušných poznatkov súčasnej jazykovedy a na tvorivom uplatňovaní moderných lexikografických postupov. Jeho kvality ho predurčujú na funkciu modelu pre spracovanie vedecky podložených dvojjazyčných slovníkov v našom prostredí” (J. Dolník).

Cieľom našich poznámok nie je však hodnotenie odbornej či jazykovej úrovne šiesteho zväzku či celého diela, ale len konštatovanie faktu uzavretia určitej etapy v rusistickom výskume na Slovensku, ktorá sa časovo kryje s vyjdením tohto diela, a malé zamyslenie sa nad budúcnosťou slovenskej rusistiky. Ukončenie tohto významného výskumného projektu treba vidieť v kontexte vývoja slovenskej lingvistiky ako celku, a slovenskej rusistiky zvlášť, po druhej svetovej vojne, keď bola odštartovaná nová etapa slovenskej vedy ako takej.

Vznikom Slovenskej akadémie vied ako základnej organizačnej štruktúry slovenskej vedy, vytvorili sa podmienky (organizačné, materiálne i personálne) na sústredený výskum slovenského jazyka a pre systematickejšie rozvíjanie komparatívnej lingvistiky, predovšetkým vo vtedy aktuálnom spoločensko-politickom smere. Išlo o

systematické rozvíjanie komparatívnej rusistiky a slavistiky. To, pravda, úzko súviselo aj s plnením aktuálnej spoločenskej objednávky na tvorbu praktických jazykových príručiek (učebníc, slovníkov ap.). V tomto období vzniká myšlienka veľkých výskumných projektov (Slovníka slovenského jazyka, Slovníka slovenských nárečí, Historického slovníka slovenského jazyka, Gramatiky slovenského jazyka, Veľkého rusko-slovenského slovníka, Veľkého slovensko-ruského slovníka, porovnávacej rusko-slovenskej gramatiky atď.). Zároveň sa rozbiehajú práce aj na menších, no spoločensky dôležitých úlohách (stredné, školské i vreckové slovníky, konverzačné príručky, stredoškolské i vysokoškolské učebnice). Treba konštatovať, že aj menšie slovníkové projekty sa spracúvajú na vedeckých základoch. Kontrastuje to najmä v oblasti dvojjazyčnej lexicografie, kde rôzne menšie či väčšie dvojjazyčné slovníky, vznikajúce na úzkej komerčnej báze a bez vedeckých ambícií, sú nahrádzané publikáciami budovanými na vedeckých princípoch lexicografie, uplatňovaných predovšetkým v dielach akad. Ščerbu, a u nás rozvíjaných Isačenkovou lexicografickou školou. Súviselo to so vznikom Ruského seminára na Filozofickej fakulte SU v Bratislave, vedeného prof. Isačenkou, a postupným budovaním rusistiky na spomínanej fakulte a v SAV. Organizačným jadrom, z ktorého sa neskôr vyvinula známa bratislavská lexicografická škola, bolo Oddelenie ruského slovníka v rámci Ústavu slovenského jazyka SAV. Toto oddelenie sa postupne pretransformovalo na Oddelenie ruského jazyka a literatúry Československo-sovietskeho inštitútu SAV, Oddelenie slovanských jazykov Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV a neskôr Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Pomerne úzky okruh odborníkov, ktorí zasvätili svoj život veľmi zásluhnej ale spoločensky nevďačnej (zaznávanej) lexicografickej práci, sa úspešne zhostil všetkých úloh naň kladených. Po sérii menších rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov², dvoch stredných slovníkoch (každý cca 150 AH)³, päťdielnom Veľkom

---

² Príručný slovník rusko-slovenský (red. A. V. Isačenko). Bratislava 1952.

A. V. Isačenko – D. Kollár: Slovensko-ruský slovník. Bratislava, SPN 1959. 566 s.

E. Ďurovič – M. Filkusová – A. V. Isačenko – D. Kollár – E. Kučerová – V. Lapárová – O. Malíková – E. Sekaninová: Rusko-slovenský slovník. Bratislava, SPN 1960. 832 s.

M. Filkusová – D. Kollár – E. Kučerová – M. O. Malíková – E. Sekaninová: Rusko-slovenský a slovensko-ruský vreckový slovník. Bratislava, SPN 1961. 758 s.

V. Dorotjaková – M. Filkusová – D. Kollár: Karmannyj slovaccko-russkij slovar'. Moskva, Izdatel'stvo Sovetskaja Encyklopedija 1965. 416 s.

V. Dorotjaková – M. Filkusová – D. Kollár – J. Marušiaková: Slovaccko-russkij i rusko-slovackij karmannyj slovar'. Moskva, Izdatel'stvo Sovetskaja Encyklopedija 1971. 528 s.

³ A. V. Isačenko: Slovensko-ruský prekladový slovník I. – II. (druhý zväzok za spolupráce D. Kollára a J. Komorovského). Bratislava, Vyd. SAV 1950–1958. 1116 s.

V. Dorotjaková – M. Filkusová – D. Kollár – J. P. Vasilievová: Slovaccko-russkij slovar' (paralelný slovenský názov). Moskva, Izdatel'stvo Russkij jazyk – Bratislava, SPN 1976. 768 s.

V. Dorotjaková – M. Filkusová – D. Kollár – E. Kučerová – M. O. Malíková – M. Masárová – E. Sekaninová, Rusko-slovenský slovník (paralelný ruský názov). Bratislava, SPN – Moskva, Izdatel'stvo Russkij jazyk 1989. 762 s.

rusko-slovenskom slovníku ⁴ (ďalej len VRSS), Rusko-slovenskom frazeologickom slovníku (už 5 rokov v tlači) ⁵, práve ukončený šesťzväzkový *Veľký slovensko-ruský slovník* ⁶ (ďalej len VSRS) je akoby bodkou za veľkým rusistickým výskumným programom, a vari aj za samotným výskumom ako takým v tejto oblasti. Zdá sa, že znovu nastupuje éra komercionalizmu (záplava rôznych dvojjazyčných slovníkov pochybnej úrovne) a na náročný výskum neostáva čas ani prostriedky. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že lexikografické kolektívy, ktoré vytvorili spomínané diela, sa už rozpadli (pracujú na iných úlohách), vo výskume slovnej zásoby prudko sa rozvíjajúcej ruštiny sa nepokračuje, slovníková kartotéka sa ďalej nebuduje.

Ide totiž o to, že v jazyku sa najpruďšie vyvíja práve slovná zásoba, jej výskum musí pokračovať bez prerušenia, a práve preto práca na slovníkoch nepozná konca. Treba sa vážne zamýšľať nad prípravou nového Veľkého rusko-slovenského slovníka (prvý diel VRSS vyšiel pred viac ako 30 rokmi – 1960) a aktuálne doplnenie si vyžaduje aj práve ukončený VSRS (prvý diel vyšiel pred 16 rokmi, keď o transformácii spoločnosti a jej prirodzenom odraze v jazyku nebolo ani chýru).

No situácia v súčasnej rusistike je viac ako zlá nielen v tejto oblasti. Celkový spoločenský názújem o ruský jazyk, dokonca určitá averzia voči nemu, pociťovaná tak na školách, ako aj v časti odbornej i širokej laickej verejnosti, spolu so sústavnou zhoršujúcimi podmienkami na rozvíjanie tohto odboru (nútená rekvalifikácia ruštinárov na školách – pričom rekvalifikujú sa v prvom rade tí najschopnejší –, zánik vlastných vedeckých časopisov, ekonomicky obmedzený prísun zahraničnej odbornej literatúry a časopisov, zhoršujúca sa personálna situácia na vysokých školách – odchod skúsených a kvalifikovaných odborníkov do dôchodku bez možnosti a „potreby“ ich adekvátnej náhrady) vedú pomaly k stavu, v akom sa ocitli po r. 1945 (v dôsledku diletantskej školskej politiky vládnucich kruhov) tzv. západné jazyky, keď vylúčením nemčiny zo škôl, resp. výrazným obmedzovaním možností uplatnenia sa existujúcich a výchovy nových odborníkov na všetky západné jazyky bola porušená prirodzená kontinuita vo vede i výchove, v dôsledku čoho vzniklo jedno obrovské vákuum, následky ktorého pociťujeme dodnes.

Po pompéznom a viac propagačnom ako vedeckom rozmachu Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a jej národných filiállok v uplynulých rokoch nastala

---

⁴ V. Dorotjaková – M. Filkusová – E. Kučerová – M. O. Malíková – E. Sekaninová: Veľký rusko-slovenský slovník I. – V., Red.: E. Ďurovič – J. Ferencík – J. Horecký – D. Kollár – N. A. Kondrašov – E. P. Vasilievová. Bratislava, Vyd. SAV 1960 – 1970. 4392 s.

⁵ V. Dorotjaková – P. Ďurčo – M. Filkusová – M. O. Malíková – M. Petrufová: Rusko-slovenský frazeologický slovník (v rukopise).

⁶ E. Balážová – J. Benkovičová – V. Dorotjaková – P. Ďurčo – E. Fifíková – M. Filkusová – T. Grigorjanová – B. Haasová – A. Jarošová – I. Kothaj – M. Laciok – M. Masárová – M. Petrufová – K. Sakanová – A. Šebestová – M. Šefránková – H. Španková: Veľký slovensko-ruský slovník I. – VI., Hl. red.: D. Kollár – E. Sekaninová. Red.: V. Dorotjaková – M. Filkusová – J. Horecký – E. Kučerová – M. O. Malíková – M. Masárová – N. B. Trojepoľskaja – E. P. Vasilievová – T. Žitníková. Bratislava, VEDA, Vyd. SAV 1979 – 1995. 4592 s.

určitá stagnácia aj v činnosti Asociácie rusistov Slovenska. Jej príčinou je popri výraznom zhoršení podmienok na rozvíjanie aktívnej činnosti (útlm na školách, zánik časopisov, redukcia členskej základne) aj určitá neujasnenosť cieľov a súčasná úroveň koordinačných možností a schopností tejto organizácie. Súčasný rusistický výskum na Slovensku trpí roztrieštenosťou, individualistickými trendmi, charakterizujúcimi náš súčasný život. Každý skúma na svojom piesočku a aj sa sám pasuje s problémami. V súčasnosti preferovaný individualizmus a systém sponzorovania aktuálnych spoločenských projektov (prinášajúcich okamžitý, resp. krátkodobý efekt) nesvedčí vede ako základni spoločenského progresu. Veda neznáša náhodilosť ani šturmovčinu, vyžaduje si stabilné systémové podmienky a pokojnú atmosféru.

Pokiaľ ide o jazyk a jeho výskum, máme do činenia s dynamickým, neustále sa vyvíjajúcim (v kvalitatívnom i kvantitatívnom smere) objektom výskumu, ktorý si vyžaduje sústavnú pozornosť, neustále sa zdokonaľujúce metódy a technológie výskumu a dôsledné overovanie výsledkov výskumu v praxi, pretože prax ovplyvňuje aj jeho ďalší vývoj. Akékoľvek prerušenie väzby medzi výskumom a praxou, medzi sledovaním a zachytávaním zmien v jazyku a ich uplatňovania sa v jazykovej praxi vedie k nenahraditeľným stratám vedeckým i ekonomickým. Ak napr. teraz prerušíme sústavnú excerpciu ruskej a slovenskej literatúry, a zbadáme sa až po niekoľkých rokoch, keď nás zobudia aktuálne spoločenské potreby, len ťažko a s veľkými finančnými nákladmi budeme doháňať zameškané. Preto si myslíme, že ukončenie jedného veľkého projektu či programu, aj keď uzatvára jednu etapu, neznamená ešte definitívny koniec. Etapa predpokladá pokračovanie, a to bez väčšej prestávky, aby sa nestratila kontinuita, aby pretekár nevyšiel z tempa a aby, po kritickom zhodnotení svojho výkonu, vyvaroval sa chýb v ďalšej etape. Prestávka medzi etapami umožňuje vydýchnuť si, zregenerovať sily. Súčasný akoby hluchý obdobia treba využiť na konsolidáciu situácie, budovanie nových vedecko-organizačných základov slovenskej rusistiky (časopisy, zahraničné kontakty, medzinárodná spolupráca) a odbornú prípravu perspektívnych kádrov, schopných po krátkom období pustiť sa do nových veľkých projektov. Pred nimi stojí úloha pokračovať v úspešnom rozvíjaní teoretickej bázy slovenskej rusistiky (je na čo nadväzovať), dovrieť práce na rozpracovaných monografiách, vysokoškolských učebniciach, skriptách a pod., rozvinúť sústredený výskum dynamiky vývoja súčasnej ruštiny a slovenčiny, najmä ich lexikálnej zložky, a začať prípravné práce na nové vydanie VRSS a VSRS. Dobrou prípravou na túto náročnú prácu by mohla byť príprava série dvojjazyčných terminologických slovníkov, ktorá sa už síce pomaly rozbieha, ale chýba jej pevná organizačná (inštitucionálna) základňa (v Kabinete slavistiky SAV sa rieši krátkodobá grantová úloha Slovensko-ruský právnický slovník a na individuálnej báze vzniká aj malý Rusko-slovenský ekonomický slovník).

Je najvyšší čas začať pracovať na novom rusistickom programe, aby sme nezaostali. Preteký sa ešte neskončili, skončila sa len jedna etapa.

RUDOLF KRAJČOVIČ*

**Kapitoly z teoretickej onomastiky
(Nad knihou V. Blanára *Teória vlastného mena*)**

KRAJČOVIČ, R.: Chapters in Theoretical Onomastics (Remarks on *Theory of Proper Name* by V. Blanár). *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 2, pp. 48–52. (Bratislava)

The author compares his views on some problems of theoretical onomastics with those expressed by V. Blanár in his recent monograph *Theory of Proper Name* (Bratislava 1996). In agreement with V. Blanár, the author of the article considers onymic facts as an onymic-linguistic phenomenon. He proposes to differentiate between the terms *systém* and *sústava*. In the description of components of onymic contents, diachronic point of view should be taken into consideration.

Onomastics. Theoretical onomastics. Genetic onomastics. Onymic system. Component of onymic contents. Appellative base of toponyms.

Predmetom našich úvah budú problémy teoretickej onomastiky, ktoré sa riešia, prípadne ich riešenie sa naznačuje v najnovšom diele známeho bádateľa v tejto vednej oblasti V. Blanára. Hlavný zámer autora zreteľne prezentuje názov *Teória vlastného mena*. No z podtitulu vyplýva, že okrem riešenia otázok úzko spojených s teóriou vlastného mena autor sústreďí pozornosť aj na problémy teoreticko-praktickej, resp. sociolingvistickej povahy z aspektu synchronného i diachrónneho.

1. Podat' vyčerpávajúci prehľad o obsahu a štruktúre celého diela nie je azda ani potrebné. Prehľadne sa totiž o cieľoch, metóde a výsledkoch diela autor zmieňuje v predhovore a v závere. Zaujať stanovisko si vyžaduje vari iba jedna skutočnosť. V zozname odbornej literatúry majú pomerne značný priestor autorove teoreticky zamerané štúdie, čo môže viesť k domienke, že dielo je len súhrnom či prehľadnou syntézou už skôr autorom získaných poznatkov v odbore teoretickej onomastiky. Pravda, ako dlhoročný bádateľ v teoretickej onomastike nevyhol sa ani otázkam mimo hlavnej témy, čo spôsobilo istý rozptyl tématiky, ale v zásade možno povedať, že jadrom jeho diela sú výsledky bádateľského úsilia získané aplikáciou moderného systémového prístupu, ba aj niektorých v nedávnej minulosti v našej onomastike menej používaných výskumných metód. Medzi takéto postupy patrí napr. komponentná analýza a modelovanie zložiek onymického obsahu, ale aj základných pojmov, pochopiteľne, na základe výsledkov vlastného výskumu. A napokon k všeobecnej metodike autora

* Prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

patrí aj jeho úsilie vo svojich úvahách popri základnom synchronnom aspekte uplatniť aj aspekt diachrónny, resp. aj genetický. Pre všeobecnú charakteristiku teoretického diela dôležitá je aj otázka stupňa zrozumiteľnosti textu, jeho stavby. K tomu v súvislosti s autorovým dielom hádam malú poznámku. Ak predslov a záverečná kapitola sú štylisticky prístupné, menej to platí o niektorých kapitolách venovaných hlavnej téme, ktoré si vyžadovali použiť odbornú, niekedy aj menej známu, resp. autorskú terminológiu. Azda bude dobre tu hneď upozorniť na jednu z príčin tohto stavu, a to na fakt, že v závere diela chýba výkladový index aspoň základných termínov, pojmov a pod. Autor, iste si vedomý nepriaznivých dôsledkov z nižšieho stupňa zrozumiteľnosti textu, vec rieši tzv. textovým indexom, t. j. výkladom priamo v texte v zátvorke alebo bez nej, ale často aj skôr použitým synonymom. Keď však uvažíme, že niekedy menej známy pojem sa takto vykladá pojmom použitým v iných súvislostiach (napr. onymická sémantika : designácia) alebo že sa pojem vykladá ešte menej známym pojmom (napr. referencia : *sinsignum*) a pod., potom taký postup zvýšiť zrozumiteľnosť textu, výkladu či definície nie vždy pomôže.

2. V ďalšej časti pozornosť sústredíme na niektoré problémy teoretickej onomastiky v chápaní autora s prihliadnutím na interpretácie v našich štúdiách bez ohľadu, či sú v diele citované, alebo nie.

Jeden z takých problémov je chápanie onymických jednotiek ako fenoménov onymicko-jazykových alebo ako fenoménov osobitných, od jazykového systému nezávislých. Autor v prehľade pripomína stanoviská iných bádateľov. Podľa niektorých ide o fenomény nezávislé, v gnozeologickom zmysle uzavreté, podľa iných zasa onymické jednotky sú čisto jazykovej povahy. Nazdávame sa, že autorova konštatácia, že onymia je fenoménom onymicko jazykovým, je správna, a to nielen preto, že je zdôvodnená teoretickou analýzou obsahovej i formálnej stránky onymických jednotiek ako zložiek systému vo všeobecnej i priestorovej rovine alebo ako využité v spoločenskej komunikácii. Takéto chápanie onymickej reality umožňuje totiž využiť adekvátnejšiu metódu jej výskumu, a teda aj k jej hlbšiemu poznaniu v teoretickom i v praktickom zmysle. Inak povedané, umožňuje celistvejšie podať teóriu vlastného mena a na základe jeho osobitostí charakterizovať aj všeobecné systémové celky alebo priestorové sústavy. Okrem toho takéto chápanie umožňuje opísať fungovanie vlastného mena v spoločenskej komunikácii ako jazykového prostriedku s vlastnosťami rovnakými i odlišnými v hláskovej i paradigmatickej štruktúre, ale aj v kontexte rečových prejavov.

Z otázok, ktoré súvisia s teóriou vlastného mena, autor veľkú pozornosť opodstatnene venuje charakteristike obsahu onymickej jednotky, jej štruktúre i modelovaniu v zásade na pozadí známeho semiologického trojuholníka *pojmem : obsah : vec*. Robí tak, pravda, v zmysle onymickom, pričom obsah tvoria komponenty v hierarchickej štruktúre a vec – onymické objekty, denotáty. Obsahové komponenty autor nazýva príznakmi a

ich kvalitu, postavenie, prípadne funkcie označuje značným počtom atribútov, ktoré majú prispieť k pochopeniu vnútornej podstaty obsahu onymie. No autor termín príznak používa aj pri charakteristike iných štruktúr (napr. pri modelovaní), pochopiteľne, s inými atribútmi, resp. synonymami (komponent, séma a pod.), a tak jednoznačnosť tohto termínu v niektorých kapitolách sa oslabuje do takej miery, že prekáža pochopiť výklad. To hlavné je však zrejmé. Pri charakteristike onymického obsahu najvyššia hodnota sa pripisuje genetickým a diferencným príznakom čiže komponentom v obsahu, ktoré poukazujú na druhovú príslušnosť i na ich rozdiely. Pri modelovaní obsahu onyma dominantné postavenie sa pripisuje zasa kategoriálnym a subkategoriálnym príznakom, t. j. onymickým objektom, akými sú osoby, sídla, rieky, pohoria atď. A práve v súvislosti s týmito úkonmi teoretickej analýzy sa ponúka „odľahčenie” preexponovanej frekvencie termínu príznak termínom komponent. A to aj so zreteľom na to, že komponentná analýza sa nazýva komponentnou práve preto, že sa v štruktúre obsahu komunikatívnej jednotky identifikujú komponenty, ich vzťahy, hierarchia a pod.

Zaujímavé je autorovo štruktúrovanie modelov sémantického obsahu onymických jednotiek. V diele sa uplatňujú modely symbolové, lineárne i obrazcové. Pri modelovaní poznávaciu hodnotu má aspekt porovnávací, ktorý autor využíva pri zisťovaní osobitostí obsahu jazykovej a onymickej jednotky a pri zisťovaní osobitostí obsahu z hľadiska synchronného a diachrónneho. V prvom prípade sa zisťuje, že onymické a jazykové jednotky majú niečo spoločné a zároveň aj odlišné, čo vlastne je istou verifikáciou tézy o súvst'aznosti onymického a jazykového, či onomastiky a jazykovedy, o ktorej sme sa už skôr zmienili. V druhom prípade komparácia umožnila konštatovať, inak pre historika jazyka známu vec, že synchronne je produktom rozličných predchádzajúcich zmien spôsobených nielen faktormi onymicko-jazykovými, ako sú napr. zmeny hláskovej štruktúry v onymii, zmena topoformantov, paradigmy atď., ale aj spoločenskými, situačnými (ľudská činnosť, priestor a pod.) alebo zásahmi administratívneho rázu.

Iný problém, ktorý so systémovým chápaním onymie úzko súvisí, je primerane identifikovať a vhodnými termínmi pomenovať štruktúrovanosť onymických jednotiek do väčších celkov v ich abstraktnej i konkrétnej čiže priestorovej usporiadanosti. Najčastejšie sa v poslednom čase v tejto súvislosti hovorí o onymických systémoch, inokedy o onymických sústavách, prípadne sa používajú obidva tieto termíny voľne bez bližšieho vymedzenia ich obsahu. Autor používa obidva termíny ako synonymné tak, ako ich kodifikuje lexikografia. No hlbšia analýza slov *systém* : *sústava* naznačuje, že v ich obsahu sú aj diferencné zložky, a teda že sa vo funkcii termínov dajú využiť aj v kontexte vedeckých výkladov. Vo všeobecnosti možno povedať, že pre usporiadanosť onymie v abstraktnej rovine v hierarchii vlastností najcharakteristickejšia je zložka druhová, rodová (podľa autora generická), kým v konkrétnej, priestorovej (terénnej, sociálnej a pod.) usporiadanosti onymie dominantnú hodnotu majú funkcie, ich

pragmatický aspekt. V ich hierarchii dominuje funkcia identifikačná, ktorú autor správne dopĺňa zložkou diferenčnou. Dôležitá je aj funkcia orientačná, administratívno-právna (hlavné mesto, obec s notariátom, farou, záznam mena v matrike a pod.) event. aj evokatívna (vzťah k rodisku, pôsobenie v obci atď.) a iné. Ako vidieť, onymická usporiadanosť má svoje zdôvodnené varianty. Preto si myslíme, že by bolo dobré ich aj terminologicky odlišovať. A tu sa ponúkajú práve termíny *onymický systém* a *onymická sústava*. Vzhľadom na to, že v obsahu pojmu *systém* primárnym komponentom je štruktúrna súvzťažnosť, možno tento pojem ako termín využiť v spojení *onymický systém* na abstraktnej úrovni. V pojme *sústava* podstatnou obsahovou zložkou je funkčnosť (porov. sústava prístrojov s termínom jazykový systém), preto je vhodný ako termín v spojení onymická sústava na označenie usporiadanosti onymie v priestore, v sociálnom prostredí a pod.

Ešte niekoľko poznámok k diachrónnemu, resp. historickému aspektu autorovej analýzy niektorých toponym. Nie vždy sa totiž pri ich kvalifikácii postupuje v zhode s metodickými požiadavkami genetickej toponomastiky. Napr. pri modelovaní obsahu toponym tzv. otázkovou metódou na otázku „čí, komu patria” ako odpoveď autor uvádza aj slovenské toponymum *Stropkov* v domnení, že ide o posesívny typ, hoci z hľadiska genetického má toto toponymum v základe zafixovaný apelatívny základ *strop*, pre ktorý sám autor (na s. 84) uvádza význam ‚časť hory vysunutá medzi potoky’, pravda, mohol mať aj význam ‚podkrovie, strecha’ a pod., čiže vo fáze vzniku názvu prenesene ‚usadlosť s domami s podkrovím’. Prípona *-ov* môže byť teda adjektívneho pôvodu (od demin. *stroppek*, resp. *stropok*) alebo je to topoformant. Na tú istú otázku sa odpovedá aj známym slovenským toponymom *Boleráz* (na s. 64). V tomto prípade je pravda, že toto ojkonymum v sebe skrýva antroponymické posesívne adjektívum v podobe *Bolérad-jš* s významom *Boléradov dvor* (archeológia opevnený dvor z 9. stor. pri obci už objavila), ale taký význam toto vlastné meno malo len vo fáze genézy svojho vzniku, prípadne dlhšie, keď sa forma *Boleráz* cítila ako posesívne adjektívum. Dnešná podoba zrejme vznikla po zániku adjektív tohto typu asimiláciou s názvom rastliny *boleráz*. Ani slovenským názvom *Žabokreky* by som neodpovedal na otázku „aký” (s. 64). Podľa mojej mienky názov vznikol zo slov *žaba* a *krekatí*, t. j. *křkať*, čiže ide zrejme o názov obyvateľov motivovaný situovanosťou ich obydlí pri vodách a močiaroch, utvorený s expresívnym akcentom (porov. čes. *Žabovřesky*). Takto vzniká otázka, či tzv. otázková metóda je vhodná na získavanie vlastností obsahu toponyma potrebných na modelovanie, resp. typológiu. Odpoveď bez genetickej či historickej analýzy toponyma nemusí byť vždy adekvátna a zákonitosť časového toku od genézy a diachronie k synchronii sa žiada rešpektovať aj v onomastike. Z tohto zorného uhla možno diskutovať aj o zaradení tzv. slovotvorného typu onymickej jednotky analyzovaného synchronne medzi modely onymickej nominácie. Dnešná onymia je zväčša produktom historických pomenovacích procesov, preto slovotvorná typológia

by mala tejto skutočnosti zodpovedať. Navyše nie všetky onymické lexémy či formanty možno typologizovať na pozadí súčasných jazykových lexém alebo morfém, pretože mnohé zmenili formu i obsah, iné len obsah a niektoré zanikli.

V závere autor diela vyslovil dôležitú programovú myšlienku, že totiž teória vlastného mena jeho dielom nie je uzavretá a že „osvetlenie otvorených problémov čaká ďalších bádateľov“. Z našich úvah nad niektorými problémami, ktoré sa v tomto závažnom teoretickom diele riešia, vyplýva, že medzi takéto perspektívne bádanie onymie bolo by možné zaradiť aj skúmanie pomeru onymického systému v abstraktnej rovine a onymických sústav v priestore, najmä však pomeru synchronie a diachronie vo výskumných metódach onomastiky, prípadne pri typologickom modelovaní onymie. Pravda, sú aj ďalšie problémy. Bude potrebné venovať sa rozvoju historických onomastických disciplín najmä genetickej, historickej a etnografickej onomastike. Napokon dnes, v čase rozvoja textológie, bolo by žiaduce väčšiu pozornosť venovať kartografickej a textovej onomastike.

НАТАЛЛЯ КІСЯЛЁВА*

З гісторыі вывучэння беларуска-славацкіх
моўных сувязей

KISELOVA, N.: From the History of Belorussian-Slovak Linguistic Studies. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 1, pp. 53–57. (Bratislava)

In her paper author tries to review scientific Belorussian-Slovak linguistic connection in their early evolution. Special attention is paid to comparative Belorussian-Slovak studies in papers of East-Slavonic linguists of 19th century because it was the time when Belorussian and Slovak, so-called „young literary languages“, were not considered equal in rights with European literary languages, and usage of Belorussian and Slovak linguistic material and its comparison was very progressive and somehow revolutionary phenomenon.

Comparative linguistics. Comparative analysis. Linguistic facts. Dialect. Linguistic similarity.

Славацкую і беларускую мовы прынята адносіць да так званых літаратурных моў позняга фарміравання, бо абедзве яны склаліся як самастойныя літаратурныя мовы толькі ў канцы XVIII ст. (славацкая) – на пачатку XIX ст. (беларуская). Гэта абумоўлена перш за ўсё гістарычным лёсам беларускага і славацкага народаў, якія практычна не мелі ўласнай дзяржаўнасці да XX ст., а ў якасці пісьмовых моў на іх тэрыторыях выкарыстоўваліся ў Славакіі – лацінская і чэшская, а на Беларусі – польская і руская мовы. Аднак цікавасць вучоных-моваведаў да беларускай і славацкай моў узнікла значна раней, чым яны набылі пэўны аўтарытэт сярод літаратурных славянскіх моў. Мэта нашага артыкула – даць кароткі храналагічны агляд вывучэння беларуска-славацкіх моўных сувязей у працах усходнеславянскіх моваведаў.

Першыя спробы правесці параўнальны аналіз славянскіх моў рабіліся яшчэ на пачатку XIX ст. (працы П. Шафарыка, Л. Штура, М. Баброўскага і інш.), і ўжо тады ў матэрыял для параўнання ўваходзілі моўныя з’явы беларускіх і славацкіх гаворак. Так, у *Вучоным падарожжы па Еўропе і славянскіх землях* М. Баброўскага (1817–1822 гг.) адзначаецца: „На своем пути... произношение твердого точного Лъ, свойственное русскому и польскому языкам, мне удалось отметить лишь у моравов” (Бобровский, 1890,

* Наталля Кісялёва, аспірант Інстытута мовазнаўства АН Беларусі, вул. Скарыны 25, 220 072 Мінск, Беларусь.

с. 34). Трэба адразу адзначыць, што ў той час яшчэ не існавала такіх этнамоўных тэрмінаў, як „беларускі народ” і „беларуская мова”, таму мы можам выдзяляць беларускія рысы, схаваныя пад назвамі „рускае” ці „польскае”, толькі на падставе пэўных моўных і (ці) этнагеаграфічных фактаў (гэта тычыцца таксама і славакаў, якіх многія вучоныя не адрознівалі ад чэхаў і адпаведна называлі). Таму на падставе вышэйцытаванага ўрыўка мы можам сцвярджаць, што пад назвай „польскае” тут выступаюць беларускія і польскія мазавецкія гаворкі, паколькі пераважнай большасці польскіх гаворак і польскай літаратурнай мове не ўласцівае „дакладнае цвёрдае Л” – там выкарыстоўваецца *l* (лабіялізаванае). А да згаданых у тым жа ўрыўку мараваў адносяцца і мараўскія славакі, тым больш што ўказаная фанетычная рыса прысутнічае ў шэрагу заходнеславацкіх гаворак.

Адным з першых усходнеславянскіх вучоных, хто збіраў і публікаваў звесткі непасрэдна пра славацкую мову, быў П. Кеппен, этнограф і бібліограф, сябар А. Вастокава. У сваім часопісе *Библиографические листы* (1825–1826) ён змяшчаў звесткі пра славацкую мову, тым больш каштоўныя, што аўтар абапіраўся не толькі на вядомую яму навуковую літаратуру, але і на высказаныя яму асабіста меркаванні славацкіх і чэшскіх вучоных, такіх, як П. Шафарык, Я. Коллар, Ю. Палкавіч, Ф. Палацкі і інш. Упершыню ў расійскім друку ён аддзяліў славацкую мову ад чэшскай і асобна, не як частку чэшскай, паставіў славацкую літаратуру. Параўнальнага разгляду славянскіх моў Кеппен, аднак, не рабіў.

Што тычыцца канкрэтных славацка-беларускіх моўных сыходжанняў, то іх мы зноў сустракаем у *Карняслове* Ф. Шымкевіча (1842 г.), дзе ўжо робіцца канкрэтная спроба параўнальна-этымалагічнага аналізу славянскіх слоў. Так, аўтар указвае на тоеснасць (блізкасць) фанетычнага афармлення і семантыкі такіх беларускіх і славацкіх слоў, як *drichnat'* – *дрыхнуць* „доўга спаць” (Шимкевич, 1842, 1, 69); далей у дужках будзе ўказвацца толькі частка і нумар старонкі гэтага выдання), *krosna* – *кросна (-ы)*, ткацкая прылада’ (1, 119), *litka* – *лытка* „галёнка, ніжняя частка нагі” (1, 134), *srin* (*srien*) – *сэрын* „ляжалы снег, лёд на галінах дрэў” (2, 51), *slina* – *сліна* „сліна” (2, 57), *slota* – *слота* „непагода” (2, 58), *tulat' sa* – *туляцца* „туляцца, бадзяцца” (2, 95) і інш.

У наступным, 1843, годзе ў Маскве з’явілася вядомае *Славянскае народаапісанне* П. Шафарыка, дзе не толькі дакладна апісваюцца асноўныя рысы буйнейшых славянскіх моў і гаворак, але і праводзяцца міжмоўныя паралелі. У прыватнасці, Шафарык адзначае наступныя моўныя з’явы, агульныя для беларусаў і ўсходніх славакаў: 1) **c, dz** замест **č d'**: *pojdzecze, budzecze*; 2) цвёрдае **l**: *jablučko, mladosc, podala*; 3) устаўныя **e, o, u, a**: *serce, žoltý, barzo* і г.д.

1870 год адметны для беларусаў выхадам у свет *Слоўніка беларускай мовы* І. Насовіча – першага навуковага збору беларускай лексікі, які паказаў, што беларуская мова з’яўляецца самастойнай і багатай сістэмай, а не „паўночна-заходняй гаворкай” рускай мовы. У слоўніку Насовіча, які складаўся на базе жывой народнай мовы, таксама сустракаюцца беларуска-заходнеславянскія, і ў прыватнасці беларуска-славацкія, сыходжанні: *стрыкаць* ,упікаць, папракаць’ (параўн. *strkat*), *лонскі* ,мінулагодні’ (параўн. *lonský*) і інш.

Пачынаючы з другой паловы XIX ст., і асабліва ў канцы XIX – пачатку XX ст. расцвітае параўнальнае славянскае мовазнаўства, а з ім усё часцей і больш грунтоўна пачынаюць даследавацца факты беларускай і славацкай моў. У 1877 г. у Санкт-Пецярбургу выходзяць у свет *Параўнальныя этымалагічныя табліцы славянскіх моў* В. Ржыгі, у якіх хаця і не праводзяцца непасрэдня беларуска-славацкія паралелі, але якія складзены на падставе найноўшых тагачасных прац у галіне параўнальнага мовазнаўства, такіх, як *Srovnávací mluvnice jazyka českého i slovenského* М. Гатталы (Hattala, 1857), *Lexicon palaeoslovenico-graecolatinum* Ф. Міклашыча (Miklosich, 1866) і іншых.

У 1878 г. у Кіеве з’яўляецца фундаментальная праца А. Будзіловіча *Первобытные славяне в их языке, быте и понятиях по данным лексикальным*, дзе супастаўляюцца цэлыя пласты лексікі розных славянскіх моў (у асноўным гэта назоўнікі касмаграфічнай, геаграфічнай, батанічнай і падобнай тэматыкі). Тут падаюцца вельмі шырокія міжславянскія паралелі, у якіх прысутнічаюць славацкія і беларускія (апошнія, на жаль, не заўсёды аддзяляюцца ад рускіх) кампаненты: *серен, серын – srien, strin* ,іней, ляжалы снег’ (Будилович, 1878, с. 16; далей указваецца толькі нумар старонкі), *прысак – prsk, paprsk* ,цініс, гарачы попель’ (121), *слімак – slimák* ,смоўж’ (147), *пазур – pazur* ,унгуіс, ногаць’ (223–224), *воле – hrvol* ,інглювііс, валлѐ’ (250) і інш.

У расійскім мовазнаўстве той пары найбольш поўна і падрабязна займаўся праблемамі славакістыкі вядомы славіст Т. Флорынскі. Ён актыўна адстойваў годнасць славацкай мовы сярод іншых славянскіх моў, указваў на памылковасць яе аднясення да дыялектаў чэшскай мовы. У кнізе Флорынскага *Лекции по славянскому языкознанию* ёсць нават асобны раздзел *Наречия и говоры словацкого языка*, дзе акрэслены характэрныя рысы асноўных славацкіх дыялектаў (Флоринский, 1897, с. 326–344).

У канцы XIX ст. з’яўляюцца ў друку працы і матэрыялы Я. Ф. Карскага – буйнейшага беларускага славянаведа рубяжа стагоддзяў і Калумба навуковага беларусазнаўства. Вывучаючы беларускую мову як самастойную, роўную з іншымі славянскімі мовамі, Карскі праводзіў маштабныя міжславянскія паралелі на базе беларускага матэрыялу, у тым ліку і паралелі беларуска-славацкія і беларуска-чэшскія, і высветліў, што цэлы шэраг рэдкіх моўных

з’яў беларускіх гаворак мае свае адпаведнікі ў гэтых роднасных несуседніх мовах. Паколькі вучоны абапіраўся толькі на вядомыя яму славацкія і чэшскія дыялектныя матэрыялы (працы А. Берналака, Й. Ранка, Й. Юнгмана, Л. Штура, Ф. Барташа), ён не заўсёды ўказвае на наяўнасць такіх міжмоўных адпаведнікаў, якія зафіксаваны ў шматлікіх яго працах, але робяцца відавочнымі ўжо з пункту погляду сучаснай дыялекталогіі і кампаратывістыкі. Так, у першым томе свайго энцыклапедычнага даследавання *Беларусы. Мова беларускага народа* Карскі ўказвае на прысутнасць у гаворках Гомельшчыны пратэтычнага **ј** на пачатку слова, якое пачынаецца з галоснага, у пазіцыі пасля слова, якое заканчваецца галосным: *усі цвецікі ялыя, на юлку, ніделю ю пасцелі ліжала, два юланы молодые* і г.д., адзначае наяўнасць падобнай асаблівасці ў мараўскіх дыялектах, спасылаючыся на прыклады з *Historickej mluvnice českej* Гебаўэра: *ju studénku stala* і інш. (Карский, 1955, с. 304). У галіне фанетыкі Карскім адзначаны і такія з’явы, як цвёрдая форма зваротнага дзеяслоўнага постфікса *-са* (*прасіўса, даласа, напіўса* – параўн. *prosil sa, dal sa*), дыфтонгі *-іе* і *-юо* (*віедаць, хліеба, нуож* – параўн. *vediet’, chlieb, nôž*), аднаўленне мяккасці губных зычных у пазіцыі перад галосным і ў розных марфемах (*кабіла, снапі, грыбі* – параўн. аналагічнае вымаўленне ў славацкай фанетыцы *kobyła, snopy, huby*) і інш. Што тычыцца марфалогіі, і тут значнае месца адведзена разгляду асаблівых з’яў, напрыклад, канчаткаў *Loc. pl. -ох* (*-эх*) назоўнікаў са старажытнай асновай на **-о (-јо)**: *канёх, лясох, людзёх, лугох* – параўн. *koňoch, daroch, stanoch* (Карский, 1955, 1, 156 і далей). Адзначаны Карскім і такія рэдкія марфалагічныя з’явы, як дзеяслоўная дорма 1.р. sing. ад „купляць” *купую* (пры літаратурнай норме *купляю* (параўн. літаратурную славацкую норму *kupijem* 1.р. sing. і *kupijú* 3. р. pl.). і форма *Instr. sing.* зваротнага займенніка *себою* (параўн. *sebou*) і назоўніка жаноч. роду (*з*) *рекоу* (параўн. *riekou*), а таксама многія іншыя. Нямала сыходжанняў назіраецца і ў галіне лексікі.

Пачынаючы з Карскага, беларусазнаўства атрымала цвёрды навуковы статус, і міжславянскія сувязі на базе беларускай мовы пачалі вывучацца больш паслядоўна і шырока. У ХХ ст. на Беларусі справа Карскага была працягнута П. Бузуком, пачалося грунтоўнае вывучэнне славацкай мовы і славакістыкі на Украіне і ў Расіі (у асноўным ва ўніверсітэтах: Маскоўскім, Кіеўскім, Ужгарадскім), узбуяла славянская кампаратывістыка. Мы спадзяемся, што і беларускія лінгвісты будуць яшчэ не аднойчы папаўняць славістычную скарбонку цікавымі і каштоўнымі даследаваннямі ў галіне славакістыкі.

ЛІТАРАТУРА

- БУДИЛОВИЧ, А.: Первобытные славяне в их языке, быте и понятиях по данным лексикальным. Исследования в области лингвистической палеонтологии славян Антона Будиловича. Киев 1878.
- БУЗУК, П.: Становішча беларускай мовы сярод іншых славянскіх моваў. Б.м. 1927.
- БОБРОВСКИЙ, П.: Ученое путешествие М. К. Бобровского по Европе и славянским землям (1817–1822 гг.). С.-Петербург 1890.
- НАТТАЛА, М.: Srovnávací mluvnice jazyka českého i slovenského. Praha 1857.
- КАРСКИЙ, Е.: Белорусы. Язык белорусского народа. Вып. 1. Москва 1955. Вып. 2 – 3. Москва 1956.
- MIKLOSICH, Fr.: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum auctum. Vindobonae 1866.
- ФЛОРИНСКИЙ, Т.: Лекции по славянскому языкознанию. Часть 2. Киев 1897.
- ШАФАРИК, П.: Славянское народописание. Москва 1843.
- ШИМКЕВИЧ, Ф.: Корнеслов русского языка, сравненного со всеми главнейшими славянскими наречиями и с двадцатью четырьмя иностранными языками. Часть 1–2. С.-Петербург 1842.

SPRÁVY A RECENZIE

Za Nikitom Il'jičom Tolstým

27. júna 1996 skonak akademik Ruskej akadémie vied Nikita Il'jič Tolstoj. Pre svetovú slavistiku a pre ruskú filológiu strata nezvyčajne veľká, pre Moskovskú univerzitu udalosť bolestná.

Odišiel vynikajúci slavista zvučného svetového mena, ktorý vychoval celú slavistickú školu. Odišiel vynikajúci človek, čestný, pracovitý vedec – filológ, semaziológ, etnolingvista, folklorista – vedec, ktorého pracovný záber zostával neobmedzený a zabiehal do všetkých slavistických odborov tak, ako mu to potreba diktovala.

Nikita Il'jič Tolstoj sa narodil 15. apríla 1923 v mestečku Vršac, dnešné Srbsko. V r. 1941 ukončil rusko-srbské gymnázium v Beograde, kam sa rodina presťahovala. V rokoch 1941–1944 sa zúčastnil partizánskeho povstania v bývalej Juhoslávii. V r. 1944 dobrovoľne vstúpil do Červenej armády. V rokoch 1944–1945 bojoval vo Veľkej vlasteneckej vojne. Po absolvovaní Filologickej fakulty Moskovskej štátnej univerzity (1945–1950) pôsobil ako aspirant na univerzite, potom pôsobil na Ústave medzinárodných vzťahov. V r. 1972 získal doktorát a v r. 1976 profesúru. Od r. 1984 bol mimoriadnym členom a od r. 1987 riadnym členom Ruskej akadémie vied. V tomto roku sa stal tiež zahraničným členom SAV v Bratislave. Jeho vzťah k Slovensku a slovenským kolegom bol vždy výsostne kolegiálny a srdečný. V r. 1992 sa stal členom Prezídia RAV a zároveň predsedom Vedeckej rady pre folkloristiku RAV. V r. 1993 sa zúčastnil ako popredný účastník XI. Medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave. Jeho vedomosti a tvorivý vedecký potenciál ocenili mnohé vedecké inštitúcie. Bol členom nielen SAV, ale aj akadémií Rakúska (1979), Macedónie (1979), Srbska (1985), Juhoslávie (Zagreb – 1986), Slovinska (1987), Poľska (1991), Bieloruska (1995). V r. 1992 získal titul doktor honoris causa Univerzity Marie Curie-Sklodowskej v Lubline v Poľsku.

Nikita Il'jič Tolstoj bol slavistom od srdca. Duša slovanská – múdra, tvorivá, poetická, dobrosrdečná. Vedecká kreativita a talent sa snúbil u neho s dobrosrdečnosťou a mravčou pracovitosťou.

Jeho práca je charakteristická tak rozsahom ako aj hĺbkou ponoru. Kandidátsku dizertačnú prácu venoval skúmaniu problému gramatiky staroslovienského jazyka. V doktorskej práci *Опыт семантического анализа славянской географической терминологии* rozpracoval novú problematiku. Ako jeden z prvých sa venuje otázkam porovnávacej slovanskej semaziológie a etnolingvistiky. V Inštitute slavianovedenia i balkanistiky RAN založil a dlhé roky viedol oddelenie etnolingvistiky a folklóru, ku ktorému mal ešte bližšie v manželskom zväzku s dr. Svetlanou Michajlovnou Tolstou, ktorá tu pracuje ako popredná folkloristka, známa svojimi vedeckými výsledkami v celom slovanskom vedeckom svete.

Práce N. I. Tolstého boli venované paleoslavistike, histórii slovanských jazykov, dialektológii, histórii slovanských literatúr, porovnávacej semaziológii, etnolingvistike, etnografii a folkloristike. Geografická metóda, lexikálna sémantika, štruktúralno-typologická metóda a teória mikropoľa boli kľúčovými pri jeho vedeckých analýzach a interpretáciách.

Všestrannosť záujmov N. I. Tolstého môžeme posúdiť cez chronologický výpočet focusov jeho vedeckého bádania. V 60. rokoch sa pokúšal o konštituovanie vedeckej gramatiky staroslovienského jazyka, ktorá by bola odpoveďou na súčasné potreby paleoslavistiky – *Staroslavianskij jazyk* (1976), *Drevneslavianskij literaturnyj jazyk v XII – XIV vv. Jego funkcii i specifika* (1989), *Roľ drevneslavianskogo jazyka v istorii russkogo, serbskogo i bolgarskogo literaturnych jazykov v XVII – XVIII vv., Kulturno-*

literaturno-istoričeskije predpосылki obrazovanija nacionalnych literaturnych jazykov (na materiale serbochorvatskogo, bolgarskogo i slovenskogo jazykov) (1981) a mnohé ďalšie, ako *Istorija i struktura slavianskich literaturnych jazykov* (1988).

Významné sú výsledky práce N. I. Tolstého v štúdiu nárečovej lexiky a lexikálnej sémantiky. Vysoká vedecká erudícia umožnila N. I. Tolstému rozvinúť dialektologickú semaziológiu (*Nekotoryje problemy sravnitelnoj slavianskoj semasiologii* (1968), *Slavianskaja geografičeskaja terminologija: semasiologičeskije etudy* (1969), ako aj v spomínanej doktorskej práci a mnohých ďalších štúdiách).

N. I. Tolstoj stimuloval svojou prácou tiež frazeológov, aby venovali pozornosť rekonštrukcii frazeologizovaných slovných komponentov (*O rekonstrukcii praslavianskoj frazeologii*, 1973; *Slavianskaja frazeologija sub specie etnografii*, 1988).

Od 60. rokov sú známe jeho terénne výskumy v regióne Polesia (*Polesie. Lingvistika. Archeologija. Toponimika*, 1968; *Lexika Polesia. Materialy dla polesskogo dialektnogo slovaria*, 1968). Pozornosť zameriava však nie iba na lingvistický aspekt materiálu, ale aj na jeho etnografické a folkloristické východiská a charakteristiky. V interdisciplinárnom prístupe, v etnolingvistiky, vidí N. I. Tolstoj budúcnosť pravdivej interpretácie materiálu (*Nekotoryje voprosy sootnošenija lingvo- i etnografičeskich issledovanij*, 1974; *Slavianskaja obriadovaja terminologija – sravnitelno-tipologičeskije i lingvoeografičeskije metody jejo izučenija*, 1973; *Etnogenetičeskij aspekt issledovanija drevnej slavianskoj duchovnoj kultury*, 1979; *Arealnyje aspekty slavianskoj duchovnoj kultury*, 1978; *Iz „grammatiki“ slavianskich obriadov*, 1982).

N. I. Tolstoj nabáda k novému pohľadu na dialekt, ktorý vidí nie iba ako lingvistickú teritoriálnu jednotku, ale súčasne aj ako etnografickú a komplexne kulturologickú entitu. Tento prístup sa odzrkadľuje aj v jeho prácach o dialektológii slovanskej mytológie – *O dialektologii slavianskoj mifologii* (1978), *O vozmožnosti issledovanija Polesia kak modeli slavianskogo etnolingvičeskogo sostojanija* (1977), *Nekotoryje problemy i perspektivy slavianskoj i obščej etnolingvistiki* (1982). Spolu s manželkou folkloristkou S. M. Tolstou vypracoval projekt *Principy, zadaci i vozmožnosti sostavlenija etnolingvičeskogo slovaria slavianskich drevnostej* (1983), ako aj početné čiastkové štúdie k projektu, ktoré boli publikované v zborníkoch, editorsky pripravovaných N. I. Tolstým.

N. I. Tolstoj sa so zánietením venoval aj ďalším oblastiam slavistiky, jazykovedy, etnografie a folkloristiky, napr. onomastike (*Zametki o slavianskich imenach sobstvennych i ich transkripcii*, 1964), poetike folklóru (*Iz poetiki russkich i serbochorvatskich narodnych pesen. Priglagolnyj tvoritelnyj tavlologičeskij*, 1971), textológii (*Nekotoryje voprosy publikacii russkich literaturnych pamiatnikov XVIII v.*, 1981), lexikografii atď.

N. I. Tolstoj bol skvelým organizátorom početných konferencií, redaktorom zborníkov a odborných časopisov, ako aj členom redakčných rád (*Voprosy jazykoznanija, Sovetskoe slavianovedenie, Russkaja reč, Slavica Tartuensia, Obščestvennyje nauki za rubežom. Jazykoznanije, Svod russkogo folklora* atď.). Z jeho posledných autorských publikácií spomenieme aspoň *Jazyk i nacionalnaja kultura* (1995) a *Jezik slovenske kulture* (1995).

Za svoju vedeckú, organizačnú a pedagogickú činnosť bol ocenený mnohými medailami, cenami a čestnými uznaniami.

N. I. Tolstoj bol predovšetkým vždy vedcom-pedagógom, ktorý svojou tvorivou prácou išiel príkladom a vychoval celú medzinárodnú školu slavistov nie jednej generácie. Jeho ciele boli vždy v prvom rade vedecké: odhaliť pre súčasníkov kultúrne bohatstvo našich predkov, odhaliť pramene a stanoviť cestu rozvoja slovanskej kultúry, ktorá kontinuuje a má spoločného menovateľa dodnes. Odišiel vzácny človek.

Vďaka Vám, N. I. Tolstoj. Česť Vašej pamiatke!

Zuzana Profantová

K sedemdesiatke doc. PhDr. Elly Sekaninovej, DrSc.

Dňa 13. novembra 1996 sa dožila krásneho životného jubilea – 70 rokov – významná slovenská lingvistka, dlhoročná pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a spolupracovníčka časopisu *Slavica Slovaca*, rusistka doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc. Keď sme pred desiatimi rokmi pri príležitosti jej 60. narodenín (porov. *Slavica Slovaca*, 21, 1986, č. 3) komentovali ostatné decénium jej tvorivej vedeckej, pedagogickej a organizátorskej činnosti, konštatovali sme nielen pestrosť palety jej činnosti, vysokú odbornú angažovanosť, aktivitu na domácich a zahraničných fórach, ale aj široký záber jej vedeckej orientácie. Pri osobnostiach stále aktívnych, ako je to aj v prípade našej jubilatky, býva zvykom pristaviť sa len pri ostatných 10 rokoch činnosti, a tejto zvyklosti ostaneme verní.

Bibliografia prác doc. Sekaninovej za roky 1986–1995 ukazuje, že šírka jej odborného záujmu sa nemení. V centre jej pozornosti naďalej ostávajú jednak otázky všeobecnojazykové, ako sú: systém v lexike (pozri položky: 3/86, 2/87, 3/88), lexikálna sémantika (2/86), vzťah lexikológie a lexikografie (1/90, 1/91, 1/92), teória lexikografie (4/86, 1/87), konfrontácia jazykových systémov a mikrosystémov (2/90, 3/93), jednak konkrétne problémy konfrontačného štúdia ruštiny a slovenčiny, už či ide o všeobecné problémy konfrontácie alebo konfrontácie v slovníku (4/86, 1/87, 2/88, 2/89, 1/90). Pozoruhodná je tiež jej pokračujúca aktivita na medzinárodnom poli, a to vo forme aktívnej účasti na medzinárodných kongresoch (Medzinárodný zjazd slavistov – 1983, 1993; Medzinárodný lingvistický kongres – 1987, Medzinárodná asociácia priateľov ruského jazyka a literatúry – 1986) a na práci stálych komisií Medzinárodného komitétu slavistov, resp. uverejňovania výsledkov svojich bádání v zahraničných publikáciách (4/86, 2/88, 2/92).

Jadro jej publikačnej činnosti tvoria časopisecké príspevky, no nechýbajú ani knižné publikácie, už či vo forme slovníkov (spoluautorstvo na *Rusko-slovenskom slovníku* – 1989, reedície *Rusko-slovenského a slovensko-ruského slovníka* – 1986, 1987, 1988, 1989, 1995; hlavná redakcia *Veľkého slovensko-ruského slovníka III. – VI.*, 1986, 1990, 1993, 1995) alebo monografií. Jej monografia *Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi* (1993), ktorá je akýmsi vyvrcholením a zároveň sumarizáciou výsledkov jej bádania na tomto poli, našla široký ohlas v odborných kruhoch.

Jubilantka naďalej pôsobí ako školiteľka vedeckých aspirantov a členka komisií pre obhajoby kandidátskych či doktorantských prác. Neabsentuje ani vedecko-organizačná (členstvo v redakčných radách) a odbornopopularizačná činnosť (drobnosti z oblasti jazykovej kultúry – 3/87, 4/87).

A hoci po ukončení veľkých výskumných projektov priestor pre rusistický výskum, a najmä publikačnú činnosť, je v súčasnosti určitým spôsobom obmedzený, naša jubilatka, plná energie a tvorivých síl, neustáva v svojej činnosti. Podieľa sa na grantovej úlohe – príprave *Slovensko-ruského právnického slovníka*.

Do ďalších rokov jej želáme pevné zdravie, veľa životného optimizmu a tvorivej pohody.

Mnogaja lieta !

Dezider Kollár

Súpis prác doc. Elly Sekaninovej za roky 1986–1995

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Elly Sekaninovej za roky 1976–1985 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v čas. *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 290–294. K predchádzajúcemu súpisu uvádzame doplnky.

a) Doplnky k bibliografii za roky 1976–1985

1982

K voprosu obučenija lexike kak sisteme. – In: *Doklady i soobščeniya čechoslovackoj delegacii. Piatyj Meždunarodnyj kongress prepodovatelej ruskogo jazyka i literatury.* Praha, ČSSR, 1982. **Sovremennoje sostojanije i osnovy problemy izučeniya i prepodavanija ruskogo jazyka i literatury.** Red. M. Soták. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 335–338. **Stavba hesla vo Veľkom slovensko-ruskom slovníku II.** – In: *Veľký slovensko-ruský slovník. 2. L – O.* Red. E. Sekaninová. Bratislava, Veda 1982, s. 9–20 (spoluautorka E. Kučerová).

1983

Význam lexikálnej jednotky z konfrontačného aspektu. (V zborníku *Slovo a slovník.* VSAV. Bratislava 1973.) – In: Švagrovský, Š.: *Lexikológia ruského jazyka. Chrestomatija.* Bratislava, Univerzita Komenského 1983, s. 146–154.

1985

Z problematiky systémového skúmania lexiky. – In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensia. 5.* Red. J. Klementa. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 181–186, rus. res. s. 186–187.

b) Bibliografia za roky 1986–1995

1986

Rusko-slovenský a slovensko-ruský slovník. (Paralelný rus. názov.) 10. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 392 s. – 11. vyd. 1987 (spoluautori M. Filkusová, D. Kollár, E. Kučerová, M. O. Malíková).

Lexikálno-sémantické rady slovies označujúcich psychické pocity v ruštine a slovenčine. – *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 7–16, rus. res. s. 16.

Z konfrontácie slovenských a ruských prefixálnych lexém. – *Československá rusistika*, 31, 1986, s. 145–149.

Sopostaviteľnyj analiz lexičeskich jediníc pri sozdanii slovacko-ruskogo slovaria. – In: *Naučnyje tradicii i novyje napravlenija v prepodavanii ruskogo jazyka i literatury. Doklady čechoslovackoj delegacii.* Praga, Československá asociácia rusistov 1986, s. 282–287.

Jazyková politika a starostlivosť o jazykovú kultúru v ZSSR. – In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1986. Venované XVII. zjazdu KSČ.* Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 104–109.

[Diskusný príspevok.] – In: IX Meždunarodnyj s'jezd slavistov. Kijev, sent'abr' 1983 g. Materialy diskussii. *Jazykoznanije.* Red. V. T. Kolomijcová et al. Kijev, Naukova dumka 1986, s. 171 (k referátu A. V. Bondarka).

[Diskusný príspevok.] – In: IX Meždunarodnyj s'jezd slavistov. Kijev, sent'abr' 1983 g. Materialy diskussii. *Jazykoznanije.* Red. V. T. Kolomijcová et al. Kijev, Naukova dumka 1986, s. 250 (k referátu L. N. Smirnova).

Sopostavitel'nyj analiz lexičeskiich jediníc pri sozdanii slovacko-russkogo slovaria. – In: Sovremennaja lingvističeskaja teorija i jejo primenenije v praktike obučenija russkomu jazyku. Sbornik tezisov. Budapešť 1986, s. 169–170.

Šiesty kongres MAPRJAL. – Správy Slovenskej akadémie vied, 22, 1986, č. 10, s. 25–27 (správa o 6. medzinárodnom kongrese Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a literatúry, konanom v dňoch 11. – 16. 8. 1986 v Budapešti).

1987

Konfrontačný a ekvivalenčný postup pri skúmaní lexiky dvoch jazykov. – In: Sborník Pedagogičeskogo fakul'teta v Nitre. Serija rusistiki. 4. Red. M. Rohaľ et al. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987, s. 138–146.

K sopostavleniju russkich i slovackich pristavočnych glagolov. – *Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 251–263, slov. res. s. 263.

Jazykovedná rusistika na Slovensku. (Pri príležitosti 70. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie.) – In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mítrík. Bratislava, Alfa 1987, s. 27–35.

Výsledky a perspektívy slovenskej jazykovednej rusistiky. – *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 143–150, rus. res. s. 150.

Opis čiastkového systému ruskej a slovenskej lexiky s didaktickým aspektom. Slovesá s predponou (v – vo). – *Ruštínár*, 22 (35), 1987, č. 1, s. 4–8.

Ako prekladať ruské slovo *glasnosť* do slovenčiny. – *Ruštínár*, 22 (35), 1987, č. 7, s. 20–23 (spoluautorka A. Šebestová).

Pohľad na výsledky jazykovednej rusistiky v SAV (pri príležitosti 70. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie). – *Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 225–230.

Die Rolle der Präfigierung bei den semantischen Veränderungen des slawischen Verbuns. – In: Abstracts und Rundtischgespräche. XIV. Internationaler Linguistenkongress. Berlin, 10 – 15 August 1987. Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee, Berlin, Mai 1987 (parallelné angl. znenie), s. 192.

Vyšiel tretí zväzok Veľkého slovensko-ruského slovníka. [Dorotjaková, V. – Fífiková, E. – Filkusová, M. – Masárová, M. – Petrufová, M.: Veľký slovensko-ruský slovník. 3. P – Q. Red. E. Sekaninová et al. Bratislava 1986.] – In: Správy Slovenskej akadémie vied, 23, 1987, č. 4, s. 25–26 (ref.). – Ďalší autorkin referát o tej istej publikácii: Veľký slovensko-ruský slovník III. – In: *Nedeľná Pravda*, 20, 1987, č. 9, s. 7.

Slovenský ekvivalent slova *glasnosť*. – *Nedeľná Pravda*, 20, 1987, č. 14, s. 7.

1988

Metodické postupy pri konfrontačnom skúmaní lexikálno-sémantických javov. – In: *Funkční lingvistika a dialektika. Linguistica*. 17/1. Red. J. Nekvapil. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV 1988, s. 370–379.

Východiská a ciele skúmania lexiky konfrontačnou a ekvivalenčnou metódou. – *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 225–238, rus. res. s. 238. – Znovu publikované v angl. znení: *Principles and Objectives of Lexicon Investigation Using Confrontational and Equivalence Methods*. Prel. D. Užák. – In: *A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics*. Red. J. Kačala et al. München, Verlag Otto Sagner 1992, s. 306–327.

Z konfrontácie jednotiek čiastkového systému slovenskej a ruskej lexiky. – In: *Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie. Pripravil Československý komitét slavistov*. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988, s. 89–98.

Moja cesta k rusistike. – *Ruštínár*, 23 (36), 1988, č. 9, s. 20–22 (na s. 19 bibliografický profil E. Sekaninovej).

Miesto ekvivalentácie v rámci konfrontačného štúdia lexiky dvoch jazykov. – Zapisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 1, s. 11–14 (tézy prednášky konanej dňa 24. 11. 1987 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Čo značí spojenie *mať svetové parametre*? – In. Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 21. – Tamže: Značí slovo *integrácia* v spojení *ekonomická integrácia* zjednotenie alebo spoluprácu? (s. 21–22). – Aké významy má slovo *brigáda*? (s. 22). – Majú prídavné mená *systemový* a *systematický* zhodný význam? (s. 37). – Môžeme *situáciu* „*zanalyzovať*“? (s. 91). – Ako treba hodnotiť slovo „*prezamestnanosť*“? (s. 98). – Je správny výrok „*Tam ešte pokvitnú ruže*“? (s. 121). – Kupujeme 10 dekov salámy alebo 10 deka salámy? (s. 121–122). – Je slovo *kilo* nesklonné? (s. 122). – Možno „*prehovárať*“ do mikrofónu? (s. 137). – Ak latinská predložka *ex* znamená *vy-*, možno k slovesám typu *expedovať* pridávať ešte predponu *vy-*? (s. 137). – Je jazykovo správne upozornenie *Dbajte čistoty*? (s. 163). – Ako sa tvorí genitív množného čísla od mien *Eva, Ema, Ela* a *Anna*? (s. 184). – Znovu publikované: Môžeme *situáciu* „*zanalyzovať*“? – Práca, 31. 10. 1988, s. 5.

1989

Rusko-slovenský slovník. (Paralelný rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Moskva, vydavateľstvo Russkij jazyk 1989. 752 s. (spoluautori V. Dorotjaková, M. Filkusová, D. Kollár, E. Kučerová, M. O. Malíková, M. Masárová).

Zur Problem der konfrontativen Lexikologie und der zweisprachigen Lexikographie. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 182–190.

1990

Lexikologická a lexikografická konfrontácia lexiky dvoch jazykov. – In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Materiály zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Nové Vozokany 24. – 26. apríla 1989). Red. V. Blanár et al. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 161–171.

Mikrosystém slovenskej a ruskej lexiky v lexikologickej, lexikografickej a kontextovej konfrontácii. – Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 15–28, rus. res. s. 29.

Konfrontácia a ekvivalentácia modifikácií inchoatívnych sloviess v ruštine a slovenčine. – Slavica Slovaca, 25, 1990, s. 17–28, rus. res. s. 28–29.

Uher, P.: Slovesné predpony. Brno 1987. – In: Slavica Slovaca, 25, 1990, s. 81–83 (rec.).

1991

Ekvivalenčné typy lexém v dvojazyčnej lexikografii. – Zapisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 3–4, s. 27–28 (tézy prednášky na 4. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov, konanom v dňoch 1. – 2. 10. 1991 v Učebno-výchovnom zariadení Univerzity Komenského v Modre-Piesku).

1992

Vzťah konfrontačnej lexikológie a dvojazyčnej lexikografie. – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 34–46, nem. res. s. 47.

Начи́нате́льный спосо́б де́йстви́я в ру́сском и сло́вском язы́ках. – In: Иссле́дования по сло́вскому язы́ку. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Rossijskaja Akademija Nauk – Institut slavianovedenija i balkanistiki 1992, s. 154–165.

Dolník, J.: Lexikálna sémantika. Bratislava 1990. – In: Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 143–144 (ref.)

1993

Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 256 s.

Ref.: 1. Buzássyová, K.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 52–55. – 2. Kollár, D.: Slavica Slovaca, 29, 1994, s. 181–192.

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (členka kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125–127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58–60. – 5. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 6. Horecký, J.: Typy encyklopedických textov. – Kultúra slova, 28, 1994, s. 77–81. – 7. Chmelík, A.: Na okraj recenzie o Encyklopédii jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 8. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71–73.

Formy a ciele konfrontačného skúmania lexiky viacerých jazykov. – Slavica Slovaca, 28, 1993, s. 221–227.

Aims and Methods of Lexical Confrontation in Various Languages. – In: XI. medzinárodný jazd slavistov. Zborník resumé. Red. J. Doruľa et al. Bratislava, Veda 1993, s. 553.

Redakčná činnosť

Dorotjaková, V. – Fifiková, E. – Filkusová, M. – Masárová, M. – Petrufová, M.: Veľký slovensko-ruský slovník. 3. diel (P – Q). Bratislava, Veda 1986 (hlavná redaktorka).

Jazykovedný časopis, 37, 1986 – 46, 1995 (členka red. rady).

Slavica Slovaca, 21, 1986 – 26, 1991 (členka red. rady pre jazykovednú časť).

Balážová, L. – Dorotjaková, V. – Ďurčo, P. – Fifiková, E. – Filkusová, M. – Haasová, B. – Jarošová, A. – Masárová, M. – Petrufová, M.: Veľký slovensko-ruský slovník. 4. diel (R – Š). Bratislava, Veda 1990. 756 s. (hlavná redaktorka, členka vedeckej redakcie).

Benkovičová, J. – Ďurčo, P. – Jarošová, A. – Masárová, M. – Petrufová, M. – Sakanová, K. – Šebestová, A.: Veľký slovensko-ruský slovník. 5. diel (T – Vú). Bratislava, Veda 1993. 496 s. (hlavná redaktorka, členka vedeckej redakcie).

Balážová, L. – Benkovičová, J. – Ďurčo, P. – Grigorjanová, T. – Jarošová, A. – Masárová, M. – Petrufová, M. – Sakanová, K. – Šebestová, A.: Veľký slovensko-ruský slovník. 6. diel (Vy – Ž). Bratislava, Veda 1995. 695 s. (hlavná redaktorka, členka vedeckej redakcie).

Zostavil Ladislav Dvonč

Jubileum Viktórie Dorotjakovej-Lapárovej

Dňa 9. 3. 1997 sa dožíva svojich sedemdesiatin jeden z nestorov slovenskej modernej dvojjazyčnej lexikografie, kmeňový člen známej bratislavskej lexikografickej školy, dlhoročná pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV – rusistka Viktória Dorotjaková-Lapárová, ktorá svoju odbornú činnosť plne orientovala na otázky teórie a praxe, no najmä na samotnú tvorbu rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov. Je spoluautorkou dvoch monumentálnych lexikografických diel: päťzväzkového *Veľkého rusko-slovenského slovníka* a šesťzväzkového *Veľkého slovensko-ruského slovníka* a množstva menších – stredných, školských i turistických slovníkov, vydávaných našimi (VEDA, SPN) i zahraničnými (Izdateľstvo inostrannych i nacional'nych slovarj, Russkij jazyk) vydavateľstvami.

Aj súpis jej prác za ostatných 10 rokov (pozri prílohu) svedčí o jej plnej koncentrácii na lexikografiu, predovšetkým na dokončenie *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (spoluautorka 3. a 4. zväzku – 1986, 1990, vedecká redaktorka 5. a 6. zväzku – 1993, 1995) a tvorbou aktuálnych a dosiaľ chýbajúcich typov slovníkov (stredný *Rusko-slovenský slovník*, Bratislava – Moskva 1989 a *Rusko-slovenský frazeologický slovník* – v tlači).

Aj v súčasnosti, už ako dôchodkyňa, ostáva verná svojmu bývalému pracovisku JÚLŠ SAV a naďalej s ním úzko spolupracuje ako externistka pri príprave nových lexikografických diel (excerpčná činnosť).

Popri lexikografii sa V. Dorotjaková-Lapárová venovala aj teoretickým otázkam jazykového systému, konkrétne kategórii slovesného rodu. Z tejto oblasti publikovala štúdiu o reflexivách tantum datívneho typu (*Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 37–44).

Pri príležitosti jej jubilea prajeme oslávenkyni v mene širokej lexikografickej obce dobré zdravie, veľa síl a elánu do života.

Ad multos annos!

Dezider Kollár

Súpis prác Viktórie Dorotjakovej-Lapárovej za roky 1986–1995

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Viktórie Dorotjakovej-Lapárovej za roky 1974–1985, ktorý vyšiel v čas. *Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 71–77. K predchádzajúcemu súpisu uvádzame doplnok.

a) Doplnok k bibliografii za roky 1951–1985

1971

Slovar' russkogo jazyka. 1–4. Red. S. G. Barchudarov – A. P. Jevgenevová. Moskva 1957–1961. – In: Slavia 40, 1971, s. 630–633 (rec.; spoluautorka M. Filkusová).

b) Bibliografia za roky 1986–1995

1986

Veľký slovensko-ruský slovník. 3 diel. P – Q. (Paralelný rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Veda 1986. 808 s. (spoluautorky E. Fifiková, M. Filkusová, M. Masárová, M. Petrufová).

Ref.: 1. Ďurčo, P.: Vyšiel III. zväzok Veľkého slovensko-ruského slovníka. – Ruštinár, 22 (35), 1987, č. 1, s. 28–29. – 2. Michalus, Š.: Tretí zväzok Veľkého slovensko-ruského slovníka. – Večerník, 17, 4, 1987, s. 3. – 3. Benkovičová J.: Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 99–101. – 4. Ďurčo, P.: Nad tretím zväzkom Veľkého slovensko-ruského slovníka. – Československá rusistika, 33, 1988, s. 81–82.

1987

Z problematiky reflektív tantum datívneho typu. – Slavica Slovaca, 22, 1987, s. 37–44, rus. res. s. 44. Dvadsiaty ročník časopisu Russkaja reč. [Russkaja reč, 20, 1986.] – In: Kultúra slova, 21, 1987, s. 310–313 (ref.).

1989

Rusko-slovenský slovník. (Paralelný rus. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Moskva, vydavateľstvo Russkij jazyk 1989. 752 s. (spoluautori D. Kollár, E. Kučerová, M. O. Malíková, M. Masárová, E. Sekaninová).

1990

Veľký slovensko-ruský slovník. 4. diel. R – Š. Red. M. O. Malíková et al. 1. vyd. Bratislava, Veda 1990. 760 s. (spoluautori L. Balážová, P. Ďurčo, E. Fifiková, M. Filkusová, B. Haasová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová).

Ref.: 1. Kollár, D.: Zas o krok bližšie k cieľu. – Kultúra slova, 26, 1992, s. 125–128. – 2. Švagrovský, Š.: Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 218–219.

Redakčná činnosť

Veľký slovensko-ruský slovník. (Paralelný rus. názov.) 5. diel. T – Vú. Autori: J. Benkovičová, P. Ďurčo, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, K. Sakanová, A. Šebestová. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 496 s. (členka vedeckej redakcie).

Veľký slovensko-ruský slovník. (Paralelný rus. názov.) 6. diel. Vy – Ž. Autori: L. Balážová, J. Benkovičová, P. Ďurčo, T. Grigorjanová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová, A. Šebestová. 1. vyd. Bratislava, Veda 1995. 704 s. (členka redakcie).

Zostavil Ladislav Dvonč

Štefan Lipták šesťdesiatročný*

23. januára 1997 sa PhDr. Štefan Lipták, CSc., dožil svojich šesťdesiatin. Keď mu pri tejto príležitosti vyslovujeme svoje blahoželanania a želania dobrého zdravia pri ďalšej tvorivej práci a inej životnej činorodosti, pristavujeme sa predovšetkým pri jeho doterajšom diele, ktoré vo výskumnej oblasti súvisí najmä s dialektológiou, s výskumom slovenských nárečí, ku ktorým sa zaraďuje aj skúmanie terénnych názvov, oblasť onomastických výskumov.

Štefan Lipták je predovšetkým dialektológ, ktorý za svojimi nárečiami trpezlivo, neúnavne, s vôľovým aj citovým zaujatím odchádza/prichádza aj do tých „najokrajovejších“ dedín. Tak vznikali, navrstvoval sa jeho významný vklad nielen do tvorby *Atlasu slovenského jazyka* a *Slovníka slovenských nárečí*, ale aj do náležité podložených a doložených vlastných spracovaní, výkladov a interpretácií jazykových a jazykovedných problémov.

Osobitne významné a prínosné sú jeho výskumy východných hraničných oblastí a pomedzí slovenského jazyka. Je potešujúce, že svoje bohaté dialektologické skúsenosti môže Š. Lipták dobre uplatniť pri vedení široko založeného výskumu jazyka, ľudovej kultúry a dejín osídlenia Slovákov v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny.

Pri terajšom jubileu treba osobitne oceniť mnohostrannú osobnú angažovanosť Š. Liptáka pri výkone dôležitých vedeckoorganizačných funkcií v rozličných jazykovedných inštitúciách. Osobitnú zmienku si zaslúži obetavo vykonávaná funkcia vedeckého tajomníka Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, člena organizačného štábu XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave i výkon funkcie tajomníka Jazykového odboru Matice slovenskej.

Hoci Štefan Lipták usilovne pracuje na predbežnej syntéze výskumu lexiky zemplínskych a užských nárečí, zostáva naďalej v centre ďalších, nových, prebiehajúcich výskumov v dobre spolupracujúcich skupinách. Celkom iste myslí aj na svojich ružomerských študentov i na perspektívy rozvoja nášho spoločného slavistického pracoviska. Všade je Š. Lipták spoľahlivý kolega, partner, spolupracovník. A tak aj za spoluzainteresovaných kolegov mu pri tomto jubilejnom pristavení sa želáme, aby mu vydržal čerstvý krok a neopúšťala ľahká myseľ.

Ján Doruľa

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Zv. 1, 2.

Vedúci redakčného kolektívu PhDr. Ján Botík, CSc.,

PhDr. Peter Slavkovský, CSc.

Bratislava, Veda 1995. 932 s., z toho 56 s. farebných príloh.

Ústavu etnológie SAV sa v spolupráci s vydavateľstvom Veda podaril v roku 1995 pri príležitosti 130. výročia založenia Matice slovenskej majstrovský ťah, korunovaný vydaním reprezentatívnej dvojzväzkovej publikácie ELKS.

Odborníci, ale predovšetkým široká verejnosť má odtiaľ v rukách dielo encyklopedického charakteru, ktoré vo forme syntézy sprístupňuje v celoslovenskom meradle „najdôležitejšie poznatky slovenskej etnografie a folkloristiky i príbuzných spoločenskovedných disciplín o ľudovej kultúre Slovenska“ (s. 5).

---

* Bibliografia jazykovedných prác Štefana Liptáka za roky 1962 – 1995 je uverejnená v Slovenskej reči, 62, 1997, č. 1, s. 47–56.

142-členný autorský kolektív sa usiloval pod vedením J. Botíka (1986–1988), ktorý je autorom projektu, a P. Slavkovského (1989–1993), ktorý doviedol úlohu do konečnej podoby, zachovať v diele požiadavku komplexnosti, odrážajúcej v sebe momentálny stav poznania národopisnej vedy o živej a neustále sa meniacej ľudovej kultúre. Pri projekte encyklopédie sa uplatnil systémový prístup, na základe ktorého sa vypracoval heslár rozdelený do 5 tematických lexikálnych oblastí s 30 lexikálnymi skupinami (0. *Teória a dejiny národopisnej vedy*. 1. *Materiálna kultúra*. 2. *Spoločenská kultúra*. 3. *Obradová kultúra*. 4. *Umelecká kultúra*). Autori sa v diele snažili sprístupniť vedecké informácie o rozmanitosti ľudovej kultúry v jej vývinových podobách, o teórii a metodológii, o histórii a osobnostiach národopisného bádania, o inštitúciách, periodikách, edíciách, pričom mali na zreteli teritoriálno-etnický princíp.

Heslá v encyklopédii sú usporiadané abecedne, ale bohatý a veľmi precízny odkazový aparát umožňuje sledovaný jav alebo reáliu zaradiť do širších kultúrnych súvislostí. Názornú hodnotu publikácie zvyšujú čiernobiely fotografie a ilustračný materiál, zalomené priamo v texte.

Obsahovú nasýtenosť výkladového textu dopĺňa i abecedný register na konci 2. časti. (Kvôli praktickejšej manipulácii s knihami mohol byť vložený až za farebnými prílohami 2. zväzku). V ňom sú zaradené tie reálie, ktoré nemajú samostatné heslo, ale tvoria súčasť širšie zostaveného hesla, prípadne viacerých hesiel.

V každom zväzku je za výkladovou časťou encyklopédie zaradený heslár s uvedením autora či spoluautorov jednotlivých hesiel a séria farebných obrázkových tabúl, prepájajúcich sa s heslami odkazovým systémom v texte. Konečnej úprave publikácie by sa dala vyčítať nedôslednosť pri jednotnom zakomponovaní listov farebných príloh a heslárov v oboch dieloch.

Vráťme sa však ešte k skutočne reprezentatívnejmu výberu hesiel. Keďže v úvode publikácie sa podrobnejšie neuvádzajú spôsoby výstavby hesla, použitie grafických možností členenia textu ani druhy výkladu, čitateľ sa musí spoliehať na vlastnú zainteresovanosť v tej-ktorej problematike (v mnohých prípadoch je čitateľom úplný laik, očakávajúci v medziach možností plnohodnotnú vedeckú informáciu!).

Za istý nedostatok práce považujeme jazykovú písomnú podobu jednotlivých hesiel, čo značne znižuje informačnú hodnotu textu. V celej encyklopédii je koncepcia výkladu značne rozkolísaná a nejednotná. Za heslovým slovom (vysádzaným polotučným petitom) nasleduje v rôznom poradí výklad (vysádzaný normálnym petitom) 1. opisom s odkazovým systémom, 2. rozšíreným opisom (v zátvorkách), 3. priradením synonymného výrazu v spisovnom jazyku, 4. priradením heteronyma (heteronymického radu), čiže krajového synonyma vo funkcii ľudového termínu, 5. priradením odborného termínu. Všetky druhy výkladu sú vysádzané už spomínaným petitom (len mená inštitúcií, orgánov, publikácií, atď. sa uvádzajú kurzívou). V kombinácii rôznych druhov výkladu nastáva textová i grafická neprehľadnosť a čiastočná nezrozumiteľnosť, najmä pri rozsiahlejších heslách. Používanie interpunkčných znamienok vo výklade, napr. pomlčky, (), [], nie je v publikácii, dokonca ani v hesle, jednotné.

Napr. vo výkladoch „(agroetnografia)” v hesle **agrárna etnografia**, „(survival)” – h. **prežitok**, „(pôdoj)” – h. **dojenie**, „(lichva, statok)” – h. **dobytok**, „(beťah, bodaj spala, diabol, Dávidov tanec, fras...)” – h. **epilepsia** absentuje grafické rozlišovanie výkladového textu, a tak sa rôzne výklady dostávajú, odhliadnuc od obsahu, do jedného štruktúrneho útvaru. Odborný termín sa žiadalo označiť štylistickým kvalifikátorom podobným spôsobom, ako sa uvádzajú cudzojazyčné ekvivalenty, napr. „(lat. parochus)” – h. **farár**, či „(lat. *Hordeum L.*)” – h. **jačmeň**, čo však v uvedených príkladoch tiež nie je ideálne riešenie (v 1. prípade rovnaký kvalifikátor označuje cudzojazyčný ekvivalent, v 2. prípade medzinárodný botanický terminus technicus). Publikácii chýba používanie vhodných kvalifikátorov všeobecne.

V heteronymických radoch, ktoré tvoria zložku výkladu opisom, alebo sú samostatným výkladom priradením, vzniká často výkladový hybrid v uvádzaní a) synonymných spisovných slov, b) nárečových lexém používaných nedôsledne v štandardizovanej podobe, t. j. pospisovnenej podobe (ak nemajú spisovný ekvivalent), c) nárečových slov v ich hláskových variantoch, napr. „(staja, konic, chliv)” – h. **maštal**, „zvara, sciranka, čir, papcún, brejka, žufka, zočúrka, syrová polievka, srvátková polievka” – h. **mliečne jedlo**, „flanel, flaní” – h. **textil**, „brokát... ľud. nazývaný zlatohlav, strom, ornát...” – h. **textil**, „(čulnok,

čunok, šelnok)“ – h. **člnok**, „(vešeľníci, zástolníci)“ – h. **svadobní hostia**. (Porov. Ripka, I.: *O problematike tzv. spoluhesiel v celonárodných nárečových slovníkoch*. In: *Studia linguistica Polono-Slovaca*, 4, 1994, s. 93–94; *Slovník slovenských nárečí. I*. Bratislava, Veda 1994, s. 18–36). Nárečové lexémy a ich varianty sa mali v texte jednoznačne odlišiť od spisovného ekvivalentu (odporúčali by sme ich zapisovať kurzívou a hláskové varianty neuvádzať). Oceňujeme, že autori sa vytváraním takýchto radov snažili predstaviť rozmanitosť a bohatstvo ľudovej kultúry i národného jazyka.

Spríevodný text k ilustračnému materiálu sa mal uvádzať jednotným spôsobom, najvhodnejšie v spisovnom jazyku a nárečové lexémy v spoločnej štandardizovanej podobe, nie ako napr. v h. **potak**: „Debničkový potak – súkadlo. Trenčianske Mitice. Potak – špuľar s bičikom. Slovenská Kajňa. Potak – špulier. Horehronie.“ Zemepisná lokalizácia v komentárovom texte upozorňuje na typovú rôznorodosť reálií, nárečová podoba heteronyma je na tomto mieste v encyklopédii nepodstatná. (Ak sa už autori rozhodli narábať s takýmito lexémami, vhodnejšie by bolo použiť uvádzacie slová tzv., ľudovo nazývané...). Lexikálne jednotky napr. z remeselníckej terminológie v h. **píla** sa v spríevodnom texte k ilustrácii nemuseli písať v úvodzovkách. Stačilo ich označiť vo výkladovom texte (kvalifikátorom).

Škoda, že kvalitná informativnosť textu sa naruša drobnými chybami. Nemuseli vzniknúť chyby pri písaní cudzojazyčných slov, napr. „kremplen“ – h. **krampfa** (správne *krempeľn*). Väčšia pozornosť sa mohla venovať uvádzaniu medzinárodného botanického a zoologického názvoslovnia, napr. v h. „**hrach** siaty (*Pisum sativum* L.)“ chýba označenie kvalifikátorom lat. Celé mená (častejšie len zaužívané skratky mien) autorov zatriedenia do rodov a druhov sa píše v zátvorkách alebo bez nich, napr. v h. **jablko** – „(lat. *Malus* Miller)“, h. **pohánka** – „(lat. *Fagopyrum* L.)“, h. **pes** – „[*Canis lupus f. familiaris* (L.),...]“, h. **lámka** – „,...(lísty chrenu – *Armoracia rusticana* G. M. et Sch.,...)“. Kvôli racionalizácii textu sa mohlo toto autorské označenie vynechať. Označenia z latinskej botanickej alebo zoologickej nomenklatúry by bolo vhodné zjednotiť do základnej rodovej (jednoslovnej) podoby, napr. h. **lasica** – „(lat. *Mustela* L.)“, h. **lámka** – „,...kôry duba (*Quercus* L.)...“ alebo do druhej (dvojslovnej) podoby, napr. „**Pan** siaty (lat. *Linum usitatissimum* L.)“, h. **lámka** – „,...kúpali v odvare z kosodreviny (*Pinus mugo* Turra)...“, „,...popřhlili přřřavou (*Urtica dioica* L.)...“, (porov. Ripka, I.: *Viacslovné spojenia a ich lexikografické spracovanie*. Jazykovedné štúdie. Dialektológia. 21, 1987, s. 7–20). Autori sa mohli v tomto type výkladu jednoznačne inšpirovať známymi lexikografickými prácami (napr. *Slovník slovenského jazyka*, *Slovenské botanické názvoslovie*, všeobecné encyklopédie Slovenska, atď.).

Uvedené kritické pripomienky sa týkajú predovšetkým formálneho lexikografického spracovania encyklopédie, s ktorým doteraz etnológovia nemajú bohaté skúsenosti. Cieľom výčítiek nebolo zmenšovať význam recenzovaného diela, pretože množstvo dôsledne skoncipovaných hesiel nás o význame ELKS na poli odbornej literatúry presvedčilo. Avšak aj na pozadí drobností, ktoré sa dali odstrániť, sa odvažujeme nabádať na spoluprácu, pozitívne sa odrážajúcu vo veľkých dielach podobného charakteru.

Katarína Ealleková

BORYŚ, W. – POPOWSKA-TABORSKA, H.: Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. Tom I (A–Ć).

Warszawa, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Slawistyki PAN
1994. 272 s.

V r. 1994 vyšiel prvý zväzok *Etymologicznego słownika kašubšczyzny* (ESK), ktorého autormi sú známi poľskí slavisti W. B o r y ś (Krakov) a H. P o p o w s k a - T a b o r s k a (Varšava). Do štádia praktickej realizácie sa takto dostáva výskumný projekt, ktorý bol vo svojej pôvodnej verzii predstavený odbornej slavistickej verejnosti na medzinárodnom sympóziu o problémoch slovanskej historickej lexikológie a etymológii v r. 1977 v Lipsku (porov. Popowska-Taborska, H.: Die Bedeutung peripherer Sprachgebiete für die etymologische Forschung (im Zusammenhang mit dem Projekt der Erarbeitung der „Kaschubischen Etymologien“). Zeitschrift für Slawistik, 24, 1979, s. 100–104).

Dôležitosť výskumu kašubskej lexiky pre slovanskú etymológiu a špecifiká ESK sú predmetom prvej kapitoly úvodu (s. 7–9): H. Popowska-Taborska v nej charakterizuje kašubskú oblasť z lingvogeografického hľadiska ako „severozápadnú perifériu poľštiny, východnú perifériu germanizovaných slovanských území, severozápadnú perifériu severného slovanského areálu (Słowiańszczyzna północna), ako aj severozápadnú perifériu celého slovanského územia. Je to teda špecifický prípad, v ktorom pojem jazykovej periférie obsahuje veľa aspektov súvisiacich s jednotlivými etapami vývinu celého slovanského areálu (Słowiańszczyzna)” (s. 7). Vďaka svojmu periférnemu geografickému postaveniu si kašubské dialekty – napriek kontaktom so susednými poľskými a nemeckými dialektami i dlhodobému pôsobeniu spisovnej poľštiny – zachovali mnohé špecifiká. ESK je zamýšľaný ako „prvý nárečový etymologický slovník” (s. 8), diferenčný vo vzťahu k spisovnej poľštine: bude obsahovať špecifickú kašubskú lexiku, ako aj lexiku nachádzajúcu paralely v starej poľštine a v poľských dialektoch (z tohto hľadiska bude ESK akýmsi doplnkom k etymologickým slovníkom poľštiny od A. Brücknera a F. Slawského). – H. Popowska-Taborska je taktiež autorkou nasledujúcich kapitol úvodu, ktoré prinášajú syntetický prehľad doterajšieho vedeckého záujmu o kašubskú lexiku (s. 9–15; hodnotu prehľadu znásobuje detailná bibliografia etymologických príspevkov), zoznam prameňov, ktoré poslúžili ako základ pre excerpciu kašubského lexikálneho materiálu tvoriaceho heslár ESK (s. 15–25), náčrt vnútorného členenia kašubského areálu z lingvogeografického hľadiska (s. 25–27), ako aj informácie o výstavbe hesiel v ESK (s. 27–29). Na túto kapitolu organicky nadväzuje výklad o metódach etymologickej analýzy aplikovaných pri príprave ESK, ktorého autorom je W. Boryś (s. 29–34). Úvodnú časť uzatvára zoznam použitej literatúry.

Slovníková časť 1. zväzku ESK obsahuje vyše 500 hesiel (v súlade s praxou prevažujúcou v súčasnej slovanskej etymológii a v heslách analyzujú samostatné lexémy, neuvádzajú sa tu príslušné slovotvorné hniezda – porov. s. 29). Hoci zväzok obsahuje iba heslové výrazy začínajúce sa písmenami A, B, C a Ć, aj na ich základe môže čitateľ získať konkrétnu predstavu o diferencovanosti kašubskej lexiky z hľadiska jej proveniencie.

Vzhľadom na geografickú blízkosť nemeckých nárečí neprekvapuje početná skupina prevzatí z nemčiny. Pre výskum poľsko-nemeckých jazykových kontaktov sú zaujímavé najmä prevzatia, ktoré nie sú doložené z iných oblastí poľského jazykového územia, napr. *bédovac* (z dolnonem. *bēiden* ‚bieten‘), *bēne*, *bēnnen* ‚vnútri, v dome‘ (zo stredodolnonem. *bin*, *binnen*), *bil'ădk* ‚priehradka na boku skrine‘ (z dolnonem. *bil'ăd* s kašubským deminutívnym sufixom *-k*), *brējda* ‚polica v búde pri mori‘ (z dolnonem. *brēder* ‚Bretter‘) a i. Pozornosť si zasluhujú aj sémantické zmeny pri preberaní nemeckých výrazov (porov. napr. *akoderovac* ‚rozprávať‘ < dolnonem. **akorde* ‚čren ‚uzatvárať zmluvu o odmene za prácu‘), prejavy kalkovania (*bēšet* ‚vezec ‚Bescheid wissen‘; *bi-droga* ako čiastočný kalk nem. dial. *Beiweg*, porov. *bī* ‚bei‘ v pruských dialektoch nemčiny), ale aj spätné prevzatia z nemčiny (*bačol'ėk* < nem. dial. *bacholek* < poľ. *pacholek*; *čups* ‚vrkoč‘ < nem. *Schubs*, *Schups*, *Tschup* < poľ. *czub*, kašub. *čėp*) a i. – V súvislosti s otázkou prevzatí je zaujímavé,

že až do kašubskej oblasti prenikli niektoré výrazy z východoslovanských jazykov (napr. *arastni*, *arastni* 'úrodný'; *baraclo* 'zberba') či slová súvisiace s pastierskymi migráciami v Karpatoch (napr. *bača* 'stará krava'; pomenovanie pastiera tu bolo prenesené na zviera).

Z autochtónnej lexiky sú zvlášť cenné najmä kašubské archaizmy či reliktory, ktorých zachovanie bolo umožnené periférnou geografickou pozíciou tejto oblasti v rámci poľského i slovanského jazykového kontinua. Možno tu uviesť aspoň substantíva *boguš* 'boháč' (z chronologického hľadiska staršie ako poľské antroponymum *Bogusz*, ktoré vzniklo skrátením dvojjenných mien typu *Boguslaw* a i.), *bora* 'silák, atlét' (archaické nomen agentis od praslov. *boriti), *č'ärměslě* 'drevené nosidlá na nosenie vedier na pleciah' (doložené pravdepodobne aj v hydronymii starej lužickej a polabsko-pomorskej oblasti; príbuzné výrazy existujú u východných Slovanov, porov. rus. *koromyslo* a i.), *čec* 'malý chlapec' (k slovin. dial. *čeh* 'chlapec; pastier dobytky'; nie je vylúčená ani súvislosť s etnonymom *Čech*), sloveso *čisec* 'udržiavať oheň jeho zamiešaním' (podľa interpretácie W. Borysa nachádzajúce izoglosné väzby vo východoslovanských jazykoch) a i. – Na druhej strane periférne postavenie kašubských dialektov v rámci poľského jazykového územia vytvorilo predpoklady pre vznik zaujímavých sémantických inovácií, ktoré na ostatnom poľskom území nenastali. Tak napr. substantívum *b'qzmera*, nadväzujúce na staropoľské osobné meno *Będz(i)mir*, má v kašubských nárečiach význam 'flegmatik'; *bartnik* ako pôvodné pomenovania brtníka, včelára nadobudlo v husto zalesnených severopoľských oblastiach s vysoko vyvinutým včelárstvom sekundárny význam 'boháč', neznámy na ostatnom poľskom (ale ani slovanskom) území. Sémanticky divergentný vývin zaznamenali aj niektoré novšie prevzatia: v adjektíve *bazarni* (k orientalizmu *bazar*, 'trhovisko') sa vyvinul význam 'nečestný, podlý, hanebný'; kašubské *cirolik* (porov. poľ. *cyrulik* 'felčiar, barbier' < stredoveké lat. *chirurgicus*) znamená 'figliar' atď. – Nemožno nesúhlasiť s názorom H. Popowskej-Taborskej, že kašubské archaizmy a inovácie poskytujú mnoho cenných impulzov pre porovnávací výskum v širšom slovanskom kontexte (s. 8).

Po príprave diel *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (Wrocław 1964–1978, 15 zv.) a *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (autor B. Sychta; Wrocław 1967–1976, 7 zv.) znamená *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* novú etapu vo výskume kašubských dialektov. Konceptia slovníka i spracovanie jeho prvého zväzku naznačujú, že vzniká hodnotné dielo, ktoré prinesie mnoho nových podnetov pre polonistiku i pre slavistiku vôbec. Sub specie kašubského lexikálneho materiálu bude akiste možné poukázat' i na potenciálne archaické prvky v slovenskej lexike; na tomto mieste chceme uviesť aspoň jeden príklad. Pri interpretácii kašubského *br'eze* (3. sg. praes.) 'svitá, rozvidnieva sa' H. Popowska-Taborska upozorňuje na spojenie *slōńce brēne* 'slnko sa prediera cez oblaky' i na kontext *To są mǎ na deśc, bo to slińce tak brēne* (formy od infinitívov *běrnyc, brēnyc*); autorka cituje aj dolnolužické *shyńco brozi* 'slnko má okolo seba pás (slońce ma otok)', „čo by mohlo svedčiť o zaujímavom kašubsko-lužickom frazeologizme“ (s. 140, s.v. *br'eze*), ako aj štruktúrne i sémanticky blízke kašubské spojenie *ksqżęc brozi* 'mesiac sa často skrýva za oblakmi' (tamže). Analogické spojenia však možno uviesť aj zo slovenských dialektov, porov. *Slnce broďi, azda sa ňejak len viťahá* – Tis. Hámor, Rimavská Sobota; *Slněčko brodzi, ňebarz je vesele* – Dlhá Lúka, Bardejov; *Slnko broďi* – Brezno. Slovník slovenských nárečí. 1. Bratislava 1994, s. 168, s.v. *broďi*, '3. presvitať pomedzi oblaky [o slnku na zamračenej oblohe]'; *Slněčko len tag brďie pomedzi oblaki* – Turany, Martin (tamže, s. 169, s.v. *brďi*, '2. presvitať'): ide tu len o paralelný vývin, alebo sa tu stretávame so starou (dolnolužicko-)kašubsko-slovenskou izoglosou?

Lubor Králik

БОГАТЫРЕВА, Г. Д.: Из истории славянской письменности (Палеографический и лингвистический анализ болгарской рукописи I половины XIII века).

Кишинев, изд. Штиинца 1982. 83 стр.

КОССЕК, Н. В.: Евангелие Кохно (Болгарский памятник XIII в.).

София, изд. БАН 1986. 97 стр. + репродукции.

Редко появляются на протяжении четырех лет сразу две монографии об одном и том же кратком апракосе. Так получилось с анализом *Евангелия Кохно*, попавшего в Одессу в результате военных операций русской армии на Балканах. По своему составу обе монографии отличаются только тем, что монография Коссек содержит и фототипическое воспроизведение корпуса Кохно, чего нет в работе Богатыревой. Теоретическая часть у них полностью совпала: у каждой по 84 страниц среднего формата.

Если сравнивать содержание этих монографий, то, естественно, они должны совпадать в главах, посвященных описанию рукописи, палеографическому анализу, анализу фонетических и грамматических уровней. Коссек уделила внимание и синтаксису (выделив в особую часть отрицание) и лексике (с выделением словообразования).

Факт, что Кохно (палимпсест среднеболгарской редакции) два раза подряд подвергся исследованию, позволяет нам следить за интолкованиями определенных вопросов, связанных с освещением характера и значимости этого кодекса.

Рассматривая палеографические особенности Кохно, Коссек ограничивается основными приметами, в то время как Богатырева дает детальное описание не только писчего материала, его сохранности, но и всех изъянов в этом кодексе. Богатырева обратила внимание и на состав рукописи, на своеобразный месяцеслов (стр. 13).

Из иллюстраций внимание Коссек привлекла только большая заставка, в то время как Богатырева анализирует и малые заставки, инициалы, исчет для их объяснения параллели в Изборнике 1076 г., в Архангельском ев. 1092 г. (стр. 15). Учитывая и иные детали (двойную пагинацию, палимпсестные нотные знаки, учет вариантных графем), можно сказать, что Коссек ограничивается „кратким” описанием, а Богатырева предоставляет „пространное” описание рукописи вплоть до мельчайших подробностей (список сокращенных слов и надстрочных знаков на стр. 41–42). Более значимым следует считать расхождение: „встречается как исключение в греческих словах” (Коссек, стр. 10) против „йотированное κ встречается несколько раз в словах *κςτς, ικςρει, κςже, архικςρει, κςмь*” (Богатырева, стр. 37–38).

Анализируя фонетические данные, Богатырева упускает из виду то, что за отдельными графемами можно усматривать не только живую речь переписчика, но и влияние орфографической нормы антиграфа (освещение судьбы редуцированных звуков, звука, обозначаемого графемой „ять”, стр. 47–48, 58). Затруднительным следует считать и попытку установить меру случайности в нестандартных начертаниях с юсами (стр. 62). Более точно надо было определять написания, в которых „воочию” представлена ассимиляция по глухости, и случаи, в которых такой зримости нет, так как после ассимиляции явно произошла и контракция (стр. 64).

Неточные формулировки встречаются и в работе Коссек, в части, отведенной фонетике. На уровне звука вряд ли можно сослаться на „соображения каллиграфии” (стр. 16). Если б в самом деле смешение графем для ультракратких представляло целенаправленный замысел писца/писцов, то и так в таком замысле предпочтительно усматривать орфографическую, а не фонетическую приметку (стр. 16). Сбивчива формулировка о протетическом характере слов *ЯЗЫК* (стр. 24), *о зиянии* (стр. 33).

Страницы, освещающие морфологические приметки, у Богатыревой насыщены на этот раз избыточными данными (обоснование основ у существительных в праславянском, о склонении членных форм прилагательных). Ценным будет осторожно сформулированный тезис о восхождении морфологических признаков Кохно „по всей вероятности к первым славянским переводам славянских братьев” (стр. 79). Коссек дает стандартное описание отклонений Кохно от парадигматических образцов существительных и, в отличие от Богатыревой, переходит к синтаксическим приметам, увлекшись отрицанием. Отрицание в Кохно освещается на 14 страницах, оставшиеся синтаксические особенности – на шести. Некоторые из них обосновываются тем, что „писавший уже не слышал флексии *-a*” (стр. 43). Речь идет о словосочетании *ŵ ериж*. По всей вероятности перед нами не синтаксический, а фонетический феномен, связанный с известным смешением юсов и их деназализацией.

Технология описания лексических вариантов Кохно определяется у Коссек выборкой тех мест, где исследуемый кодекс явно отличается от сопоставляемых вариантов. Жаль, что Коссек не познакомилась с фундаментальными работами К. Горалека, с его представительным лексическим материалом из апракосов и четвероевангелий, чтобы убедиться в том, что и Кохно будет отражать очень пеструю картину конвергенций и дивергенций, сводящую на нет всякую попытку представить отличительные черты лексики только и только Кохно.

Досадны в монографии Коссек и типографические ошибки: V. Gagić : V. Yagić (стр. 74–75, сноски), двойная оплошность в написании греч. формы туантроопу (стр. 73) и др. Есть и неприятность иного характера. Коссек не знает работы Богатыревой – коллеги по работе – хотя монография последней появилась на четыре года раньше монографии Коссек.

В общем кодексу Кохно повезло, о нем напечатаны две монографии, его корпус стал доступен всем исследователям.

Павел Шима

Pavel Jozef Šafarik (k 200-letiju so dňa roždenija).

Red. L. N. Smirnov. Moskva 1995. 130 s.

Zborník referátov venovaný 200-ročníci narodenia P. J. Šafárika (Moskva 1995) prezentuje materiály seminára okrúhloho stola v Inštitúte slavistiky a balkanistiky Ruskej akadémie vied v Moskve o P. J. Šafárikovi a o počiatkoch rozvoja slavistiky. Treba pripomenúť, že uvedenou problematikou sa zaoberala aj medzinárodná vedecká konferencia o P. J. Šafárikovi, ktorá prebiehala na pôde Filozofickej fakulty v Prešove v roku 1995 (pozri *Medzinárodná vedecká konferencia o P. J. Šafárikovi*. Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 193–196). P. J. Šafárik popri J. Dobrovskom, F. Palackom, B. Kopitarovi, F. Miklošičovi, I. V. Jagičovi a iných patrí k zakladateľom slavistického výskumu v slovanskom i svetovom meradle. Zborník referátov odкрýva najnovšie vedecké poznatky o P. J. Šafárikovi a o jeho prínose v oblasti jazykovedy, literatúry, histórie, etnografie a folkloristiky v slovanskom kontexte. Práce jednotlivých autorov možno tematicky

rozčleniť do troch tematických okruhov: príspevky venované P. J. Šafárikovi ako jazykovedcovi, folkloristovi a národopiscovi, na príspevky, ktoré sa venujú vzťahu P. J. Šafárika k južným Slovanom a Bielorusom, a na príspevky teoretického charakteru, ktoré interpretujú rozvoj myšlienkových prúdov slovanskej vzájomnosti a dejiny Slovanov na religióznom pozadí v kontexte Slavia Latina a Slavia Orthodoxa.

P. J. Šafárik už v 19. storočí na základe vedeckých výsledkov poukázal na prínos Slovanov v období rozvoja európskeho kultúrneho a civilizačného procesu, ako vo vstupnom slove i vo svojom príspevku poznamenal L. N. Smirnov. Práve P. J. Šafárikovi a J. Kollárovi patrí prvenstvo pri rozpracovaní koncepcie etnického pôvodu, duchovnej a kultúrnej samobytnosti jednotlivých slovanských národov. Otázka slovanskej jednotnosti a spolupatričnosti bola v 19. storočí často pertraktovanou témou. Rozvoj jazyka, literatúry, kultúry a dejín Slovanov tvoril oporný pilier pri formovaní slovanskej vzájomnosti. V tomto kontexte zhodnotil L. N. Smirnov osobnosť a prácu P. J. Šafárika a poukázal na jeho vklad pri formovaní slovanskej jazykovedy. Podčiarkol, že P. J. Šafárik ako prvý porozumel potrebe vedeckého bádania v oblasti komparatívnej jazykovedy. Jej základné východiská aplikoval na dialektologickom materiáli; P. J. Šafárik sa tak ako prvý pokúsil na vedeckom základe interpretovať jazykové rozdielnosti a integračné prvky u jednotlivých národov slovanského sveta. Preto tvoria výsledky práce P. J. Šafárika aj dnes pramenný fond súčasnej komparatívnej jazykovedy.

N. V. Švedovová sa vo svojom príspevku zamerala na dejiny slovenskej literatúry. Vo svojej štúdií o sonete a o baladickéj jánošíkovskej tradícii v literárnej tvorbe 19. storočia poukázala na spätosť P. J. Šafárika s klasickou literárnou formou B. Tablica a J. Palkoviča. Vo svojom príspevku uvažuje, či práve tvorba J. Palkovičova (*Múza zo slovenských hôr*) sa nestala inšpiračným zdrojom pre P. J. Šafárika pri vydávaní *Tatranskej múzy s lýrou slovenskou*. P. J. Šafárik, ako uvádza N. V. Švedovová, vo svojich poetických pokusoch chcel podčiarknuť na jednej strane tatranskosť a tým slovenskosť múzy, a na druhej strane poukázať na jej slovenskosť. Prostredníctvom sonetu, poetických obrazov a metafory sa P. J. Šafárikovi podarilo prisúdiť slovenskej literárnej tvorbe špecifické miesto v slovanskom i európskom literárnom kontexte. P. J. Šafárik sa svojou literárnou aktivitou včlenil do literárneho prúdu, v ktorom hlavnú zložku tvorila téma národnej a kultúrnej emancipácie. N. V. Švedovová upozornila, že pri výskume dejín slovanskej literatúry sa často zabúda na fakt, že P. J. Šafárik ako prvý v slovenskej literárnej tvorbe využil poetický útvar – sonet, ktorým sa v období romantizmu snažil prelomiť tradičnú baladickú formu a jánošíkovskú tematiku. Formu sonetu na Slovensku rozvíjali J. Kollár, S. H. Vajanský, neskoršie P. O. Hviezdoslav, J. Jesenský a v mladšom období I. Krasko. Za zakladateľa tradície sonetu v slovenskej literatúre sa zvyčajne považuje J. Kollár práve vďaka cyklu *Slávy dcéra*, ktorý je venovaný Míne, Fredericke W. Smidtovej. P. J. Šafárik svojimi sonetmi o Míne tak zostal v úzadí. N. V. Švedovová poukázala na to, že v sonetoch P. J. Šafárika sa stretne aj s Mínou. Na rozdiel od Kollárovej Míny P. J. Šafárik svojej Míne nedal reálnu podobu. Šafárikova fiktívna Mína predstavuje čistú devu z lona prírody. Sonety v Šafárikovej Tatranskej múze s lýrou slovenskou nezobrazujú iba mučivé podoby lásky, ale predovšetkým hovoria o harmónii v klasicistickom duchu.

K jánošíkovskej tematike sa viažu viaceré cykly. P. J. Šafárik v nich rozvíja pastorálny motív založený na romantickej sujetovej výstavbe (boj, väzenie a poprava hlavného hrdinu – zbojníka). Tematika slobodného človeka (*Posledná noc, Oldřich a Božena*) je postavená na prirodzených zákonitostiach života (vzťah muža a ženy), na sociálnej spravodlivosti, na zápase za národnú slobodu a dôstojné miesto v spoločnosti (národná svojbytnosť). N. V. Švedovová na základe uvádzaných zistení zdôraznila, že P. J. Šafárik sa vo vývine slovenskej literárnej tradície zaradil k zakladateľom poetickej formy sonetu a stal sa aj prvolezcom autorskej (umelej) formy baladického zobrazovania jánošíkovskej tematiky.

Úlohu P. J. Šafárika v kontexte slovenskej folkloristiky vyzdvihla V. V. Ušacevová. P. J. Šafárik spolu s J. Kollárom a J. Blahoslavom vydali *Fisně světské lidu slovenského v Uhrách* (1823–1827). Prezentácia slovenského folklóru a národnej tradície odráža život spoločnosti a momenty rozvoja národného spoločenstva. P. J. Šafárik sa venoval folklóru aj v širšom meradle. Dospel k záveru, ktorý platí aj v súčasnosti: národ je tvorcom a ochrancom národných, ľudových a kultúrnych hodnôt, nielen ich pasívnym receptorom. Folklór

národa predstavuje objekt vedeckého bádania, lebo práve tak vzniká možnosť skúmať jeho minulosť. Výsledky bádania Šafárik prezentoval v *Slovanskom národopise* a v *Fromluvení k Slovanům*. V. V. Usačevová poukázala na to, že zbieranie a interpretácia folklórnych materiálov v Šafárikových prácach je založená na zásadách kultúrneho a národného vývoja. („U Slováků vlastnímu dialektu odnikud jinud, leč z národních písní se nenaučíš.“) Možno povedať, že folkloristika v slovenskom i slovanskom kontexte dostala svoju teoretickú rovinu práve vďaka prácam P. J. Šafárika. V. V. Usačevová vidí prínos Šafárikových folkloristických prác práve v širokom záujme o skúmanie slovanskej mytológie, paleografie, archeológie a národnej kultúry.

O vzťahu P. J. Šafárika k južným Slovanom sa zamýšľa V. P. Gudkov v období existencie dvoch teórií o pôvode slovanských jazykov. V tom čase, ako zdôraznil autor príspevku, už A. Ch. Vostokov odmietol teóriu o cirkevno-slovanskom pôvode srbského jazyka. Aj P. J. Šafárik na základe písomných prameňov starosrbskej literatúry načrtnol počiatočnú etapu rozvoja srbského jazyka a jeho vzťah k staroslovenčine a cirkevnej slovančine. P. J. Šafárik zohral tiež významnú úlohu pri rozdelení a interpretácii bulharského jazyka, ktorý rozčlenil na dve nárečia: na cirkevnú bulharčinu a na novobulharský jazyk. Pri vyčleňovaní dialektov v srbskom jazyku postupoval podobne. Rozdelil ich na tri nárečia: srbské, chorvátske a korutánsko-slovinské. P. J. Šafárik dokázal, že srbský jazyk nie je modifikáciou cirkevnej slovančiny, naopak – je starší ako cikevná slovančina používaná pri liturgických a bohoslužobných obradoch. A. P. Gudkov tak zvýraznil P. J. Šafárikove zásluhy pri pozdvihnutí jazyka Srbov a ich etnika.

Južným Slovanom v prácach P. J. Šafárika sa venovala aj I. V. Čurkinová. Poukázala na spoluprácu a tesné spojenie medzi P. J. Šafárikom a B. Kopitarom. Zdôraznila, že v *Dejinách slovanského jazyka a literatúry* všetkých nárečí sa P. J. Šafárik tiež osobitne venoval Slovincom. Za týmto účelom sa P. J. Šafárik skontaktoval s M. Copom, ktorý na Šafárikovu žiadosť periodizoval slovinskú literatúru. Pri skúmaní slovinských dejín jazyka a literatúry v slovanskom kontexte spolupracoval s D. Trstenjakom. Pri charakteristike bieloruského národa o jeho kultúre a tradíciách hovorí príspevok A. K. Kavka. Uvádza, že otázka etnickej samobytnosti Bielorusov v 19. stor. bola sporná. Vyplyvala z toho, že toto územie bolo po treťom delení Poľska pripojené k Ruskej ríši ako jeho dávná súčasť. Bielorusko sa však od centrálnych ruských gubernií odlišuje kultúrne, nábožensky i jazykovo. Preto záujmy vtedajších politikov smerovali k tomu, aby sa v Bielorusku obnovil ruský základ. Otázku Bielorusov a ich jazyka P. J. Šafárik začal riešiť po stretnutí s M. P. Pogodinom, proti čomu sa búril aj I. I. Sreznevskij, podľa ktorého v jazyku Bielorusov nie je nič, čo by sa neopakovalo v nárečiach veľkoruských. V. P. Gudkov skonštatoval, že Šafárikov vklad do dejín slovanských národov by nebol úplný bez vyčlenenia bieloruského národa, citujúc P. J. Šafárika o jazyku ako o dare Božom.

G. G. Ďapko sa vo svojom príspevku zameriava na problematiku slovanskej geografie. Za zakladateľa označuje P. J. Šafárika, ktorý vo svojej práci nad *Slovanským atlasom* využil moderné metódy označovania hraníc dvoch rozdielnych, resp. presahujúcich dialektov v súlade s jazykovými, nie štátnymi hranicami. P. J. Šafárik tak vytvoril kartografický materiál, ktorý aj v súčasnosti tvorí základ pri skúmaní umiestnenia a vyčleňovania slovanských jazykových regiónov. O vzťahoch medzi V. I. Grigorovičom a P. J. Šafárikom a o ich korešpondencii uvažoval L. S. Kiskin. M. Ju. Dostal hovorí o kontaktoch a vplyve ruských slavianofilov na P. J. Šafárika. Výsledkami vedeckých výskumov V. A. Franceva a jeho prínose pri objasňovaní Šafárikovho bádateľského úsilia sa zaoberala L. P. Laptěva. Vyzdvihla prínos ruského učenca pri interpretácii Šafárikových výskumov v oblasti slavistiky v 19. storočí.

Hodnotným teoretickým pohľadom na problematiku Slovanstva z pozície historickej realnosti a ideologického mýtu je štúdia A. V. Lipatova. Autor v úvode podotkol, že každá vláda, každá spoločnosť sa snaží vo svojich dejinách nájsť dôkazy, ktoré sú potrebné pre jej praktické ciele. Podobne to bolo v 19. storočí počas formovania svojbýtnosti slovanských národov. A. V. Lipatov sleduje vplyv kresťanského učenia v dvoch religióznych priestoroch slovanského sveta (Slavia Latina a Slavia Orthodoxa), ktorý viedol k snahám o spájanie etnických skupín a národov do nadnárodných konglomerátov a štátnych útvarov. A. V.

Lipatov zároveň poukazuje na špecifické kultúrne a etnické prejavy Slovanov. Práve 19. storočie bolo obdobím, ktoré našlo platformu pre rozvoj "protokultúrnej" slovanskej jednoty. A. V. Lipatov zdôrazňuje, že Slovanstvo bolo odjakživa súčasťou európskej kultúry a civilizácie. Slovanský kontext (Slavia) si však v tomto čase stanovil za cieľ etnojazykovú a kultúrnu svojbytnosť národov. Vznikli tak dva slovanské makroregióny: Slavia Latina na západe a Slavia Orthodoxa na východe. Práve to bolo dôsledkom vzniku dvoch slovanských ideologických centier: slavianofilského a eurocentrického. Obidve vychádzali z tradície slovanskej jednotnosti, ktorá sa prejavila aj v kronikách Nestora, Kosmasa, Dalimila, v Dlužošovej kronike, v Dukľaninovej kronike s vrcholením u J. Križaniča v obraze renesančného zápasu slovanského latinského sveta. Tento zápas pokračoval v 18. stor. a vyústil v národnooslobodzovacom boji 19. storočia. A. V. Lipatov vo svojom príspevku vyzdvihol Slovanstvo ako celok, ktoré vplývalo na európsku kultúru a dejiny. V závere príspevku poukázal na samourčovací proces slovanských národov v kontexte európskych dejín, ktorý vyčlenil Slovanov ako špecifické národné a kultúrne spoločenstvo.

Pavol Jozef Šafárik vníma Slovanstvo ako celok, ktorý je zložený z množstva národov a národíkov, „reči i podreči“ s väčšími alebo menšími odchýlkami. Zborník venovaný 200-ročnici jeho narodenia poukazuje na to, že verejná i vedecká činnosť P. J. Šafárika je obrazom, odrazom i výsledkom jeho záujmu o slovanský svet.

Peter Žeňuch

BĚLIČOVÁ, H. – UHLÍŘOVÁ, L.: Slovanská věta

PRAHA, Euroslavica 1996. 277 s.

Ako konštatujú autorky v predslove recenzovanej knihy, ide v nej o komplexný opis jednoduchej vety v súčasných slovanských spisovných jazykoch tak zo štruktúrno-syntaktickej stránky vetnej organizácie, ako aj zo stránky sémantickej výstavby a pragmatických aspektov vety. Kniha Slovanská věta nadväzuje na podobnú monografiu autorov H. Běličovej a J. Sedláčka *Slovanské souvětí*, ktorá vyšla v Prahe v nakladateľstve Academia v roku 1990, ale v skutočnosti ju treba usúvzťažniť aj s celým radom predchádzajúcich syntaktických prác knižnej i časopiseckej produkcie obidvoch autoriek.

Monografia patrí k prácam sémantickej a pragmatickej orientovanej syntaxe, ktorá postihuje podstatné znaky organizácie a fungovania slovanskej vety so súčasným rešpektovaním rozdielov medzi slovanskými jazykmi, vyplývajúcimi zo zamerania konfrontácie na zisťovanie rozdielov prevažne kategoriálnej jazykovej povahy ako výsledku rozdielneho jazykového spracovania či nominatívnej štylizácie jednotlivých obsahových aspektov skutočnosti a jazykových kombinatórnych pravidiel, na základe ktorých sa obe štruktúry vzájomne priradujú.

Podľa autorského spracovania sa kompozícia monografie delí na dve základné časti, a to na vetu a jej štruktúru (s. 13–177), ktorú spracovala H. Běličová, a na aktuálne vetné členenie a slovosled (s. 179–248), ktoré spracovala L. Uhlířová.

V centre pozornosti autorky prvej časti knihy je výstižný opis vzťahov medzi sémantickou vetnou štruktúrou a výrazovými prostriedkami slúžiacimi na ich stváranie v jednotlivých jazykoch a ich skupinách. Autorka v nej sleduje rozdielne motivácie ich stvárania, pričom tak v kapitole venovanej syntaktickej štruktúre (s. 14–44), ako aj v rozsiahlejšej kapitole zaoberajúcej sa sémantickou štruktúrou (s. 45–177) správne vychádza z centrálného postavenia predikátu vo vete, a teda aj v slovanskej vete. Zároveň s tým autorka sústreďuje svoju pozornosť aj na analýzu funkcií participantov a ich distribúciu vo vzťahu k úlohe morfológickej kategórie pádu a, pochopiteľne, aj k úlohe predložiek ako „predĺženej ruky pádov“ pri

stvárňovaní sémantických funkcií participantov, vo vzťahu ku ktorým autorka veľmi precízne vyčleňuje dištingtívne rysy, týkajúce sa účasti participantov na obsahu predikačného príznaku.

Čo sa týka dvojčlenných viet (s. 76–177), ktoré obsahujú pozíciu ľavovalenčného participanta, t. j. subjektu, autorka venuje svoju pozornosť najmä stvárneniu ich pravovalenčných participantov, ktorými sa môže akcentovať tak ich nešpecifikovaná neaktívna účasť na deji, ako aj účasť bližšie špecifikovaná. Ide pri nej o rôzne možnosti stvárnenia tej istej funkcie v tom istom jazyku či v rôznych jazykoch, a to v závislosti na sémantike predikátu a na schopnosti výrazových prostriedkov, ale aj o postihnutie niektorého z aspektov jednej globálnej funkcie toho či onoho participanta. Z celého počtu možných a potenciálnych prípadov autorka H. Běličová analyzuje predovšetkým základné konštrukcie s dvoma a troma participantmi, pričom sa však pohybuje v rámci ich celkovej sémantickej klasifikácie, t. j. v rámci predikátov so vzťahovým a postojovým významom, ale aj s významom vnímania, myslenia, rečovej činnosti a pod. Jednočlenné vety, t. j. vety s tzv. blokovanou pozíciou syntaktického subjektu, analyzuje autorka na pozadí nerozčlenenosti/rozčlenenosti predstavy o deji a stave a o jeho pôvodcovi či nositeľovi. V rámci toho nezabúda ani na syntaktickú kategóriu diatézy a na blokovanie pozície syntaktického subjektu, implikujúceho jeho personický charakter, ba ani na infinitívne vety.

Aj napriek stovkám rôznych definícií vety ako základnej komunikatívnej jednotky a rôznym determináciám predikátu, autorka H. Běličová ako osvedčená a skúsená bádatel'ka vo všetkých jazykových rovinách, osobitne však v syntaktickej rovine, pod sémantickým predikátom rozumie tú zložku logicko-sémantickú štruktúru elementárnej situácie, ktorá túto situáciu reprezentuje buď ako samu osebe (keď nie je členiteľná), alebo odpovedá vzťahu medzi participantmi danej elementárnej situácie s ďalšími členmi zúčastňujúcimi sa na jej vyjadrení. Veď celkovú sémantickú štruktúru vety manifestovanú v podobe vetných členov vytvára typizovaný lexikálno-kategoriálny význam predikátu v kooperácii s významami ostatných komponentov vetnej štruktúry, vetných členov. Kľúčovú úlohu pritom má predikát, pretože jeho lexikálno-kategoriálny význam ovplyvňuje výber ostatných komponentov a ich funkčno-kategoriálne rysy odkazujú na sémantické rysy predikátu v súlade s jeho sémantickou valenciou. Otváranie určitého počtu sémanticky charakterizovaných pozícií participantov nachádza teda svoju realizáciu aj v syntaktickej valencii. Preto vetná štruktúra obsahuje obyčajne nielen komponenty vyplývajúce z valencie predikátu, ale aj komponenty, ktoré svojimi sémantickými znakmi k sémantike predikátu neodkazujú, a teda z jeho valencie nevyplývajú. Rozdiel medzi nimi býva hodnotený ako vzťah medzi obligatónnymi a fakultatívnymi členmi (s ďalšou možnou diferenciáciou obligatónnych členov na záväzne sa realizujúce a potenciálne členy).

Čiže keď hovoríme o tom, že obligatórne a potenciálne vetné komponenty sú implikované sémantikou predikátu, t. j. že predikát otvára pre tieto komponenty pozície, potom musíme odlišovať túto implikáciu od takej implikácie participantov sémantikou predikátu, keď je podiel participanta na deji v sémantike predikátu priamo doň zahrnutý a keď sa samostatne v podobe syntaktického komponentu nerealizuje. Ako správne konštatuje autorka na s. 45, „medzi sémantickou štruktúrou vety spočívajúcou na sémantickú valenciu predikátu a syntaktickou štruktúrou, predstavujúcou manifestáciu sémantickú štruktúru v podobe predikátu a obligatónnych a potenciálnych vetných členov, nemusí byť teda izomorfizmus“. Hoci sa tento neúplný izomorfizmus sémantickú a syntaktickú štruktúru prejavuje vo všetkých slovanských jazykoch, existujú v nich v súčasnosti aj rozdiely. Tieto spočívajú v tendencii k väčšej či menšej explicitnosti ich syntaktických štruktúr, a to v závislosti na tendencii jednotlivých jazykov zabudovať už do sémantiky predikátu prítomnosť prvkov tej či inej triedy participantov podieľajúcich sa na vyjadrení realizácie deja.

Na tomto metodicko-metodologickom podloží opisuje autorka jednočlenné a dvojčlenné vety s predikátmi nerozčlenej a rozčlenej akcie a infinitívne vety. U dvojčlenných viet vychádza pritom zo štruktúr s jednočlenným a dvojčlenným predikátom. Ide jej o predikáty so vzťahovým, posesívnym, východiskovým či pôvodovým, postojovým (s kladným a záporným vzťahom), ľahostajným a neľahostajným, hodnotiacim a celým množstvom ďalších, priamo až detailne segmentovaných významov. Týmto precíznym opisom jedno-, dvoj- a trojvalenčných vetných štruktúr s exaktnou analýzou ich sémantickú a syntaktickú štruktúru

(aj napriek niektorým exemplifikačným a segmentačným „nedotiahnutostiam“) bude recenzovaná monografia iste prospešná pre ďalší rozvoj tak vedecko-teoretickej, ako aj aplikovanej jazykovedy.

Druhú časť publikácie tvorí opis aktuálneho členenia vety a slovosledu vetného jadra (s. 179–249), spracovala ho L. Uhlířová. V celkovej kompozičnej štruktúre knihy potom nasleduje ešte anglické (s. 251–253) a ruské resumé (s. 254–256), bohatý zoznam odbornej literatúry (s. 257–275) a použitých skratiek (s. 276–277).

Aktuálne vetné členenie patrí k jazykovým univerzáliám. Jeho konkrétne výrazové prostriedky, ktorými sa tematicko-rematické funkcie vety realizujú, sú závislé predovšetkým na povahe príslušného jazykového systému a filologického „ja“ hovoriaceho či (podľa autorky tejto časti knihy) produktora reči, ktorý je schopný realizovať svoj komunikačný zámer. Bádateľom v oblasti jazykovednej slavistiky je však známe aj to, že v slovanských jazykoch hlavnými výrazovými prostriedkami aktuálneho členenia vety sú slovosled a intonácia. Vychádzajúc teda zo známosti a novosti informácie podávanej vetou, dvojčlennosti východísk graduálnosti tematicko-rematického členenia, predmetnej témy a kulisy a ich centrálnej a sprievodnej zložky, autorka podáva pragmatickú definíciu výpovede, ktorá presvedčivo vypovedá o spôsobe fungovania vety v komunikácii. Pravda, treba poznamenať, že hoci táto definícia je univerzálna, predsa pripúšťa v niektorých prípadoch rôzny výklad. Táto „neostrosť“ vyplýva najmä z toho, že doterajšie lingvistické poznanie sémantiky a pragmatiky prirodzeného jazyka je vlastne aj napriek svojej exaktnosti menej všestranné, než poznanie jeho gramatiky; zvlášť však z toho, že samotná podstata sémantických a pragmatických princípov je odlišná od princípov gramatických a je aj omnoho menej priamočiaro odrazená výrazovými prostriedkami jazyka.

L. Uhlířová podáva – v nadväznosti na doterajšiu bohatú odbornú literatúru, svoju lingvistickú erudovanosť a znalosť identity a špecifiky slovanských jazykov čo do ich aktuálneho vetného členenia, slovosledu a intonácie – v tejto druhej časti knihy výstižnú analýzu a opis ich pragmatických vlastností. Správne si pritom uvedomuje existujúcu možnosť rôzne široko chápanej členiteľnosti vety na tematickú a rematickú časť, na predmetnú tému a kulisu s jej centrálnymi a sprievodnými zložkami a z nich vyplývajúcimi typmi komunikatívnej perspektívy vety, súvzťažnosti slovosledu a vetného rytmu, súvislosti medzi aktuálnym členením a určenosťou a neurčenosťou, vrátane určitých a neurčitých členov v bulharčine a macedónčine.

Zo stručne uvedených recenzných úvah teda vychodí, že monografická publikácia *Slovanská věta* H. Běličovej a L. Uhlířovej je hodnotným vkladom do celkového počtu odbornej slavistickej literatúry. Uvítajú ju nielen bádatelia v tejto oblasti, ale aj učitelia, aspiranti, doktoranti a študenti slavistiky a slovanských jazykov vysokých škôl.

Michal Mikluš

GRIGORJANOVÁ, T.: Význam slova v kontexte a v konfrontácii (Lexikálnosémantická analýza slovies zrakového vnímania v ruštine a slovenčine).

Bratislava, Veda 1995. 76 s.

Monografia T. Grigorjanovej sa tematicky včleňuje do reťazca prác prispievajúcich k poznávaniu zhôd a rozdielov medzi súčasným slovenským a ruským jazykom. Vieme, že vytvorenie uceleného obrazu o slovnej zásobe dvoch jazykov predpokladá značné množstvo čiastkových konfrontačných výskumov, výsledky ktorých umožnia vysloviť zovšeobecňujúce výroky o pravidelnostiach a tendenciách v medzijazykovej ekvivalencii. Autorka si zvolila slovesá zrakového vnímania, ktoré síce tvoria pomerne malý výsek slovnej zásoby, ale doposiaľ sa nepodrobili osobitnej rusko-slovenskej porovnávacej analýze, pričom ide o výrazy s vysokou textovou frekvenciou. Jej práca je teda dôležitým kameňom do mozaiky sond do rusko-slovenských lexikálnych vzťahov. To, že autorka nesiahla po prácach, v ktorých sa konfrontuje okruh slovies zrakového vnímania v iných jazykoch, má svoje nevýhody aj výhody. Nevýhodou je, že výsledky jej výskumu sa nedajú priamo porovnávať s týmito prácami, pretože vychádza z iného prístupu, z inej metodiky rozboru. Výhoda spočíva v tom, že autorka mohla rozoberať nazhromaždený materiál bez predbežných úsudkov prevzatých z iných analýz, bez poznávacích „predsudkov“, a tak získať poznatky, ktoré jej vyplynuli z vlastnej „čistej“ porovnávacej empirie. Môžeme povedať, že sú to cenné poznatky, a to najmä pre príslušnú dvojjazyčnú lexikografiu, ako aj pre prekladateľskú prax.

V prvej časti monografie sú zhrnuté myšlienky a názory zo súčasnej lexikálnej sémantiky s osobitným dôrazom na vzťah slovo – kontext, čo súvisí s cieľom práce. Vytýčeným cieľom je totiž konfrontačné skúmanie lexikálneho významu pri použití slova, porovnávacia analýza lexikálnych jednotiek v texte. Takto stanovený cieľ je výsostne aktuálny, lebo väčšina doterajších rusko-slovenských lexikálnych konfrontácií sa pohybuje na úrovni paradigmatického porovnávania. Aj z tohto hľadiska je monografia T. Grigorjanovej veľmi cenná. Pravda, je známe, že porovnávacie skúmanie lexikálnych jednotiek zapojených do kontextov sa spája s mnohými úskaliami. Podstatnou otázkou je, ktoré vplyvy kontextu na lexikálny význam majú systémovú povahu. Na riešenie tejto otázky autorka nevymedzila vo svojej monografii primeraný priestor, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo v tom, že vo výsledkoch výskumu chýba poukaz na prítomnosť či neprítomnosť pravidelností kontextových vplyvov na lexikálny význam v porovnávaných jazykoch. Na jednej strane sa čitateľovi ponúkajú zaujímavé závery, ako napr. úsudky typu „Konfrontácia uvedených významov v kontexte v R a S ukázala, že v základných perceptívnych významoch je plná zhoda a pri postupnom rozšírení významovej škály smerom k abstraktnejším kognitívnym významom sa zväčšujú rozdiely medzi skúmanými jazykmi“ (s. 41). Na druhej strane však chýbajú údaje o zhodách a rozdieloch v kontextových podmienkach, v ktorých sa príslušné významy v tom-ktorom jazyku realizujú. Zrejme nebolo autorkiným zámerom analyzovať kontextové podmienky, identifikovať kontextové vzorce, v ktorých sa realizujú príslušné významy, resp. kontextové vzťahy, ktoré ovplyvňujú obmieňanie štruktúry realizovaných významov. Grigorjanovej sémantický rozbor slovies zrakového vnímania však poskytuje dobrú základňu pre takú analýzu.

Východisková klasifikácia skúmaných výrazov sa vzťahuje na spôsoby lexikálneho vyjadrenia procesu zrakového vnímania. Podľa tohto kritéria sa analyzovaný materiál rozčleňuje do troch okruhov: (1) slovesá zrakového vnímania (vrátane predponových slovies), (2) slovesné spojenia so substantívami *о́чи*, *по́гляд*, *зрак* (a príslušné ekvivalenty), (3) nepriame kontextové realizácie zrakového vnímania. Z rozboru slovies zrakového vnímania vyplývajú triedenia významov do skupín s výpočtom významov v ich rámci. Prehľadné triedenie semém s výstižnými opismi môže dobre slúžiť pri zdokonaľovaní lexikografického spracovania týchto slovies. Užitočný je poukaz na osobitosti predponových slovies z tohto okruhu a inšpiratívna je

podkapitolka o expresívnych slovesách zrakového vnímania. Stručným úvodom do problematiky slovných spojení sa do analýzy vťahujú slovesno-menné spojenia typu *blúdiť pohľadom, zrakom, očami*. Doklady sú z umeleckej literatúry. Čitateľ nachádza v materiálovej časti práce bohaté informácie o výskyte sledovaných výrazov v reči, o ich sémantickom potenciáli, o novej usporiadanosti významov v polysémantoch, o synonymných vzťahoch a, prirodzene, o medzijazykovej ekvivalencii. Toto informačné bohatstvo sa dá, pravdaže, využiť na rozličné ciele, dá sa s ním narábať s odlišným zámerom. Vo vzťahu k cieľu, ktorý si autorka vytýčila, toto bohatstvo sa nezužilo v plnej miere. Vzhľadom na zámer práce by sa očakával systematickejší obraz o rusko-slovenskej ekvivalencii. Autorka si však vopred vymedzila kontúry tohto obrazu, keď nešpecifikovala metódu skúmania vo vzťahu k jeho cieľu. Treba však vyzdvihnúť, že každý bádateľ v tejto sfére nachádza v monografii množstvo inšpiratívnych postrehov a hlavne podnetov na rozvíjanie teoretického zobrazenia sledovaného výseku slovnej zásoby v prospech hlbšieho konfrontačného spoznávania príslušných jazykov.

Zaujímavú kapitolu tvoria nepriame kontextové realizácie procesu zrakového vnímania. Ide v podstate o implicitné vyjadrovanie tohto procesu, pričom sa vyskytujú rozličné prostriedky v textoch, na ktoré sa informácie o tomto procese implicitne viažu. Autorka naznačuje možné typy kontextov a zdôrazňuje, že práve pri týchto prípadoch sa zreteľne prejavuje úloha kontextu „pri realizácii konkrétneho lexikálneho významu“ (s. 63). Táto téma nabáda k sledovaniu otázky kontextovej realizácie implicitného významu v širších súvislostiach. Predovšetkým sa tu ukazuje možnosť hľadať spojitosti s analýzami v rámci textovej lingvistiky. Súhra explicitných a implicitných informácií v texte je pomerne dobre objasnená v receptívnej teórii textu. Zatiaľ je však málo porovnávacích prác. Recenzovaná monografia je možným podkladom pre konfrontačnú textovolingvistickú analýzu.

Na záver sa žiada povedať, že rozsahom neveľká knižka T. Grigorjanovej je cenným príspevkom najmä k materiálovému poznaniu rusko-slovenských lexikálnych vzťahov. Inšpiráciu v nej nájdu nielen bádatelia v príslušnej oblasti, ale aj učitelia a študenti ruského jazyka.

Jana Benkovičová

Vedecký zborník Štátneho múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku. 20.

Prešov, Exco 1995. 750 s.

Vo vydavateľstve Exco vyšiel v poradí už 20. jubilejný *Vedecký zborník Štátneho múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku*, ktorý je širokej čitateľskej a odbornej verejnosti známy ako vedecké periodikum Rusínov-Ukrajincov na Slovensku. Od r. 1965 bolo na jeho stránkach – uvádza riaditeľ múzea Miroslav Sopoliga – publikovaných viac ako 330 vedeckých prác, vrátane monografií, v ktorých sú prezentované najvýraznejšie výsledky výskumu z oblasti histórie, etnografie a folkloristiky, jazykovedy, literárnej vedy a výtvarného umenia.

Mikuláš Mušínska, ktorý stál pri zrode prvých vydaní zborníka, analyzuje jeho predchádzajúce zväzky z hľadiska ich prínosu pre poznanie histórie a kultúry Rusínov-Ukrajincov na Slovensku. Z materiálov publikovaných v zborníku vyzdvihuje najmä diela *Eukvar I. Braďača (1770)*, *Rusínsku gramatiku A. Kocáka (1772)*, *Dejiny karpatských Rusínov M. Lučkaja (1843)*, *Slovník ukrajinského jazyka J. Holovackého (1857)* a ďalšie.

J. Bača vymedzuje etapy vývinu ukrajinskej literatúry v Československu po r. 1945 a podáva jej charakteristiku.

Príspevok M. Mušínsku *Miesto Volodymyra Sičynského v dejinách ukrajinských* je venovaný 100. výročiu narodenia tohto ukrajinského historika, etnografa, umenovedca, architekta a grafika.

K histórii Ladomírskeho monastiera v okrese Svidník sa vo svojom príspevku vracia M. Škurla. M. Ors uvereňuje 5. zväzok Lučkajových Dejín karpatských Rusínov, ktoré zachytávajú udalosti zo Spiša a Zakarpatska od pol. 18. stor. do zač. 19. stor. a týkajú sa spoločensko-ekonomického, politického, kultúrneho a najmä cirkevného života.

Etnografickú a folkloristickú časť zborníka otvára príspevok M. Sopoligu *Staroslovanské tradície v ľudovom dome Rusínov-Ukrajincov východného Slovenska*. A. Chudík o v á opisuje ľudový odev z okolia Svidníka. J. Varc h o l uvereňuje 34 hier, ktoré boli súčasťou pohrebných zvykov v Sninskej oblasti a v súčasnosti sú už historickým reliktom duchovnej kultúry Ukrajincov východného Slovenska. V príspevku *Národné metódy profylaxie a liečenia detských chorôb* N. Varc h o l o v á uvádza zápisy liečenia detských chorôb v niektorých lokalitách východného Slovenska.

V zborníku ŠMURK je umiestnených aj 7 príspevkov z jazykovedy.

M. Šte c sa zameral na sociolingvistické aspekty výskumu jazyka Ukrajincov Slovenska. Poukazuje na odlišné podmienky vývinu národného jazyka na východnej Ukrajine a východnom Slovensku v minulom storočí. Osobitnú pozornosť venuje otázkam ukrajinsko-slovenského bilingvizmu.

Výskumu ukrajinských nárečí na východnom Slovensku sú venované príspevky Z. Hanudeľovej o príslovkách času, J. Muličáka o ľudovom pomenovaní pozemkov, A. Kundraťovej o tematickom okruhu farieb a M. Čižmárovej o nominácii názvov rastlín.

J. Kundrať rieši na materiáli Jilemnického Kroniky niektoré problémové otázky prekladu frazeologizmov zo slovenčiny do ukrajiničiny.

M. Dujčák uvereňuje *Mikrotoponymický slovník obcí na východnom Slovensku s rusínsko-ukrajinských obyvateľstvom* (heslá písmen G – H), ktorý začal vydávať už v 19. zväzku zborníka.

Literárnovednú časť zborníka otvára príspevok S. Hostyňáka *Košť Vahylevyča a jeho básnická zbierka Nezdolatelná Ukrajina*. Autor v ňom uvádza základné údaje zo života tohto ukrajinského spisovateľa a publikuje prelať jeho básnickej zbierky. Pripomína, že v poézii K. Vahylevyča sa prelínajú aj obrazy zo Slovenska, ktoré básnik čerpal cestou do Čiech cez Slovensko, ale aj od Slovákov žijúcich v Zakarpatsku, z československej tlače a zo slovenskej literatúry.

S. Hostyňák ďalej uvereňuje memoárovú *Zbierku – denník Alexandra Duchnovyča z r. 1861*. Literárna história zaznamenáva tri memoárové zbierky tohto zakarpatskoukrajinského dejateľa. Autor príspevku publikuje dešifrovaný text rukopisu spomínanej zbierky a jeho faksimile. V memoárových poznámkach sa A. Duchnovyč zamýšľal nad uplynulým obdobím vlastného národa, približuje čitateľovi protirečivé obdobie obrodenia zakarpatskej časti ukrajinského národa, zložitost a špecifickost historických podmienok jej života.

L. Babotová sa vo svojom príspevku vracia k osobe významného ukrajinského dialektológa, folkloristu, etnografa, literárneho vedca a historika Ivana Paňevyča a jeho prínosu pre zakarpatskoukrajinskú literatúru.

P. Guzyová si všima otázky slovanofilstva v dielach zakarpatskoukrajinských spisovateľov 19. stor. A. Kralyckého a I. Sylvaja.

Literárnovednú časť azborníka uzatvára príspevok M. Nevrleho *Mladá múza na pozadí svojej doby*. Západoukrajinskú vlnu moderny rozoberá autor v kontexte celoukrajinskej, slovanskej a európskej modernej poézie.

V referatívnej časti zborníka sa dozvedáme o vedeckovýskumnej práci Štátneho múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry za r. 1987–1993, o výskume ukrajinizistiky na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove, o založení Katedry ukrajinskej kultúry a etnografie na Albertskej univerzite v Kanade. Nájdeme tu aj recenziu knihy O. P o š y v a j l a *Etnografia ukrajinského hrnčiarstva*.

V závere nám prichodí zaželat' pracovníkom Štátneho múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku, aby sa im aj v súčasnej zložitej ekonomickej situácii darilo zabezpečiť vydávanie ďalších zväzkov Vedeckého zborníka a tým prispieť k osvetľovaniu kultúrneho dedičstva našich predkov.

Mária Čižmárová

BILY, I.: Ortsnamenbuch des Mittelbegebietes.

Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte.
38. Berlin, Akademie-Verlag 1996. 512 s.

Významným príspevkom v oblasti sorabistiky, historickej lexikológie a onomastiky sa na sklonku minulého roka stala monografická práca lipskej slavistky I. Bily *Ortsnamenbuch des Mittelbegebietes*. Autorkiným zámerom uplatneným v monografii je diachronická charakteristika geografického, historického a jazykového areálu polabskej oblasti na území dnešnej Nemeckej spolkovej republiky od Mühlbergu po Schönebeck (vyše 1400 živých i zaniknutých lužickosrbských miestnych názvov). Východiskovú kapitolu tvorí zemepisná a historická charakteristika areálu, v ktorej sa uvádzajú základné etapy staršieho migračného obdobia (4.–6. stor.) a historický vývin v pomigračnom období (s ťažiskom na 9.–12. stor., s. 9–12). Osobitnú pozornosť s odkazmi na výskumy M. Batheho, K. Bischhoha, Th. Fringsa, W. Kahleho, O. Keisera, W. Kruga, H. Langnera, A. Lascha, E. Rootha, H. Schönefelda a H. Teucherta venuje autorka jazykovej situácii v tejto oblasti od konca 6. stor. a zmenám od 12.–13. stor.

Druhou kapitolou tejto práce je onomastická analýza najstaršieho pramenného materiálu a charakteristika súčasných názvov. V tejto kapitole ide o komplexnú onomastickú interpretáciu miestnych názvov, pri ktorej I. Bily uplatnila syntetizujúci postup, pozostávajúci z precíznej charakteristiky základných hláskových zmien a formovania fonologickej štruktúry lužickej srbčiny (s. 18–31) a vplyvu nemeckých ojkoným na pôvodnú slovanskú podobu ojkoným (s. 32–43). Jadro onomastickej interpretácie tvorí opis štruktúrnych modelov starolužickosrbských ojkoným v podskupine deapelatívnych ojkoným (s. 45–52), deantroponymických ojkoným (s. 53–57) a ojkoným utvorených od obyvateľských mien (s. 57–59). Táto časť práce obsahuje aj genetickú charakteristiku ojkoným podľa toho, či je názov motivovaný základom slovanského alebo nemeckého pôvodu (s. 60–85).

Tretia kapitola je venovaná vplyvu kolonizačných a migračných vln v 6. a 7. stor. na ojkonymiu sledovaného areálu. Osobitne sa analyzujú staré slovanské miestne názvy, miestne názvy, ktoré vznikli splynutím slovanských a germánskych prvkov a názvy rýdzo germánske (s. 86–102). Najstaršie ojkonymá sa v tejto časti kapitoly posudzujú aj vo vzťahu k hydronymám a aj v postupnom vývinovom procese vo vzťahu k ďalším migračným procesom v 12.–14. stor.

Najrozsiahlejšou kapitolou práce je slovník lužickosrbských ojkoným (s. 107–438). Heslovým slovom živých názvov je ich súčasná podoba, zaniknuté názvy sú označené krížikom. Súčasťou hesla je charakteristika lokality (*osada, mesto, samota* a pod.) s udaním polohy k najbližšiemu administratívnomu centru. Dokladovú časť hesla tvoria reprezentatívne príklady s udaním letopočtu a prameňa, záver hesla tvorí výklad motivácie názvu s uvedením prameňov použitých pri výklade motivácie.

V samostatnej kapitole sa precízne spracúva poznámkový aparát: zoznam skratiek, označenie archívnych prameňov, archívov, atlasových prác, resp. starších máp (s. 438–449), rozsiahly zoznam literatúry (s. 450–476), časopisov a všeobecných skratiek (s. 467–482). Prehľadnou pomôckou je aj abecedný register spracovaných ojkoným (483–496), ich retrográdny zoznam (s. 497–505) a register poukazujúci na vzťah starolužickosrbských (staropolabských) a súčasných podôb ojkoným (typ *Bélava – Böhla*, s. 505–512).

Monografii lipskej slavistky I. Bily *Ortsnamenbuch des Mittelbegebietes. Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte* možno pre jej vyhranení metodologický prístup, precízne spracovanie historického a jazykového pramenného materiálu pripísať atribúty najvyššej kvality. Je to dielo s vysokou poznávacou hodnotou, vzácny prameň ďalšieho štúdia starej slovanskej lexiky, sorabistiky v diachronicko-synchronickom pláne a historickej onomastiky.

Favol Žigo

BELEJ, L: Imja dl'a dytyny v ukrajinskij rodyni. Slovnyk-dovidnyk.

Užhorod, Zakarpatske krajove tovarystvo „Prosvita” 1993. 118 s.

Prínosom do fondu slovanskej onomastickej literatúry sa stalo dielo Lubomíra B e l e j a o ukrajinských rodných menách pod názvom *Imja dl'a dytyny v ukrajinskij rodyni (Meno pre dieťa v ukrajinskej rodine)*. Kniha je určená nielen pre antropomastikov a jazykovedcov, ale aj pre širšiu čitateľskú verejnosť. Ako už vyplýva z jej názvu, poslúži ako vítaná pomôcka pre rodičov, ktorí uvažujú o vhodnom mene pre svoje dieťa. Z daného množstva uvedených rodných mien si môžu meno vybrať a pritom sa aj oboznámiť s jeho pôvodom a významom. Autor pridáva aj informácie spojené s históriou mien a ich vývinom, s rozličnými tradíciami spojenými s pomenovaním, výberom mena a jeho používaním, s populárnymi i dávno zabudnutými a nepoužívanými menami, rôznymi formami a podobami rodných mien.

V kapitole o pohanských menách sa pripomína, že mená vznikali už v indoeurópskych časoch a mnohé z nich sa zachovali v slovanských predkresťanských menách. Nie je však možné úplne zrekonštruovať celý systém pohanských mien, lebo Ukrajinci do príchodu kresťanstva nemali písmo. Najstarším zachovaným slovanským predkresťanským menom je meno antského vodcu *Божа*.

Dôležitá bola motivácia mena. Jeho výber v období pohanstva závisel napr. od okolností pri narodení (napr. podľa ročných období – *Весна, Зима*; dňa v týždni – *Вівторок, П'ятниця*), vlastností, charakteru a znakov dieťaťa (*Мал, Малко, Носач, Мобчан, Несміян*). Veľký vplyv na výber mena mala aj viera v magickú a zaklínaciu funkciu mena (napr. zdravie zaručovalo meno *Здоровко*, múdrosť meno *Розумник*). Kniežatá a vojvodcovia používali zložené mená, ktoré znamenali nejakú pozitívnu charakteristiku (*Мирослав* – ten, čo spasí svet, *Святобор* – veľikán v boji).

Deti dostávali mená pri obrade strihania vlasov, kedy ich prijímali za dospelých členov spoločnosti. Z predkresťanských mien sa do súčasnosti zachovala len malá časť. Sú to zväčša mená kniežat, ktorých cirkev vyhlásila za svätých (*Володимир, Борис, Ярослав, Ігор*). Ostatné postupne vytlačali kresťanské mená.

Viaceré kresťanské mená majú biblický pôvod. Sú to starozákonné mená, mená apoštolov (*Адам, Єва, Павло*). Napr. z rybára Šimona sa stal Peter (*Петро*), čo znamená skala, na ktorej chcel Ježiš symbolicky postaviť cirkev, a mená svätých, ktoré sú utvorené podľa ideálov kresťanstva. Iné kresťanské mená majú významy ako „blahoslavený”, „kazateľ”, „milosrdný”, aby vyjadrovali charakter ideálneho kresťana. Časté sú doslovné preklady z gréčtiny (*Дістив– Біпа*).

Prví kresťania používali starožidovský kalendár. V prvom tisícročí n. l. sa vytváral kresťanský kalendár, ktorý sa dopĺňal menami významných osobností ukrajinskej histórie kanonizovaných cirkvou. Každý deň v roku bol zasvätený jednému alebo viacerým svätým. Dieťa obyčajne dostávalo meno toho svätého, v deň ktorého sa narodilo, a ten svätý sa stal jeho patrónom.

Rozdelenie cirkvi na katolícku a pravoslávnu spôsobilo osobitosti, ktoré sú charakteristické pre katolícku a pravoslávnu kalendár. Východní Slovania prijímali kresťanstvo len z Byzancie spolu s východným obradom, čo spôsobilo, že používajú iba byzantské tvary mien. U nás má napríklad meno *Klement* aj starší variant *Kliment*, ale Ukrajinci majú len tvar *Климент*. Byzantské meno *Dimitier* má v Ukrajine tvar *Дмитро* a u nás sa používa novogrécky tvar *Demeter* alebo ruský variant *Dimitrij*, ktorý sme prevzali z ruštiny. Novogrécky tvar mena *Lukás* sa vyskytuje u nás aj u Ukrajincov (*Лукаш*), ale nemá rovnaký pôvod. Medzi ďalšie variantné mená patria napríklad *Томáš – Хома, Štefan – Степан, Стефан, Barbora, Barbara – Варвара* a iné.

Pravoslávny kalendár obsahuje viac mien z obdobia pohanstva. Boli to prevažne mená významných osobností, zväčša kniežat, ktoré cirkev vyhlásila za svätých. Niektoré ukrajinské mená sa na Slovenku vôbec nevyskytujú (*Макар, Зіновія, Ія*). Mnohé z nich sa však postupne začali používať aj u nás, napr. *Arkád – Аркадій, Vasil – Василь, Kalína – Каліна, Larisa – Лариса*.

Kresťanské mená majú na Ukrajine viac ako tisícročnú tradíciu. Príchodom kresťanstva sa antropomastikon na Rusi obohatil o 328 mužských a 43 ženských mien. Základ tvorili starožidovské, grécke a latinské mená. Autor v tejto kapitole venoval pozornosť aj obradom pri krste a ich vývine.

Ďalšia kapitola sa venuje tradíciám a móde. Pri výbere mena sa ľudia v minulosti inšpirovali menami svätých, cirkevným kalendárom, pomenúvali na počesť otca, priateľov, známych, kultúrnych dejateľov alebo podľa existujúcej dobovej módy či tradície. Trvalú tradíciu na Ukrajine má pomenovanie prvého syna menom otca alebo deda, a dcéry menom matky. Populárne sú aj mená slávnych osobností ukrajinskej histórie, mená kyjevských kniežat, kozáckych atamanov, bojovníkov za slobodu a nezávislosť Ukrajiny v 20. storočí, spisovateľov, hudobníkov, maliarov a iných významných osobností hlavne spomedzi inteligencie. Podľa autora to svedčí o hlbokom národnom cítení a historickej pamäti Ukrajincov.

Módnosť mien má veľký vplyv na ich výber. Rodičia často nazývajú svoje deti podľa populárnych hercov, hudobníkov, športovcov, filmových a literárnych hrdinov. Populárne sú aj niektoré pseudonymy ukrajinských kultúrnych dejateľov.

Kniha uvádza dostatočný inventár mien v uvedenom kresťanskom kalendári, v abecednom zozname všetkých slávnych historických i súčasných osobností pod názvom Slávni Ukrajinci a v abecednom zozname vlastných mužských a ženských mien Ukrajincov s vysvetlením ich pôvodu a s uvedením rôznych variantov a hypokoristických podôb.

Iveta Štabjarová

Slavica Quinqueecclesiensia I.

Red. E. Lendvai, L. Hajzer. Pécs 1995. 408 s.

Slovania, ich etnogenéza, mytológia, materiálna a duchovná kultúra, jazyk, literatúra a história boli a sú predmetom záujmu širokého okruhu vedeckých pracovníkov, a to nielen v slovanofónnych krajinách. K rozvoju slavistiky významne prispeli a prispievajú napr. slavisti vo Francúzsku, Nemecku, Anglicku, ale aj v Maďarsku a iných krajinách Európy a Ameriky. K tým mladším pracoviskám patrí katedra slavistiky na Univerzite J. Pannonia v Péči (Päťkostolí) v historickom regióne zadunajskej oblasti Maďarska, ktorá začala vydávať nové periodikum.

V úvode tohto zborníka editori informujú o vedeckých, publikačných a konferenčných aktivitách péčskych slavistov, ktorými chcú prispieť k rozvoju maďarsko-slovanskej spolupráce v oblasti vedy a kultúry. Recenzovaný zborník cielene prezentuje vedecké záujmy maďarských slavistov (spolu 19 príspevkov) a uverejňuje aj štúdie slavistov zo Slovenska (7), Čiech, Poľska, Ruska, Škótska, Talianska a Ukrajiny. Poukážeme aspoň na niektoré z nich.

V časti *Lingvistika. Preklad* sa do centra pozornosti dostáva lexika – skúmaná z rôznych hľadísk a rôznymi výskumnými metódami. Nestor maďarskej rusistiky *F. P a p p* (Budapešť) v úvodnom príspevku *K niektorým otázkam využívania počítačovej techniky pri výskume ruskej a maďarskej lexiky* (s. 11–17) poukazuje na široký zásah, perspektívy a na úskalía pri využívaní počítačovej techniky na poznávanie kvantitatívnej stránky textov a jazykových jednotiek v nich. Efektívnosť týchto bádání dokumentuje číselnými údajmi o frekvencii slov, koreňových morféme a slovných druhov v ruštine, maďarčine a francúzštine, čo dokladá názornými konfrontačnými grafmi. Autor pokladá za perspektívne využívanie počítačovej techniky aj v oblasti jazykovej sémantiky,

Teoreticky orientovaná štúdia *Niekoľko slov o lexike ako predmete lingvistických výskumov* (s. 19–32) z pera M. M i k l u š a (Prešov) vychádza z hierarchickej štruktúry jednotlivých funkcií jazyka, predovšetkým kognitívnej a komunikatívnej. Analyzujúc noetické, metodologické, ale aj pragmatické

problémy lexiky, autor zoznamuje s názormi niektorých slovenských jazykovedcov (J. Dolníka, J. Mistríka, J. Sabola, E. Sekaninovej) na systémové vzťahy v lexikálnej rovine jazyka. Rovnako aj M. V a r c h o l a (Prešov) sa zameriava na charakteristiku lexikálnych jednotiek zo systémového, sociolingvistického a štatistického aspektu (s. 33–43). Polonistka E. S t r y j n i a k o v á - S z t a n k ó n é (Péč) sleduje používanie staropoľskej spojky *csi* v rôznych sémantických a štylistických kontextoch.

Príspevky venované ukrajinčine avizujú renesanciu výskumu tých slovanských jazykov, ktoré ešte pred niekoľkými rokmi boli v úzadí. T. P a ň k o v (Lvov) zoznamuje najmä s extralingvistickými faktormi a kontaktami s inými jazykmi, ktoré ovplyvňovali vývin ukrajinského jazyka (s. 64–71) a konštatuje, že k jeho štylistickému rozvrstveniu prispelo najmä literárne dielo I. Kotl'arevského, T. Ševčenka, L. Ukrajinky, I. Franka a ďalších.

Z príspevku *Alexej Šachmatov a problémy ukrajinskej jazykovedy* (s. 83–97) G. M a c i u k o v e j (Lvov) upozorňujeme na tú časť, v ktorej sa autorka zaoberá rôznymi metodikami výskumu genézy ukrajinského jazyka. Rozoberá koncepciu A. A. Šachmatova (a zrejme sa k nej aj prikláňa) o praslovančine ako spoločnom jazyku pre všetky slovanské pleмена. Pripomína jeho periodizáciu, podľa ktorej sa v 8.–9. stor. vyčleňuje ukrajinčina a od 11. stor. sa ukrajinské dialekty vyvíjajú samostatne. G. Maciuková priznáva, že z lingvistického hľadiska je inšpirujúca metodológia N. Trubeckého, ktorý generuje svoje poznatky z jazykového materiálu (a nie historického), ako aj novšie teórie o autochtónnom vývine východoslovanských jazykov (V. A. Dybo, G. A. Zamiatin a iní). I. K o č a n (Lvov) informuje o rusko-ukrajinských terminologických slovníkoch (s. 189–192) z oblasti geodézie, fyziky a rádiotechniky. I. U d v á r i (Nyíregyháza) sa zaoberá karpatsko-rusínskym písomníctvom (s. 75–82). Na materiáli rusínskeho prekladu cisárskeho dekrétu z r. 1811 o devalvácii meny identifikuje cirkevnoslovanské ako aj maramorské a západokarpatské jazykové prvky.

Rusistika nesporne patrí k najskúmanejším slovanským filológiám. B. T a t á r (Budapešť), autor rozsiahlej knižnej publikácie o ruskej frazeológii (Budapešť, 1992, 370 s.) v príspevku *Frazeologizmy ruského jazyka s archaickým komponentom a problém ekvivalentnosti* (s. 93–99) pokladá prítomnosť archaického gramatického tvaru za kritérium, ktoré predikuje zaradenie frazémy k pasívnej lexike, čo dokladá príkladmi takých idióm ako *без умолку, без просьбу, сбоку припеку*, hoci sú to živé frazeologické jednotky a archaické tvary gen. singuláru, sú podporené príznačnou zvukovou organizáciou, ktorá je charakteristická pre parémie. Pripomeňme, že archaické gramatické prostriedky sú určujúcim špecifickým príznakom frazeologizovanosti jazykových jednotiek. B. Tatár ako kritériá ekvivalentnosti vyzdvihuje: zmysel, vnútornú obraznosť a štylistickú hodnotu, ale napriek tomu prítomnosť archaického komponentu je pre neho dostatočným kritériom pre zaradenie frazémy k bezekvivalentnej lexike. Takýto prístup opomína vnútroštruktúrne vzťahy medzi komponentmi frazémy, ich formálne a sémantické spätie, skutočnosť, že vo frazeme sa chová archaický tvar inak ako v slove alebo vo voľnom slovnom spojení.

E. L e n d v a i (Péč) vyčleňuje na stanovenie sémantickej blízkosti ruských a maďarských frazém (s. 101–109) päť sémantických aspektov: priamy význam, prenesený význam, obraznosť, miera sémantickej zhody medzi priamym a preneseným významom, štylistická hodnota. Zisťuje, že pri preklade k najmenším posunom dochádza v štylistickej hodnote frazém a v ich prenesenom význame.

Tabuizovaná lexika a frazeológia majú istú príchuť exotizmu, lebo sa v nich iný, skrytý, skrývaný a utajovaný svet pomenúva často neštandardnými, neuzuálnymi výrazovými prostriedkami. V rokoch 1992–1993 v Rusku zaznamenávame erupciu vo vydávaní slovníkov „periférnej“ hovorovej ruštiny. Za dva roky ich vyšlo viac ako za predchádzajúcich 70 rokov (Beľanin, rec. zb., s. 117). C. T i s z o c z k y (Péč) sa zaoberá frazeologizáciou a folklorizáciou jazyka väznic a gulagov (s. 111–116), pokúša sa o ich formálnu a významovú klasifikáciu, poukazuje na niektoré aktívne slovtvorné postupy, na tvorenie skratiek a ich lexikalizáciu, homonymizáciu, resp. mnohoznačnosť; porov. ТУЗ¹ – *тюрьма* (väznica) *учит закону*; ТУЗ² – *тюрьма* už je známa; ТУЗ³ – *тюремный узник*; a to popri homonymách туз¹ vo význame ‚eso, túz‘; туз² – ľud. ‚buchnát‘ a ďalšie.

Už spomínaný spoluautor rôznych slovníkov tabuizovanej lexiky V. B e ľ a n i n (Moskva) v príspevku *Malé žánre súčasného mestského folklóru* (s. 117–125) vyčleňuje, charakterizuje a inventarizuje také žánre verbálneho folklóru ako prívetky, posmešné rýmovačky, vyhrážky, pochvaly, nadávky, príslovia a porekadlá, riekanky a úslovia, rôzne priliehavé dialogické výpovede a repliky, povedačky, anekdoty a ich mutácie. Status osobitého žánrového útvaru V. Beľanin pripisuje aj variantom štandardných pozdravov, heslám, blahoželaniam, prípitkom, čiernemu humoru, vtípom a pod. Analýza a príklady svedčia o dôvtipnosti, talente a erudícii neznámych tvorcov aktuálneho mestského folklóru, o pestrości a rôznorodosti postupov uplatňovaných pri vytváraní ironizujúcich, výsmešných, pranierujúcich alebo odobrujúcich živých minitextov.

J. D u n n z katedry slovanských jazykov v Glasgowe sa v širších súvislostiach zaoberá cirkevnoslovanskou lexikou, ktorá v posledných rokoch vstúpila do masmédií (s. 127–136). Príkláňa sa k názoru, že ešte aj v predrevolučnom Rusku vedľa seba fungovali dva jazyky, ruský a cirkevnoslovanský. Nárast v používaní cirkevnoslovančiny autor hodnotí (a nielen on) ako ďalšiu etapu slovanizácie ruského jazyka. Cirkevnoslovanským prvkom v publicistickom jazyku pripisuje funkciu „vesternizácie“ masmediálnych výrazových prostriedkov, čo by bolo treba podložiť hlbšou argumentáciou. Zrejme príliv tejto príznakovej lexiky do novín, rozhlasu i televízie súvisí s mnohými faktormi, ale najmä s prehodnotením negatívneho vzťahu k jazyku religie v minulosti i s uvoľnením prísne vymedzených požiadaviek na obsah, ale aj na výrazový habit a obsahovú náplň informácií, ktoré sprostredkujú masmédiá.

G. M i s k y (Péč) sa zaoberá antonymiou v publicistike.

J. S i p k o (Prešov) skúma etnokultúrne prvky v ruskej publicistike (s. 153–162) a na aktuálnom, zaujímavom excerpčnom materiáli dokumentuje „vesternizáciu“ publicistického štýlu, pestrosť a výstižnosť rôznych trópov, metafor, symbolov s projekciou do mytológie, histórie, literatúry. Skúma využívanie výsmeškov a úsmeškov a iných mnohorakých ironizujúcich a parodizujúcich postupov. A. L a k i o v á (Péč) skúma spôsoby tvorenia neologizmov.

Bohemistika je zastúpená príspevkom L. K l i m e š a (Plzeň), ktorý sa zaoberá českou školskou terminológiou na konci 18. stor. (s. 183–188) a upozorňuje na vtedajšie nevykryštalizované jazykové povedomie, čo sa prejavilo v germanizácii školského slovníka.

Tri príspevky sú venované problematike prekladu. D. T e l l i n g e r (Prešov) hovorí o spôsobe komentovania reálií v preklade (s. 231–240), L. T. Z e c c h i n i o v á (Terst) uvažuje o problémoch výberu ekvivalentnej lexiky (s. 241–242). F. K o l i (Nitra) v štúdií *K niektorým otázkam prekladu v slovenskej medzivojnovej kritike* (s. 243–252) konštatuje, že preklad na Slovensku sa etabluje ako samostatná vedná disciplína, ktorá v krátkom čase dosiahla vysokú teoretickú a metodologickú úroveň. Z hľadiska konštituovania jednotlivých položiek o preklade, najmä dejín a kritiky prekladu, autor vyzdvihuje skutočnosť, že interpretácia kritického materiálu nielenže kompletizuje predstavu o preklade, ale zároveň dynamizuje výskumný zámer a vytvára presahy k susedným disciplinám.

V časti *Literatúra a dejiny kultúry* uvažuje T. F o c h t o v á (Péč) o interakcii folklórnej a literárnej tradície v Ťbohej Líze N. M. Karamzina (s. 255–266) a konštatuje, že orientáciou na estetické hodnoty národných piesňových a baladických foriem autor dosahuje dramatické napätie ostrej poetickej sily. Tradičný námet nešťastnej lásky šľachtica a chudobnej dedinskej dievčiny je zobrazený cez spektrum mravných hodnôt a je naplnený novými farbami a kontrastmi, čo výrazne prispelo aj k čitateľskej atraktivnosti tohto romantického diela.

S. V é g v á r i (Péč) sa zaoberá poetikou noviel 20-tych rokov 20. storočia (s. 267–273). Konštatuje, že existuje mnoho bielych miest v malej próze skúmaného obdobia. Prihovára sa za vypracovanie čistých, nekontraverzných metodík, za dôslednú diferenciaciu klasifikačných kritérií, taxonómii žánrov, uplatňovanie rôznoaspektových výskumných techník a iné. J. V á v r a (Praha) vo svojom polemickom príspevku otvára problematiku žánrovej klasifikácie súčasnej ruskej poézie (s. 275–283), poukazuje na argumenty odporcov takejto klasifikácie, sám sa prikláňa na stranu jej zástancov. Uvažuje o básnickom monológovi ako „novom“ žánrovom útvare, prognózuje proces stierania hraníc medzi žánrami, ale prognózuje aj žánrovú syntézu

a žánrovú montáž, predpokladá vznik nových žánrových foriem a kladie si básnickú otázku, či nie sú už vyčerpané všetky možnosti vzniku nových básnických útvarov.

Pod výstižným názvom *Fieseň zrodená z precitienia sveta* (s. 287–294) V. K o m a r o v (Péč) uverejňuje úryvky zo životnej púte jedného z plejády spievajúcich básnikov J. Vizbora v kontexte sovietskej poetickej a sociospoločenskej reality, ktorej pochopenie a precitienie viedlo k zrodu autorskej piesne. Tajomstvo jej úspechu tkvie v tom, že sa prihovára k ľuďom zrozumiteľnou rečou, spieva o aktuálnych, páľčivých témach, pomenúva veci a javy výstižne, jej výpoveď je úprimná, presvedčivá, jasná. Spievaná poézia sa zásadne líši od oficiálnej i preto, že má široký ohlas. Uvedené a ďalšie charakteristiky nového poeticko-literárneho žánru (azda presnejšie staro-nového, pripomeňme si ukrajinských banduristov, provensálskych trubadúrov) V. Komarov priliehavo a presvedčivo dokumentuje na spievaných veršoch J. I. Vizdora.

Z. M e d v e (Péč) v príspevku *Kultúrna činnosť uniatskej cirkvi v Podkarpatskom regióne* (s. 307–318) sprostredkuje niektoré údaje o pôvode a histórii rusínskeho etnika. Z. Medve patrí k autorom, ktorí Užhorodskú úniu z r. 1646 (pripojenie členov východného, pravoslávneho vierovyznania k rímskokatolíckej cirkvi) hodnotí pozitívne ako čin, ktorý prispel k „europeizácii“ chudobného ľudu tejto oblasti. Ostro odsudzuje spätnú reunizáciu ako akt násilnej likvidácie gréckokatolíckej cirkvi a duchovenstva (Halič 1946, Podkarpatsko 1949). Treba dodať, že po druhej svetovej vojne dochádza aj k ukrajinizácii rusínofónneho obyvateľstva. Možno predpokladať, že všetky tieto vonkajšie zásahy bolestivo zasiahli do konfesionálnej a národnej identity rusínskeho ľudu. Dejiny podkarpatských Rusínov do konca prvej svetovej vojny Z. Medve spája, stotožňuje s dejinami gréckokatolíckej cirkvi, ktorej vzdelávaciu a kultúrnu činnosť sleduje vo svojom príspevku. Pre úplnosť informácie treba dodať, že na Slovensku po roku 1989 si aj Rusíni slobodne volia svoje vierovyznanie a národnosť, od r. 1991 majú status osobitnej národnostnej menšiny a 27. 1. 1995 bol kodifikovaný jazyk Rusínov Slovenska (porov. Slavica Slovaca, 1995, č. 2).

Časť *Metodika, náuka o učebniciach* uvádza štúdia medzinárodne renomovanej metodičky O. D. M i t r o f a n o v o v e j (Moskva) *K problematike komunikatívnej normy a komunikatívnej taktiky vo výučbe cudzích jazykov* (s. 321–328), ktorá zdôvodňuje funkčnú stylistickú diferenciaciu jazykového učiva podľa veku, záujmov a predovšetkým s ohľadom na predpokladanú sféru komunikácie: vedecko-technickú, spoločenskovednú, podnikateľskú, turistickú a iné. Za funkčný prístup hovorí i tá skutočnosť, že výskumy zaznamenávajú najvyššiu chybovosť v štylisticky neadekvátnom vyjadrovaní. A. P a v l á s k o v á (Bratislava) informuje o využívaní alternatívnych foriem výučby ruského jazyka (s. 339–347). Príspevok K. S t r e l k o v e j (Bratislava) sa venuje audírovaniu ako metodickému problému (s. 351–363). V. V é g v á r i o v á (Péč) nadhodila aktuálnu kulturovednú tému *Lingvokrajínovedná kompetencia v podnikateľskej komunikácii* (s. 357–363) a podala konfrontačný pohľad na dištinktivne javy (a ich príčiny) v spôsobe verbálneho a neverbálneho kontaktu Maďara a Rusa v niektorých životných a spoločenských situáciách.

I keď sa slavistika nezaoberá didaktickou problematikou, nemožno opomínať jej závažnosť v pragmatickom kontexte filologického vzdelávania.

Záver zborníka patrí informáciám o publikačných aktivitách maďarských, nemeckých a českých slavistov, L. H a j z e r pripomína životné jubileum prof. L. Klimeša.

Nové periodikum sa zrodilo z iniciatívy a vedeckej erudície pracovníkov katedry slavistiky v Péči. Prihovorilo sa v piatich slovanských jazykoch a svoje poslanstvo adresuje všetkým slavistom. Mnohé príspevky otvárajú neznáme, tabuizované a bolestivé témy; viacerí autori prekračujú hranice štandardizovaných názorov, prehlbujú pohľady na staré problémy. Keďže zborník obsahuje 46 príspevkov, nemohli sme do recenzovaného a anotovaného súboru zahrnúť ani všetky tie texty, ktoré by si pozornosť čitateľa zaslúžili.

Ludmila Eenediková

Medzinárodná vedecká konferencia *O jazyku Biblie a o jej prekladaní do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*

Hlavným usporiadateľom a iniciátorom konferencie, ktorá sa konala v Martine (21.–26. októbra 1996), bol Slavistický kabinet SAV, spoluusporiadateľkou konferencie bola Matica slovenská. Konferencia sa mohla uskutočniť vďaka finančnej pomoci Ministerstva kultúry Slovenskej republiky – Fondu kultúry Pro Slovakia.

Usporiadanie konferencie o prekladaní Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov úzko súvisí s prípravou faksimilného vydania rukopisu prvého prekladu celej Biblie do slovenčiny. Ide o preklad vyhotovený kamaldulskými mníchmi v Červenom kláštore, ktorý sa v literatúre spomína aj pod názvom Kamaldulská Biblia.

Je pravdepodobné, že vydanie tohto prekladu (faksimile a komentáre) bude zaradené do edície Biblia Slavica (vedecký redaktor H. Rothe a F. Scholz vo vydavateľstve Ferdinand Schöningh). V tejto edícii už vyšli významné faksimilné vydania viacerých vzácnych prekladov Biblie (česká Biblia Drážďanská a Kutnohorská, poľská Biblia Leopolitu a Brzeská biblia, ruské vydanie žalmov Trediakovského a iné).

Konferencia *O jazyku Biblie a o jej prekladaní do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, prvá svojho druhu na Slovensku, splnila svoje poslanie. Zameriavala sa najmä na otázku prvého prekladu Biblie do slovenčiny v kontexte jazykovohistorického vývinu slovenčiny. Rokovanie konferencie prebiehalo vo forme rokovanií pri okrúhlym stole. Ako úvodné slová do rozpravy odzneli referáty o jazykovej problematike predbernoľákovských kodifikačných snáh i o súvislostiach prekladov Svätého písma s kultúrnohistorickým životom národa. Aj príspevky zahraničných účastníkov z Poľska, Ruska, Bieloruska sa týkali nielen jazykovej stránky prekladov Biblie, ale aj kultúrno-historického rámca, v ktorom tieto preklady vznikali. V živej rozprave odznelo mnoho podnetných príspevkov. Keďže sa na konferencii zúčastnili aj teológovia (z katolíckej aj evanjelickej strany), venovala sa pozornosť aj náboženskej a teologickej stránke prekladu Písma svätého. Uvažovalo sa, pravdaže, aj o súčasných prekladoch Biblie. Ústrednou témou konferencie však bola problematika prvého prekladu biblie do slovenčiny.

V úvodnom referáte *Jazyková situácia na Slovensku v čase vzniku kamaldulského prekladu Biblie* analyzoval J. Doruľa jazykovú situáciu na Slovensku v predbernoľákovskom období vývinu slovenčiny s osobitným zreteľom na obdobie, v ktorom vznikol prvý slovenský preklad celej Biblie (1740–1760). Za nový prvok vo výkladoch J. Doruľa o kultivovanom jazykovom prejave v predpisovnom období slovenčiny možno pokladať zdôrazňovanie funkčného aspektu pri posudzovaní jazykovej stránky predpisovnej slovenčiny. Uplatňovanie funkčného hľadiska pri analýze jazyka textov predpisovnej slovenčiny a neanachronický prístup k hodnoteniu slovnej zásoby prekladu kamaldulskej Biblie poskytujú možnosti objektívne posúdiť jazyk prekladu biblie i jazykových pamiatok staršej slovenčiny. Jazyk slovenských písomností v predpisovnom období slovenčiny bol, pravda, odlišný od hovoreného jazyka Slovákov v Uhorsku, od reči ľudu, ktorú tiež nachádzame zachytenú v písomnostiach a ktorej kontinuitný vývoj je dokumentovaný aj existenciou nárečí. Jazykovou analýzou možno vymedziť v texte slovenské i vypožičané lexikálne prvky. J. Doruľa ďalej upozornil na názory vzdelancov na jazyk. Napríklad D. Krman a M. Bel pripisovali najväčšiu hodnotu kultivovanému jazyku vzdelancov. Upozornil na postoj osvietenecov k národu a k jazyku („ja, vzdelaný človek, musím pomáhať, kultivovať“). Aj Šafárikov postoj k slovenčine bol podmienený postojom k Slovanstvu, k slovanskému jazyku a jeho podrečiam. Predkodifikačné obdobie slovenčiny treba posudzovať adekvátne k filozofickým názorom doby.

Veľká pozornosť na konferencii sa venovala jazykovej tematike prvého prekladu biblie do slovenčiny. V. Gregor sa v referáte *Latinské exegetické marginálie v Kamaldulskej Biblii* pokúsil priblížiť charakter latinských marginálií, ktoré prekladatelia kamaldulskej Biblie umiestnili na okrajoch prekladu Svätého písma. Analyzoval ich stavbu a spôsob výkladu biblického textu. Poukázal na to, v čom sa tento spôsob odlišuje od dnešného prístupu a v čom je hodnota týchto poznámok aj pre dnešok. E. Krasnovská

v referáte *O jazyku žalmov v Blossiovom preklade a v kamaldulskom preklade Biblie* pomocou rozboru pravopisnej stránky, morfológických javov i lexikálnych prostriedkov, ktoré prekladatelia využili pri preklade žalmov v diele L. Blossia a pri preklade žalmov v Biblii, ukázala, že produkciu príslušníkov kamaldulskej rehole možno pokladať z jazykového hľadiska za normatívnu. Bolo prirodzené, že slovenčiaci normotvorné snahy zaznamenané aj v spise kamaldulov vyústili v kodifikačnom čine A. Bernoláka. P. Žeňuch vo svojom referáte *K otázkam prekladu žalmov v kamaldulskej Biblii a v kalvínskom žaltári z r. 1752* porovnával preklad kalvínskeho žaltára z r. 1752, napísaného v zemplínskom nárečí, s prekladom žalmov v kamaldulskej biblii. Upozornil na to, že ani jeden z doterajších bádateľov neuviedol, že žalmy v kalvínskych tlačiarňach sú prebásnené. Metrike a rýmu sa podriadil aj výber jazykových prostriedkov (kontrahované podoby zámen, skrátené slová a tvary a pod.). V referáte J. Skladanej *O jazyku kamaldulského latinsko-slovenského slovníka* sa podčiarkol význam lexikografickej práce kamaldulskej školy aj z hľadiska kodifikačného úsilia. Referentka upozornila na cudzie lexémy, ktoré sa do slovníka dostali na základe používania cudzojazyčných slovníkov, ale i na južozápadoslovenské nárečové javy, na prvky záhorských nárečí, na stredoslovenské a východoslovenské nárečové javy, ktoré sa do slovníka dostali z jazykového povedomia jeho tvorcov. Celkový charakter jazyka slovníka je však západoslovenský. Referentka zdôraznila, že tvorba slovníka a preklad Biblie predstavujú významný kodifikátorský čin kamaldulskej školy. K problematike prvého slovenského prekladu Svätého písma prispel katolícky teológ doc. V. Judák referátom *Pôsobenie kamaldulov na území Slovenska*. Autor v referáte využil dostupné archívne dokumenty aj zo zahraničných archívov a z cudzojazyčnej literatúry. Obohatil tak novými informáciami doterajšie poznatky o spôsobe života kamaldulskej rehole v pustovníach na území dnešného Slovenska a Maďarska, o národnostnom zložení príslušníkov rehole (najmenej polovica z mníchov boli Slováci, druhá polovica zväčša Maďari, potom Nemci, Slezania a Moravania) o úsilí kamaldulských pustovníkov po separácii v rámci nemecko-rakúskeho národa podľa osobitného statusu (1732), o založení professoria v Červenom kláštore, ktoré tu fungovalo niekoľko desaťročí a pod. K tematickému okruhu prvého prekladu Biblie do slovenčiny významne prispel aj referát historika J. Vožára *Archívy kamaldulskej rehole v Budapešti*, a to nielen novými informáciami o fungovaní kamaldulskej rehole na Slovensku z budapeštianskeho archívu, ale aj cennými upozoreniami na historické súvislosti organizácie života kamaldulskej rehole, upozornil na ich produkciu v domácom jazyku. Vyslovil predpoklad, že podrobný rozbor jazykovej stránky prekladu Svätého písma môže upresniť poznatky o proveniencii a o autorstve prekladu.

Za cenný príspevok do problematiky prekladania žalmov z literárnohistorického aspektu a v európskom kontexte možno pokladať referát E. Frimovej *Žalmy v slovenskej renesančnej a humanistickej poézii*. Referentka podčiarkla skutočnosť, že renesancia a reformácia podnecujú literárny prejav v národných jazykoch. Autorka sa ďalej dotkla aj aktualizovaného využívania žalmov (v latinčine i v prekladoch), s ktorým súviselo parafrázovanie žalmových textov alebo nápevov. Veľa pozornosti venovala aj lexikálnej stránke prekladov slovenských humanistov (J. Silván, V. B. Nedožerský a i.). Katolícky teológ ThLic. J. Ďurica prispel do programu konferencie rozborom žalmov v referáte *Žalmy – modlitbové kompendium Písma*. Podal charakteristiku žalmov ako literárneho druhu. Obohatil pohľad na žalmy z teologicko-náboženského hľadiska. Pri nazeraní na žalmy ako na modlitbu zdôraznil potrebu vnímať ich plnší, skrytý zmysel, upozornil na potrebu ich chápania vo svetle neskoršieho Zjavenia a dôkladného štúdia Biblie.

Blok referátov zahraničných účastníkov konferencie umožnil nachádzať paralely v pohľadoch na historické a súčasné preklady Svätého písma do poľštiny, ruštiny a bieloruštiny. V referáte poľskej účastníčky konferencie D. Bińkowskej *Elementy polszczyzny renesansowej w przekładzie Psalterza Jakuba Wujka (1594)* autorka podala charakteristiku jazyka prekladateľa J. Wujka. Vychádzala pritom z podrobnej analýzy autorových marginálií. Pre renesančné vydania európskych (i poľských) prekladov Biblie do národných jazykov bolo typické uvádzanie vysvetliviek, anotácií autora prekladu v margináliách. Marginálie odhaľujú spôsoby prekladania textov Svätého písma z gréčtiny, latinčiny a hebrejčiny. Kým stredoveké preklady zdôrazňovali prekladanie “od slova do slova” (*verbum de verbo fidelissime reddere*), J. Wujek

sám v úvode k svojmu prekladu zdôraznil, že lepší spôsob prekladu je nie *zawsze słowo słowem wyrażać...*, ale *zwłaszcza na trudniejszych miejscach, własności słów opuściwszy, samej własności i jasności rzeczy służąc i sens jako najlepiej wyrazić* (fideliter, sed non serviliter). Autorka porovnávaním prekladu Floriánskeho žaltára zo 14. stor., Krakovského žaltára z r. 1532 a textov Wujkovho žaltára z r. 1594 poukázala na rozdiely medzi prekladmi *do słowa* a *do sensu*. Tak sa jej potom podarilo ukázať, ako sa J. Wujek zbavuje archaizmov, nahrádza ich synchronnými výrazmi, ako z morfológického hľadiska nahrádza slovesné tvary prídavnými skrátenými deverbatívami substantívami (*gadanie – gadka, upadnienie – upadek*). Vysoká úroveň jazyka zaradila preklad J. Wujka medzi skvosty kultivovaného jazyka obdobia renesancie v Poľsku.

Historickoporovnávací charakter mal referát R. Tuguševovej *О языке рускѣго жѣлтѣра з р. 1753*. Autorka v ňom poukázala na sylabotnický charakter verša a na vplyv metriky verša na výber lexiky, na využívanie krátkych foriem prídavných mien a pod. Jazyk Trediakovského prekladu žaltára z r. 1753 obsahuje veľa cirkevnoslavizmov vo funkcii výnamnej zložky štýlu. Je bohatý na synonymá a metafory. Časté využívanie cirkevnoslovanskej lexiky vyčítal Trediakovskému M. Lomonosov. Referát L. Smirnova *Из истории перевода Библии на русский язык* obsahoval prehľad prekladov Svätého písma do ruštiny a do cirkevnej slovenčiny od najstarších čias. Prvý preklad celej Biblie do ruštiny pochádza z r. 1876. O jazyku tohto prekladu sa ruski jazykovedci vyslovujú, že reprezentuje tzv. *просту мову*. Prekladatelia pri Novom zákone vychádzali z gréckeho textu, pri Starom zákone z hebrejského. Ďalej autor v referáte načrtol úskalia prekladateľskej práce pri prekladaní Svätého písma do ruštiny. Problematike prekladu bol venovaný aj referát A. Jaskovej z Bieloruska *Проблемы современной перекладу Новова Запавета на беларускую мову*. V 15. – 16. storočí sa v Bielorusku používali cirkevnoslovanské preklady Biblie. Prvý preklad celej Biblie do bieloruštiny pochádza z 1. polovice 16. storočia. Do novej bieloruštiny preložili Sväté písmo v rokoch 1906–1913.

Blok referátov o súčasných prekladoch biblie do slovenčiny otvoril príspevok evanjelického kňaza Dr. J. Zemánka *О некоторых проблемах перевода Старей завету до словенчине*. Autor sa v ňom venoval najmä problematike ekumenického prekladu Biblie do slovenčiny. Pri analýze metód prekladania venoval referent pozornosť metóde dynamickej ekvivalencie, ktorá umožňuje hebrejský text predlohy preložiť do živej slovenčiny. Zastarané slová sa v takomto preklade nahrádzajú súčasnými výrazmi. Špecifický je spôsob uvádzania mien osôb, pri ktorých sa ekumenický preklad pridáva hebrejskej predlohy. Podoby *Hospod, Hospodin, Gospod* sú pozostatkami misie Konštantína a Metoda. V ekumenickom preklade Svätého písma sa používa slovo Hospodin v duchu cyrilometodskej tradície. Gréckokatolícky kňaz doc. J. Pavlovič v referáte *О некоторых проблемах перевода текста Новей завета до словенчине* sa kriticky pristavil pri problematike moderného biblického prekladu. Doteraz nemáme preklad, v ktorom by sa uvádzali ustálené podoby mien biblických osobností a miestnych mien, v ktorom by sa ustálilo písanie veľkých písmen, ktorý by bol skutočne živý a moderný a na vysokej štylistickej úrovni. Kritické pripomienky k súčasnému prekladu Svätého písma uplatnil autor v dvoch tematických okruhoch s uvedením návrhov na ich riešenie (*kalich/čaša, Andrej/Ondrej, Fascha/Veľká noc, vrch/hora* a pod.).

Problematike biblickej frazeológie sa venovala E. Krošláková v referáte *Фразеологизмы в словенских переводах Библических текстов*. Autorka porovnávala preklady frazém z vydání Svätého písma z rokov 1913–1926 a z roku 1955 z 1. a z 2. knihy Mojžišovej. Hoci v prekladoch nepoužila východiskový text originálu, frazémy porovnávala na základe vnútornej frazémovej ekvivalencie. Pri aplikovaní takejto komparácie autorka zistila diferencie a odchýlky. Preklady frazém porovnávala v rámci sémantických polí. Analýza výskumu vybraných frazém ukázala, že aj jazykový habitus frazém ako špecifickej oblasti jazyka podliehal dynamickým zmenám. Problematika biblickej frazeológie by si zaslúžila osobitnú pozornosť a komplexné spracovanie, ako na to upozornila autorka.

Prekladom Svätého písma do slovenčiny v 19. a v 20. storočí sa venoval J. Debnár v referáte *История перевода и издания первей святойжеетскей Святей писма*. Referent venoval pozornosť jazyku prekladov, motivácii práce na preklade, okolnostiam, pri ktorých preklad vznikal. Pozornosť si zasluhujú

informácie z archívnych záznamov, ktoré sa autorovi podarilo objaviť najmä v archíve Spolku sv. Vojtecha z Trnavy a z Matice slovenskej.

Posledný deň konferencie patrilo problematike literárnych druhov v Biblii a semiotickej stránke textov biblie.

Semiotický bol zameraný referát J. Sabola *Z problematiky znakovosti biblického textu*. Semiotický prístup je vhodným prostriedkom na vyjadrenie často až mystického charakteru textu, ktorý však nestráca svoj ľudský rozmer. J. Sabol sa v referáte zaoberal problematikou štruktúry znakovosti biblických textov a dokázal, že aj v systéme tejto znakovosti sa dá nájsť poukaz na teologické zdôvodnenie existencie Boha. Referát I. Vašku *Biblickým jazykom básnikov* vychádzal z tézy, že prazdrojom prevažnej časti literatúry je Biblia. Od Cyrila a Metoda sa biblickými textami inšpirovali osobnosti slovenskej literatúry ako napr. J. Hollý, K. Kuzmány, A. Sládkovič, M. Rúfus, V. Turčány. Štylistickej problematike prekladu Biblie sa venovala Z. Vašková v referáte *Žena v štýle biblickej reči*. Osobitnú pozornosť autorka referátu venovala osloveniam ženy v texte Svätého písma (Nového zákona). Oslovenia sa realizujú pri dialógu. Popri štylistických analýzach autorka predložila aj výskum extralingvistických prvkov (etika, morálka a pod.).

V bohatej diskusii k prerokúvaným okruhom problematiky vystúpili viacerí účastníci konferencie. J. Chovan-Rohák sa napríklad dotkol otázky adresáta starších slovenských prekladov Biblie. Palkovičov bernolákovský preklad bol určený kňazom, pre nich neboli nevyhnutné poznámky (v Palkovičovom preklade chýbajú), lebo poznali správnu interpretáciu biblických textov. Ďalej upozornil na syntaktický aspekt biblickej gnómickej a jeho štylistické využitie (prípady nepravej hypotaxe, keď sa vedľajšia veta podrad'ovacieho súvetia uvádza pseudoúčelovou spojkou *aty*). K úskaliam prekladov z pôvodných jazykov sa vo svojom diskusnom príspevku vyjadril A. Semes. Zdôraznil potrebu prekladať texty skutočnými ekvivalentmi domáceho jazyka (teda podľa zmyslu), nie doslovne. Š. Lipták poukázal na prítomnosť biblických frazeologizmov v nárečiach. Do nárečí sa dostali z ústnej interpretácie Svätého písma v dávnej minulosti a zachovali sa v nich až doteraz, aj vďaka ústnej tradícii. V staršom období slovenčiny sa zase do prekladov Biblie dostávali prvky zo živého jazyka aj vďaka živému jazykovému povedomiu prekladateľov. Viaceré diskusné príspevky sa dotkli aj referátov zahraničných účastníkov konferencie. Významne prispeli do diskusie zúčastnení teológovia, ktorí upozornili na teologický význam prekladov Svätého písma.

Vďaka pracovníkom Matice slovenskej v Martine si účastníci konferencie mohli prezrieť výstavu *Biblia na Slovensku*. Záujem účastníkov vzbudila aj exkurzia do Pamätníka národnej kultúry Matice slovenskej a do Archívu literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine. Exkurzia mala potom pokračovanie v Červenom kláštore, kde vznikol prvý slovenský preklad celej biblie. Účastníci konferencie sa v rámci exkurzie mohli oboznámiť aj s Lyceálnou knižnicou v Kežmarku. Spomenuté exkurzie boli vhodným doplnením vedeckého programu konferencie, ktorej Matica slovenská utvorila dôstojný rámec v kultúrnej príťažlivom prostredí.

Elena Krasnovská

18. medzinárodný seminár albánskeho jazyka, literatúry a kultúry v Tirane

V dňoch 19. augusta – 1. septembra 1996 sa v Tirane uskutočnil 18. medzinárodný seminár albánskeho jazyka, literatúry a kultúry. Hoci išlo v poradí už o osemnásť podujatie tohto druhu, albánska metropola bola miestom jeho konania iba po druhý raz. V 70. a 80. rokoch sa semináre organizovali v Prištine, hlavnom meste juhoslovanskej autonómnej oblasti Kosovo (v podmienkach izolacionistického komunistického Albánska by príprava podobných podujatí sotva bola bývala možná): Univerzita v Prištine usporiadala v r. 1974–1990 16 letných albanologických seminárov; ich organizáciu v nasledujúcom období znemožnili udalosti v Kosove. Na druhej strane zmena politického systému v Albánskej republike v r. 1991–1992 a postupná stabilizácia situácie v krajine vytvorili podmienky pre organizáciu albanologických seminárov priamo v Albánsku. V auguste 1995 sa v Tirane uskutočnil letný seminár, ktorý spoločne pripravili Ústav jazykovedy a literárnej vedy Albánskej akadémie vied i Filologická fakulta Univerzity v Prištine (kontinuita s prištinskou tradíciou našla formálne vyjadrenie v označení tiranského seminára ako v poradí sedemnásteho); obidve inštitúcie zorganizovali aj 18. medzinárodný seminár albánskeho jazyka, literatúry a kultúry v r. 1996.

Na seminári sa zúčastnili zástupcovia takmer 15 krajín (Bulharsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Izrael, bývalá Juhoslávia, Nemecko, Poľsko, Rusko, Slovensko, Taliansko, USA, Veľká Británia), medzi ktorými boli predstavitelia tradičných albanologických a balkanologických centier, ale aj reprezentanti vedeckých pracovísk, kde sa albanológii ako relatívne „exotickej“ disciplíne iba začína venovať zaslúžená pozornosť. Najpočetnejšiu skupinu účastníkov tvorili albánski bádatelia z Kosova, Macedónie a Čiernej Hory: vďaka ich účasti na vedeckom programe seminára sa toto podujatie stalo zároveň dôležitou udalosťou celoalbánskeho kultúrneho i vedeckého života bez ohľadu na politické hranice (o význame seminára svedčí aj skutočnosť, že na jeho organizáciu vyčlenila vláda Albánskej republiky zvláštny fond; o priebehu podujatia pravidelne informovali všetky domáce masmédiá).

Program seminára obsahoval okrem jazykových cvičení aj prednášky a bloky kratších referátov (prednášaných paralelne v jazykovednej a v literárnovednej sekcii) na rôzne témy: spektrum analyzovaných problémov tu siahalo od synchronnej i diachronnej lingvistiky cez literárnu vedu a etnografiu až po demografiu a aktuálne otázky politického vývoja. Vyvrcholením podujatia boli dve konferencie, usporiadané na jeho záver – konferencia venovaná literárnemu dielu františkána Gjergja Fishtu (1871–1940), ktoré oficiálna marxistická literárna história ignorovala, a paralelne prebiehajúca konferencia o postavení albánčiny v balkánskom jazykovom kontexte. Vedeckú časť seminára vhodne dopĺňal aj zaujímavý kultúrny a spoločenský program vrátane exkurzií do Durrësu a do južného Albánska (antická Apollónia, Vlora, Gjirokastra).

Seminár sa uskutočnil na vysokej vedeckej i spoločenskej úrovni: zvlášť chceme vyzdvihnúť pokojnú, priateľskú atmosféru, v akej prebiehali vedecké rokovania, ako aj nepredstieranú pohostinnosť a ochotu organizátorov. Za možnosť stráviť v Tirane dva podnetné týždne vyslovujeme našim hosťom úprimné poďakovanie.

Lubor Králik

10. letný kurz sorabistiky v Budyšine

Vdňoch 15. 7. – 2. 8. 1996 sa konal v Budyšine 10. letný kurz srbského jazyka a kultúry. O účasť na letnom sorabistickom seminári prejavilo v tomto roku záujem 46 nemeckých a zahraničných slavistov, historikov, prekladateľov, kultúrnych pracovníkov z 18 krajín, ktorí získali jazykové základy lužickej srbčiny, alebo sa v nej zdokonaľovali. Kurzisti si budovali svoje lingvistické, historické, kultúrno-spoločenské poznanie o pôvodnom dnešom najmenšom slovanskom národe, obývajúcim spoločne s Nemcami jedno teritórium už viac ako tisíc rokov. Slovensko zastupovali na kurze 3 frekventantky.

Srbský inštitút v Budyšine ako organizátor 10. letnej školy sorabistiky pozval na spoluprácu vlastných vedeckých pracovníkov, odborníkov z Inštitútu pre sorabistiku na Univerzite v Lipsku, ako i ďalších bádateľov, ktorí vo svojich prednáškach podali obraz o súčasnom stave sorabistických výskumov.

Účastníci navštevovali denne počas troch týždňov ranné lektorské cvičenia zamerané na praktickú konverzáciu v hornolužickej srbčine a na štúdium tohto jazyka. Náročnejší frekventanti mali možnosť konverzovať už o konkrétnych lingvistických problémoch v kurzoch pre pokročilých. Organizátori im ponúkli i fakultatívne populudňajšie kurzy dolnolužickej srbčiny, čítania autentickéj srbskej literatúry, ako aj seminár k otázkam komparatívnej lingvistiky.

Po štvrtej hodine konverzácie prebiehali odborné prednášky, v ktorých vedeckí pracovníci prezentovali najnovšie výsledky práce v oblasti sorabistiky. Témy prednášok boli rozdelené do 3 cyklov.

Prvý, lingvistický cyklus otvoril D. Šořta prednáškou o sorabistických výskumoch v hornolužickom (saskom) a dolnolužickom (braniborskom) kraji a na pôde Srbského inštitútu. Ďalšie príspevky sa zameriavali na vyčlenenie a porovnávanie dvoch samostatných jazykov – hornolužickej a dolnolužickej srbčiny (H. Šewc), na ich vzájomné lexikálne ovplyvňovanie v spisovnom jazyku (A. Geskojcová), na úlohu nemčiny a iných slovanských jazykov pri preberaní lexiky do hornosrbského spisovného jazyka (H. Jenč).

Do druhého okruhu patrili literárnovedné prednášky, napr. o srbskej literatúre v nemeckom jazyku a o jej inojazyčných prekladoch (M. Völke), o postavení menšinovej srbskej literatúry v kontexte literárnej tvorby Nemecka (Chr. Pinieková), o odraze socialistického realizmu a kultúrnej politiky 50.—60. rokov v srbskej literatúre (E. Pjeh), o najnovšej prozaickej tvorbe jubilujúceho Jurja Brězana (L. Hajnecová).

Do tretieho rámcu boli začlenené témy z oblasti histórie, kulturológie a sociológie. Veľkú pozornosť vyvolala prednáška I. Kellerovej o živote súčasných srbských rodín, ktorého vývoj ovplyvňuje konfesijná príslušnosť, narastajúci počet zmiešaných nemecko-srbských manželstiev, mediálny svet a vplyv týchto faktorov na využívanie nemčiny v komunikácii a zároveň neperspektívnosť srbského jazyka v praxi. Ani uvedomelo pestovaná dvojjazyčnosť v srbských rodinách nemôže odvrátiť narastajúci jazykový trend vyvíjajúci sa v prospech nemčiny. Tieto konštatácie potvrdil i M. Wařda, ktorý sa zaoberal komplikovanou históriou kresťanstva medzi lužickými Srbmi, jeho duchovnou podstatou a cirkevnou inštitucionalizáciou, odrážajúcou sa v uchovávaní alebo postupnom zanikávaní materinského jazyka. Ďalšie odborné prednášky sa dotýkali otázok národných menšín v Nemecku (L. Ela), histórie srbských inštitúcií a spolkov (S. Musiat); ďalej sa hovorilo o mladosrbskom romantickom hnutí, ktoré vyvrcholilo založením Domoviny, národnej organizácie lužických Srbov na začiatku 20. storočia (P. Kunze) a o problémoch srbského školstva v r. 1945–1949 (P. Šurman). Tento cyklus bol obohatený referátom s diapozitívami o tvorbe srbského maliara a ilustrátora Fryca Latku (M. Měrcinová).

Prednášky majú byť publikované v zborníku z 10. ročníka letnej školy sorabistiky.

Okrem prednášok a lektorských cvičení mohli účastníci letnej školy spoznávať nielen srbčinu v školských laviciach a prednáškovej aule, ale i život lužických Srbov priamo prostredníctvom doplnkového programu. Do bohatej ponuky sa dostali výborne zorganizované podujatia, napr. stretnutie so srbskými spisovateľmi spestrené autorským čítaním v Smolerjovej knižnici, večer zaujímavých dokumentárnych filmov s riaditeľom filmového štúdia SORABIA Tonim Brukom, prednáška o srbskej „novej hudbe“ s textárom J. Měřskom, posedenie a zábava s mužským zborom *Delany*, obohatené typickými katolíckymi svadobnými jedlami, či

nádherný otvárací koncert v rámci Lužického hudobného leta. Do rámca letného seminára patrili i dve celodenné exkurzie po hornolužických a dolnolužických dedinkách i spoznávanie historických zaujímavostí starého Budyšina.

Mediálna podpora sa denne starala o publicitu sorabistického seminára medzi domácimi obyvateľmi a v nemalej miere prispela k uvedomenému zachovávaniu kultúrnych hodnôt lužických Srbov.

Katarína Ealleková

Zo správy o činnosti Slavistického kabinetu SAV za rok 1996

V r. 1966 pracovalo v Slavistickom kabinete SAV (SK SAV) 7 kmeňových pracovníkov, ktorí pracovali na týchto výskumných úlohách:

Príprava vedeckého vydania rukopisu prvého prekladu celej Biblie do slovenčiny (kamaldulskej Biblie). V roku 1996 sa dokončilo prepisovanie rukopisu kamaldulskej Biblie do počítača. Súčasťou plnenia tejto úlohy bola medzinárodná vedecká konferencia *O jazyku Biblie a o jej prekladaní do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, ktorá sa uskutočnila 21. – 26. októbra 1996 v Martine. Popri pripravených referátoch odznali na nej v rámci rozpravy mnohé ďalšie príspevky domácich aj zahraničných účastníkov (z Ruska, Bieloruska, Poľska) – jazykovedcov, literárnych vedcov, historikov a teológov katolíckej aj evanjelickej orientácie. Spoluorganizátorkou konferencie bola Matica slovenská (MS), ktorá poskytla priestory na rokovanie a zaslúžila sa o celkový dôstojný rámec priebehu rokovaní (slávnostné otvorenie v Národnej dvorane MS a recepcia za účasti najvyšších predstaviteľov MS, prehliadka výstavy *Biblia na Slovensku* s odborným sprievodom a výkladom, prehliadka *Archívu literatúry a umenia MS* so špeciálne pripravenou výstavkou vzácných rukopisov a tlačí a s odborným výkladom, prehliadka expozícií *Slovenského národného literárneho múzea*, celodenná exkurzia do Červeného kláštora a do Kežmarku).

Na základe uzavretej dohody o spolupráci Matica slovenská významne podporila plnenie tejto úlohy z prostriedkov svojho grantového systému. Svoj grant na plnenie tejto úlohy poskytlo aj Ministerstvo kultúry SR z prostriedkov štátneho fondu kultúry Pro Slovakia. Bez podpory týchto inštitúcií by sa nebola mohla uskutočniť spomínaná konferencia a neboli by sa mohli realizovať ani mnohé ďalšie činnosti súvisiace s plnením tejto úlohy.

Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie. Je to interdisciplinárna úloha kabinetu, ktorá sa rieši v spolupráci s Historickým ústavom SAV, s Ústavom etnológie SAV, s Prešovskou univerzitou, s Užhorodskou štátnou univerzitou, s Maticou slovenskou a s Domom zahraničných Slovákov. Skúmajú sa nárečia, ľudová kultúra a dejiny osídlenia Slovákov v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. V roku 1996 sa na pôde Užhorodskej štátnej univerzity uskutočnilo vedecké sympóziu venované metodike terénnych výskumov a spôsobom spracovania získaného materiálu. Výskumy v teréne sa uskutočnili v rámci dvoch jednotýždňových expedícií. Získané zvukové záznamy sa postupne prepisujú a budú základom odborných štúdií. V terénnych výskumoch sa bude pokračovať aj v roku 1997.

Bez podpory Matice slovenskej, Ministerstva kultúry SR a Domu zahraničných Slovákov by sa tieto výskumy neboli mohli vôbec uskutočniť. Významná je aj podpora a spolupráca Užhorodskej štátnej univerzity, s ktorou Slavistický kabinet SAV uzavrel oficiálnu dohodu o spolupráci.

Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník. Táto úloha sa rieši v spolupráci s Filozofickou fakultou UK v Bratislave a s ďalšími externými spolupracovníkmi. V roku 1996 bola dopracovaná koncepcia slovníka a ukončili sa práce na zostavovaní heslára. Priebežne sa robila excerptia odbornej slovenskej a ruskej literatúry a autori koncipovali pridelené heslá. Bol ukončený druhý pracovný variant slovníka (600

strán). Vedúca projektu vykonala služobnú cestu do Moskvy a prekonzultovala prvý variant slovníka s ruskou redaktorkou. Jeho slovenskú časť odovzdala na odbornú právnickú expertízu.

Popri týchto hlavných dlhodobých kolektívnych úlohách, pri ktorých Slavistický kabinet SAV plní aj svoju koordinátorskú funkciu, spolupracovali jednotliví pracovníci kabinetu pri riešení viacerých ďalších výskumných úloh, doma i v zahraničí predniesli spolu 17 referátov na vedeckých podujatiach, v domácich i v zahraničných odborných časopisoch a zborníkoch uverejnili 13 štúdií a 11 recenzií a správ. Na požiadanie miestnych odborov MS, metodických centier okresných odborov školstva a kultúry a vedení základných, stredných a odborných škôl predniesli traja pracovníci kabinetu 12 odborných prednášok pre členov Matice slovenskej, učiteľov, profesorov a redaktorov v rozličných miestach Slovenska. Prednášky boli vždy spojené s besedami a diskusiami. V periodickej tlači vyšlo 8 vedecko-popularizačných príspevkov pracovníkov kabinetu, ďalších 8 príspevkov pracovníčky kabinetu odznelo v zahraničnom vysielaní Slovenského rozhlasu.

Pracovníci kabinetu vykonávali expertíznu činnosť pre vládne a parlamentné orgány a iné inštitúcie (ministerstvá, súdy, policajné orgány, zahraničné vysielanie Slovenského rozhlasu), prednášali a viedli seminárne cvičenia na fakultách Trnavskej univerzity.

Vedeckým publikačným orgánom kabinetu je interdisciplinárny slavistický časopis *Slavica Slovaca* vydávaný v spolupráci s Maticou slovenskou. Členmi redakčnej rady sú dvaja pracovníci kabinetu; pracovníčka kabinetu vykonáva funkciu výkonnej redaktorky, zabezpečuje výrobu tlačových podkladov jednotlivých čísel a spolupracuje na ich redigovaní.

Viaceri pracovníci kabinetu vykonávali vedúce funkcie alebo boli členmi domácich i zahraničných vedeckých orgánov, organizácií a spoločností (Medzinárodný komitét slavistov, vedecké kolégium, vedecké rady fakúlt, senáty fakúlt a univerzít, komisie pre obhajoby doktorských a kandidátskych dizertačných prác, komisie VEGA, Názvoslovná komisia Ministerstva vnútra SR, Jazykový odbor MS, skúšobné komisie v SAV a na vysokých školách a i.).

Činnosť Slavistického kabinetu SAV je úzko spojená s činnosťou Slovenského komitétu slavistov (SKS), s ktorým má uzavretú dohodu o spolupráci a súčinnosti. Na jej základe zabezpečuje vybavovanie agendy SKS (príprava účasti slovenských slavistov na XII. medzinárodnom zjazde slavistov, príprava na vydanie aktov XI. medzinárodného zjazdu slavistov a i.).

Slavistický kabinet SAV navštívili v roku 1996 viacerí zahraniční slavisti (z Ruska, Ukrajiny, z Bieloruska, z Poľska, z USA), pracovníci kabinetu sa zúčastnili na viacerých medzinárodných podujatiach a rokovaníach (Moskva, Minsk, Užhorod, Drážďany, Solún).

Treba opäť konštatovať, že výskumné projekty SK SAV sa mohli plniť a činnosť kabinetu sa v načrtnutom rozsahu mohla uskutočniť len vďaka podpore zo zdrojov mimo SAV; Predsedníctvo SAV nemohlo vyhovieť žiadosti SK SAV o poskytnutie príspevku na riešenie dvoch finančne aj materiálno-technicky nákladných výskumných projektov, nevyhovelo ani žiadosti o príspevok na uskutočnenie spomínanej medzinárodnej vedeckej konferencie.

Keďže najmä v súvislosti s plnením koordinátorskej funkcie SK SAV sa do riešenia výskumných projektov kabinetu zapája väčší počet bádateľov z ďalších pracovísk SAV, z vysokých škôl na celom Slovensku, z Matice slovenskej a z ďalších inštitúcií, počet riešiteľov výskumných úloh kabinetu vysoko prevyšuje počet jeho kmeňových pracovníkov. Nízky prídelený finančných prostriedkov na rok 1997 sa môže stať závažným problémom pracoviska, najmä v prípade, že sa nepodarí získať prostriedky na plánovanú činnosť z mimoakademických zdrojov.

Ján Doruľa

Zasadnutie rozšíreného predsedníctva Slovenského komitétu slavistov

Zasadnutie sa konalo 11. novembra 1996 v Slavistickom kabinete SAV v Bratislave. Predseda Slovenského komitétu slavistov (SKS) oboznámil prítomných s priebehom a s výsledkami rokovaní prezídia Medzinárodného komitétu slavistov, ktorý zasadal 14. – 17. októbra 1996 v Drážďanoch:

Usporiadatelia XII. medzinárodného zjazdu slavistov v Krakove (bude sa konať od 26. augusta do 3. septembra 1998) nepredložili ešte pracovný návrh programu zjazdových rokovaní. Informovali o počtoch prihlásených referátov (niektoré krajiny [národné komitety slavistov] vysoko prekročili pridelené kvóty referátov, z viacerých krajín neprišli nijaké prihlášky na zjazd). Na návrh prof. L. Suchanka z Krakova, podpredsedu Medzinárodného komitétu slavistov, prijalo prezídium odporúčanie, aby sa nerozlišovali referáty a tzv. skripty (rezervné referáty). Obidva druhy príspevkov na zjazd sa zaradia do programu ako zjazdové referáty. Národné komitety slavistov majú usporiadateľom poslať resumé referátov svojich účastníkov do konca marca 1997.

Pri medzinárodnom komitete slavistov pracuje teraz 28 odborných komisií. Je potešujúce, že slovenskí slavisti vykonávajú funkcie predsedov v piatich komisiách. Predsedníctvo SKS s uspokojením prijalo správu M. Benžu, že sa úspešne rozbiehajú práce komisie pre *Slovanský etnologický atlas*.

V programe zasadnutí prezídia Medzinárodného komitétu slavistov v Drážďanoch bolo aj medzinárodné vedecké sympózium, na ktorom predseda SKS predniesol referát *Spisovná slovenčina v úche štátneho jazyka Slovenskej republiky*.

Na zasadnutí predsedníctva SKS sa ďalej rokovalo o zabezpečení účasti slovenských slavistov na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove. Účastníci rokovania sa zhodli v názore, že treba hľadať možnosť vydania zjazdových referátov v osobitnom zborníku, že všetky príspevky prihlásené na XII. medzinárodný zjazd slavistov sa majú po redakčnom posúdení publikovať v odborných časopisoch a zborníkoch. Príslušné odborné spoločenskovedné časopisy vydajú osobitné čísla venované XII. medzinárodnému zjazdu slavistov. Príspevky do osobitného zjazdového zborníka (v rozsahu 10–15 strán, aj s poznámkami a s úvodným abstraktom v angličtine) majú autori odovzdať do 15. septembra 1997, podľa možnosti aj na diskete.

Podľa oznámenia usporiadateľov XII. medzinárodného zjazdu slavistov budú výdavky spojené s účasťou na zjazde pomerne vysoké. Plánuje sa žiadať 100,- US dolárov konferenčný poplatok, pomerne vysoké sú aj ceny za ubytovanie v hoteloch a internátoch.

Ján Doruľa